

ПОДВИГ СВЕТИТЕЉА

Митрополит Литвански

Јосиф (Семашко)

Едиција
ПРАВОСЛАВЉЕ И ГЕОПОЛИТИКА

Уредници едиције
проф. др Зоран Милошевић (1959), научни саветник
мр Дајана Лазаревић (1993), докторанд филологије

Друга књига

Аутор књиге
Протојереј Александар Романчук (1966), канд. историјских наука

ПОДВИГ СВЕТИТЕЉА
Митрополит Литвански Јосиф (Семашко)

Наслов оригинала
Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский: жизнь и
служение

Рецензенти
проф. др Зоран Милошевић, научни саветник
проф. др Кирил В. Шевченко
проф. др Брацо Ковачевић

За издавача
др Миша Стојадиновић, научни саветник

Издавач
Институт за политичке студије
Добрињска 11/4, Београд
ips@ips.ac.rs, <https://ips.ac.rs/>
011/33-49-204

ISBN 978-86-7419-425-6

Погледи, ставови и мишљења изражени у овој књизи припадају искључиво аутору књиге и не представљају званичне ставове Института за политичке студије, Београд.

Александар Романчук

ПОДВИГ СВЕТИТЕЉА

Митрополит Литвански Јосиф (Семашко)

Институт за политичке студије, Београд
2025

Митрополит Јосиф Семашко 1850-их година

САДРЖАЈ

Митрополит Мински и Заславски Венијамин Патријаршки егзарх све Белорусије

Предговор..... 7

Протојереј Александар Романчук

Читаоцима..... 11

ДЕТИЊСТВО, ВАСПИТАЊЕ, ОБРАЗОВАЊЕ И ПОЧЕТАК ЦРКВЕНЕ
СЛУЖБЕ (1798–1827) 21

ПРИПРЕМА И СПРОВОЂЕЊЕ ПОНОВНОГ УЈЕДИЊЕЊА (1827–
1839)..... 41

ВАСКРС ПРАВОСЛАВЉА (1839–1861)..... 85

СУПРОТСТАВЉАЊЕ РЕВОЛУЦИОНАРНОМ ПОКРЕТУ.
ПОСЛЕДЊЕ ГОДИНЕ ЖИВОТА (1861–1868)..... 127

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА 163

Проф. др Зоран Милошевић, научни саветник

Поговор уредника едиције

„Православље и геополитика“

ПОДВИГ АУТОРА У ИСТРАЖИВАЊУ ПОДВИГА СВЕТИТЕЉА. 171

мспр Дајана Лазаревић

Додатак поговору

ПРЕДСТАВНИЦИ БЕЛОРУСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У
РАЗВИЈАЊУ БЕЛОРУСКО-СРПСКИХ НАУЧНИХ ВЕЗА

Митрополит Венијамин (Тупеко) и протојереј Александар Романчук 173

Предговор

Драги читаоци, браћо и сестре!

С великом радошћу сам сазнао да се у братској Србији реализује издавање књиге посвећене подвигу Митрополита Литванског и Виленског Јосифа (Семашка), који је ушао у историју Руске Православне Цркве под почасним именом архијереј-ујединитељ.

Делатност Владике има огроман значај за савременост. Плодови његовог рада се и даље осећају у црквеном и друштвеном животу земаља Источне Европе – Русије, Белорусије, Украјине, Пољске, Литваније, где православни Руси, Белоруси и Украјинци чине већину становништва или постоје епархије Православне Цркве. Служење Митрополита Јосифа окончало је читаву епоху историје Руске Цркве, коју можемо назвати „епохом подела“. Почетак јој је дало канонско издавање Московског и Литванског дела Руске Цркве 1458. године, условљено уласком дела руских земаља у састав Велике Кнежевине Литванске, које су од краја 14. века предводили кнежеви-католици. Наставак канонске поделе представљала је Брестска црквена унија 1596. године, која је била инструмент уништења православне вере, претварања предака савремених Белоруса и Украјинаца у католике и противнике Православне Русије.

Формално обнављање канонског јединства Руске Цркве догодило се, као што је познато, 1686. године. Међутим, епоху подела можемо сматрати заиста завршеном тек након престанка деловања Брестске уније на белоруско-украјинским земљама. То је покренуо и спровео Митрополит Јосиф са својим саборцима на Полоцком ујединитељском Сабору 1839. године. Без претеривања, Митрополит Јосиф (Семашко) стоји у реду најистакнутијих јерараха Руске Православне Цркве.

Немогуће је преценити значај служења Владике за белоруски народ. Митрополит Јосиф је цео свој живот посветио превазилажењу верске поделе предака савремених Белоруса на православне и католике-унијате, враћању потоњих њиховим духовним изворима и васпостављању православне побожности међу њима. Историја даје мноштво примера, укључујући и у новије време, када је народ, поделивши се у вери, губио своје унутрашње јединство, распадао се или потпуно нестајао. Јер у Јеванђељу је речено: „Свако царство које се раздели само у себи, опустеће; и сваки град или дом који се раздели сам у себи, неће опстати.“ (Мт. 12:25). У спречавању претње верске поделе, која је гурала Белорусе у историјско небиће, велика је заслуга Митрополита Јосифа. Подвиг који је он извршио овековечен је у речима уклесаним на медаљи посвећеној Полоцком ујединитељском Сабору 1839. године: „Отргнути насиљем (1596), уједињени љубављу (1839).“ Дејство Високопреосвећеног Јосифа служи као пример како снага духа црквеног јерарха, удружена с љубављу и самопожртвовањем, може променити историјску судбину читавог народа.

Личност Митрополита Јосифа (Семашка) представља симбол православног црквеног и народног јединства. Оно што је он учинио не губи своју актуелност ни у наше дане. Напротив, оно добија посебан значај, јер се данас спроводе нови покушаји канонске поделе Руске Цркве, праћени настојањима за обнову и ширење позиција унијатства у Источној Европи, што води до сукоба између једнокрвне браће, чему сведочимо у Украјини. Искуство превазилажења подела заслугама Митрополита Јосифа (Семашка) представља поуку и пример и за нас. Данас морамо памтити колико лако долази до подела и колико је тешко превазићи их. Главни закључак из упознавања са именом Митрополита Јосифа јесте да се само јединством и љубављу у Христу можемо спасти.

Нажалост, често се дешава да личности које су у великој мери одредиле ток историје не заузимају увек у друштвеној свести место које заслужују. Зато је један од најважнијих задатака ове књиге, која се нуди читаоцима, управо у томе да исправи ову историјску неправду, да упозна српског читаоца са великим руским архипастиром и његовим подвигом, чији ће пример, дај Боже, помоћи и српском народу да очува своје духовно јединство.

ПОДВИГ СВЕТИТЕЉА МИТРОПОЛИТ ЛИТВАНСКИ ЈОСИФ СЕМАШКО

Посебне речи захвалности желим да упутим професору Зорану Милошевићу и Дајани Лазаревић, чијим трудом је ова књига припремљена за штампу.

С благословом и усрдном молитвом

+ *Ветхашин*

Митрополит Мински и Заславски,
Патријаршки егзарх све Белорусије.

Читаоцима

Почетак је 21. века, а име литванског и виленског Митрополита Јосифа (Семашка) познато је тек малобројним православним верницима. А ипак, реч је о једној од најзначајнијих личности у конфесионалној историји Белорусије. Рођен у унијатству, одгајан у духу пољске културе и образован у католичкој богословској традицији, Митрополит Јосиф је пут спасења пронашао у православљу и читав свој живот посветио његовом васкрсењу у нашој земљи након вековне доминације латинства. Његове заслуге за Цркву и белоруски народ су немерљиве. Био је иницијатор и главни извршилац повратка у православље милиона и по белоруских и украјинских унијата 1839. године — догађаја који је у историјској литератури познат као „поновно уједињење”.

С једне стране, ово уједињење унијата са православнима представља једно од најзначајнијих мисионарских достигнућа Руске Цркве у читавој њеној хиљадугодишњој историји. С друге стране, оно је зауставило процес денационализације Белоруса који су преко уније прелазили у пољско католичанство и постајали „костелски” Пољаци. Уједно их је ослободило притискајућег и туђег религијског и културног утицаја, подстакло духовни и етнокултурни развој и, у историјској перспективи, омогућило изградњу суверене државе. Без претеривања, служба Митрополита Јосифа је слава православља, живо сведочанство привлачности Истине коју оно чува. Поврх свега, управо је Високопреосвећени Јосиф у великој мери поставио духовне темеље савремене белоруске нације и с пуним правом се може назвати једним од њених „отаца оснивача”.

Ова студија има за циљ да читаоца упозна са главним прекретницама живота и службе Митрополита Јосифа. Међутим, неопходно ју је претходно објаснити кратким општим историјским освртом.

Од краја 14. века Православна Црква у Белорусији се нашла под влашћу католичких владара — најпре Велике кнежевине Литваније, а од 1569. године, када се ВКЛ и Пољска уједињују у заједничку државу — унутар Пољско-литванске уније (Реч Посполита). Неизбежна последица тога био је напад католичанства, које је стремиле да потисне

православље из живота белоруских и украјинских предака.¹ Притисак на Цркву се смењивао – час је јачао, час је слабио из политичких разлога – али никада није престајао. Круна латинске експанзије било је закључење Брестске уније 1596. године, између дела епископа Кијевске митрополије, која је била под јурисдикцијом Цариградске патријаршије од 1458. године, и Римске цркве, што је створило унију, тј. црквени савез. Брестском унијом настала је унијатска, односно гркокатоличка црква. Она је требало да замени православље, потчињена папи римском и прихватила је католичко вероучење у целини. У почетку су јој карактеристике биле одређена канонска аутономија, очување источне литургијске обредности и богослужење на црквенословенском језику.

Закључење црквеног савеза са Римом изазвало је негодовање међу православнима и снажан отпор, који је понекад прерастао у крваве сукобе. Само захваљујући подршци власти Речи Посполите, која је сурово прогонила православне, унија је успела да се прошири и до друге половине 18. века заузме снажне позиције. Око 1772. године гркокатоличка црква у Пољској бројала је 9.452 парохије,² распоређене у 8 епархија. Православни су успели да очувају своју црквену структуру, али су чинили мањину. На територији данашње Белорусије и Литваније, 39% становништва (Белоруса, Пољака и Литванаца) припадало је унијатској цркви, 38% католичанству, 6,5% је исповедало православље,

¹ То је имало закономерни карактер. „Велика кнежевина Литванија, – пише савремени истраживач историје Литваније Е. Гудавичјус, било је држава паганског народа, којом су управљали владари пагани, а руско-византијска култура била је свега тек цивилизацијски феномен његових вазалних провинција” (Гудавичјус Э. *История Литвы с древнейших времен до 1569 года. М.: Фонд имени И.Д. Сытина BALTRUS, 2005. С. 192).

Литвански кнежеви нису желели и плашили су се растварања свог народа у знатно бројнијем и културно развијенијем руском становништву. Ширење православља носило је управо такву опасност за аукштајте и жемајте. Зато се, с појавом и учвршћивањем самог литванског сталешког друштва, његов врх све више приклањао католичанству. Заједно са унутрашњим и спољнополитичким факторима, то је и условило крштење Литванаца у католичанству 1387. године. Након тога, државни притисак на православље и мисија Римске цркве на изворно руским земљама постали су неизбежни.

² Radwan, Marian. *Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim, 1796–1839* / Marian Radwan. – Roma ; Lublin : Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, 2001. – S. 21.

а остали су били староверци и протестанти.³ Из ових података произилази да је крајем 18. века најмање 80% белоруских сељака било унијата.

Наступ католичанства и увођење уније у значајној мери су искривили и успорили природни развој белоруског народа. Још од краја 10. века наши преци су заснивали свој живот на православном вероучењу и побожности. Достигли су велике висине у духовној и материјалној култури, створили сопствене народне традиције. Главна последица потискивања православља из њиховог живота било је губљење средњовековне културотворне елите — шляхте. Белоруска властела је напустила православље и прешла у *костеле* (католичке цркве). Делимично су то радили због притиска државе, која је дискриминисала православне, како би задржали своје повластице, а делимично због привучености идејом о супериорности пољске културе и римске вере. Њихов пример су следили имућни грађани, који су желели да задрже своје друштвено место, материјално благостање и да „иду у корак са временом”. Тај процес је почео крајем 16. века и попримио катастрофалне размере после закључења црквене уније. У костелима су се белоруски „најбољи људи” брзо полонизовали. Већ у другом поколењу слабо су се сећали свог порекла, идентификовали су се са Пољацима и сматрали увредом било какво подсећање да нису природно пољског порекла.

Прелазак у католичанство латинског обреда и полонизација средњовековне елите лишили су Белорусе политичке, интелектуалне и економске снаге. Белоруска самобитност остала је својина само кметова и најсиромашнијих слојева шляхте и грађанства. У таквом друштвеном слоју ни белоруска култура, ни белоруски језик нису могли нормално да се развијају и достигну високи ниво. До краја 18. века белоруска култура свела се на фолклор потлачених кметова, а старобелоруски језик је 1697. године изгубио државни статус.

Наратив који се данас активно промовише — да је унијатство национална вера Белоруса, да су у оквиру њега богослужења и проповеди вођене на белоруском језику, да су издаване белоруске књиге и да се без препрека развијала белоруска материјална култура — представља чисту измишљотину која није потврђена чињеницама. Богослужење у гркокатоличкој цркви одвијало се на црквенословенском, а не на белоруском језику. То сведочи бројна унијатска богослужбена

³ Філатава, А.М. Хрысціянскія канфесіі пасля далучэння Беларусі да Расійскай імперыі (1772–1860) // Канфесіі на Беларусі (к. XVIII–XX ст.) / В.В. Грыгор’ева, У.М. Завальнюк, У.І. Навіцкі. – Мінск : Экаперспектыва, 1998. – С. 5.

литература штампана током целог периода постојања уније, која је добро проучена и доступна. Административно пословање унијатске цркве после 1697. године вођено је на пољском језику — довољно је посетити архиве да се у то уверимо. До друге половине 18. века гркокатоличко свештенство је и у кућном животу и у контакту с верницима користило пољски језик. Након уједињења унијата с православнима 1839. године, било је велико искушење привикнути бивше унијатске свештенике да проповедају и подучавају народ на народном, односно белоруском језику. Унијати су код куће читали молитве на пољском, а у црквама певали пољске храмовске песме. Гркокатолички свештеници су се бријали, носили су сутане, једном речју — изгледали су као католички свештеници.

Томе треба додати да су унијатске цркве, грађене у 17. и 18. веку, биле по изгледу налик католичким, а њихов унутрашњи литургијски простор копирао је католичку традицију. Није било иконостаса, висиле су католичке иконе, постојале су оргуље, олтари су били уређени по латинском узору, као и проповедничке амвоне, исповедаонице, монстранце, бочни олтари и слично. Увођење римских обредних елемената у унију називано је латинизацијом. У том процесу нема ничег изненађујућег — унија је од самог почетка замишљена као средство уједињења народа Речи Посполите на основу заједничке вере. Њена сврха није била да православље унесе у пољско друштво, већ да католичанство уведе у живо ткиво западноруских народа — Белоруса и Украјинаца.

Међутим, пољско католичанство је нераскидиво повезано с полонизмом. Зато је унија од самог почетка стајала на путу латинизације свих аспеката црквеног живота и није могла да се одупре пољском утицају. Управо ради латинизације и полонизације уније, 1617. године, уз активну подршку језуита, основан је унијатски монашки ред — базилијани. Убрзан развој тих процеса унутар гркокатоличанства накратко је успорен захваљујући отпору православних и слабости пољске власти у 17. веку, која је била заузета ратовима с Русијом и украјинским козацима. Али већ од почетка 18. века, када је влада Речи Посполите учврстила своју власт над данашњом територијом Белорусије, процес латинизације и полонизације уније почео је нагло да добија на замаху, посебно након Замочног унијатског сабора 1720. године. Стога, тврдња да је унија била национална религија Белоруса не одолева озбиљној критици. Од самог почетка, њени идеолози и творци с пољске и католичке стране замислили су је као средство денационализације и претварања Белоруса у католике.

Истовремено, мора се признати: током постојања у Речи Посполитој, унија није успела да од Белоруса створи ни праве католике ни „костелске” Пољаке, односно њена мисија је пропала. Гркокатоличка црква никада није заузела стабилан и равноправан положај у односу на римокатоличанство. Унијатска вера и њен мешовити источнотински обред сматрани су вером простог народа — „сељачком вером”. Насупрот томе, католичанство латинског обреда називано је „господском вером”. Унијати у Пољској били су католици другог реда. Разлог за то лежи у презривом односу пољске и полонизоване шљахте и клерикалног естаблишмента. Панови-католици нису хтели да се моле у истим костелима са својим кметовима. Они су свим силама истицали да су сељаци, ако већ не по вери, онда макар по обреду, нижи од њих. Због тога виши католички слојеви нису били претерано заинтересовани за потпуно гутање уније латинским обредом, препуштајући је њеној судбини.

Према мишљењу познанског бискупа Ј. Ликовског: „Велики део кривице за то што се унија у земљи (у *Речи Посполитој* – *А.Р.*) није примила онако како је могла и морала да се прими, пада и на цело тадашње пољско друштво, које није разумело њену узвишеност и значај, па је стога не само није подржало морално, већ је дуго према њој показивало непријатељски став.”⁴

Презир панова довео је до тога да су унијати, упркос формалној припадности унији, по свом унутрашњем осећају остајали православни и задржали народне особине и традиције које су се формирале у оквиру православља. То, уосталом, признају и неки савремени апологети уније, позивајући се на ауторитете марксизма-лењинизма. „Чињеница очувања православне вере под унијатским окриљем,” пише С. В. Морозова, „забележена је код Ф. Енгелса и потврђена бројним изворима.”⁵ Поред тога, однос пољске и полонизоване елите приморао је Белорусе да се чврсто држе руског идентитета. „На питање: ко си ти?” — пише Ј. Карски — „обичан човек одговара: Рус, а ако је католик, онда себе назива или католиком или Пољаком...”⁶. Ако се прихвати као чињеница да су

⁴Unia Brzeska (r. 1596) / opowiedziana przez Edwarda Likowskiego, sufragana poznanskiego. – Poznan, 1896. – S. 7–8.

⁵Марозава, С.В. Уніяцкая царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596–1839 гады) / С.В.Марозава ; пад навук. рэд. У.М. Конана. – Гродна : Гр.ДУ, 2001. – С. 84.

⁶Карскі, Я. Беларусы / Я. Карскі ; уклад. і камент. С. Гараніна, Л. Ляўшун ; навук. рэд. А. Мальдзіс ; прадм. Я. Янушкевіча, К. Цвіркi. – Мінск : Беларускі кнігаабзор, 2001. – С. 105.

називи „Бела Русија” и „Белоруси” веома стари — „тако је себе, вероватно, називао руски народ у Литванији, а можда су га тако прозвали и суседи” — још од времена Олгерда, па чак и Гедимина,⁷ онда се може закључити да је касније самоопредељење Белоруса као „Руса” представљало облик одбране од духовно-културне доминације Пољске, наглашавање припадности великој руској породици — што се може назвати дубинским народним западнорусизмом.

Као резултат три поделе Пољске у периоду 1772–1795. године, око 60% унијатских парохија (од 5.600 до 6.052, тачан број није познат)⁸ нашло се унутар граница Руске империје. Број унијата који су постали руски поданици тешко је прецизно утврдити, али се, према упоредним подацима разних историчара, може претпоставити да их је било између 4 и 5 милиона. Проблем уније крајем 18. века огледао се у различитом степену њене укореењености у различитим регионима. У већем делу Украјине, где јој се активно супротстављало православно козаштво, чије су вође преузеле улогу народне елите, унија је успела да се утврди тек у последњим деценијама постојања Речи Посполите. Тамо није имала ни стабилну структуру, ни подршку становништва. Са друге стране, на белоруским земљама, услед снажног утицаја блиске Пољске, економске, културне и моралне доминације над обичним народом од стране полонизоване шљахте и католичког свештенства, унија је пустила дубље корене и стекла чврсту црквену организацију.

У целини, унија је представљала за Русију тешко наслеђе Речи Посполите. Међутим, у новим друштвено-политичким условима, када је унијатска црква изгубила подршку пољске државе, а православље, напротив, стекло државну заштиту, гркокатоличанство је показало да су позиције освојене унутар Речи Посполите биле врло слабе. Током три деценије, од 1772. до 1803. године, унијатство су у корист и православља и латинског католичанства напустили милиони верника и хиљаде свештеника. Овај процес се углавном одвијао у Украјини, а само делимично захватио Белорусију. На крају, до 1807. године, гркокатоличанство унутар Руске империје било је релативно мало црквено тело. Број верника се кретао између 1.425.599 и 1.538.890, а број парохија достигао је 1.436, које су од 1809. биле распоређене у четири епархије. Свештенство је бројало 1.735 парохијских и 738 беспарохијских свештеника, од којих је већина живела у Украјини. Ред базилијанаца обухватао је три провинције: Литванску, Белоруску и

⁷Исто, с. 104.

⁸ Radwan, M. *Carat wobec Kościoła greckokatolickiego...* S. 23.

Руску. Године 1801. ред је имао 722 члана и 85 манастира. Унијати су компактно живели на северу и северозападу Белорусије – у границама данашњих Гродњенске, Витепске, дела Брестске и Минске области. У Украјини, где је до 1803. у унији остало 176 парохија, 195 свештеника и 94.977 верника, унијати су живели у малим, расејаним групама на великим просторима.⁹

У првој трећини 19. века, будућност уније у Русији изгледала је суморно. Суочавала се с великим проблемима у свим сферама: управљању, канонском праву, образовању свештенства, богослужењу, стању храмова, финансијама. Међутим, главни проблем био је у томе што се гркокатоличко свештенство поделило на две супротстављене групе, које су различито гледале на будућност своје цркве. Значајан део парохијског свештенства желео је да очува унију. Њихове интересе покушавали су да заступају Митрополит Ираклије Лисовски (†1809), архиепископ Јован Красовски (†1827), као и чланови Брестског капитола који су стекли високо богословско образовање у Главној католичкој семинарији при Виљнусом универзитету. Насупрот њима стајали су базилијански монаси, који су заузели веома снажне позиције у црквеној структури и монополизovali образовање и васпитање унијатских свештеника, епископи који су потекли из реда базилијанаца, као и најлатинизованији део нижег свештенства. Ова клерикална група активно је водила унију ка стапању са Пољском католичком црквом.

Руска власт, заинтересована за интеграцију територија добијених од Пољске, није могла да утиче на однос снага унутар уније, а генерално није ни разумевала шта се у њој дешава. Високи руски званичници, најчешће несвесно, постајали су играчке у рукама базилијанаца који су деловали интригама и заговарали интересе латинизатора уније и полонизатора Белоруса, супротно интересима Русије и православља. Са своје стране, пољски кметови и католици имали су огроман морални и економски утицај на унију и добро су знали шта треба чинити. Поред осталог, они су се плашили губитка уније као једног од темеља своје власти над белоруским сељацима, па су активно подржавали све што је брисало разлике између римског и унијатског обреда, помагали католичком свештенству да преводи Белорусе у костеле и подржавали своје истомишљенике у унијатском свештенству.

Као последица тога, током неколико деценија под руском влашћу, гркокатолицизам се полонизовао и латинизовао више него за два века унутар Речи Посполите. Истовремено, више од двеста хиљада

⁹ Radwan, M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego... S. 29, 68, 70, 72, 76.

унијата прешло је у костеле. Све то је водило ка претварању уније у пољско католичанство, а Белоруса у „костелске” Пољаке. Развој ових тенденција могао је довести до тога да данашње Белорусије уопште не буде. Све области у којима су Белоруси живели компактно могле су постати „исконско пољске земље”.¹⁰ Године 1827. цар Николај I и његови сарадници покушали су да зауставе овај процес. Дана 9. октобра 1827. Сенат је издао указ који је имао за циљ да обнови обредну чистоту уније и ослаби позиције присталица латинизације и полонизације унутар ње. Указ је предвиђао: 1) да се не допушта пријем у базилијански ред лицима латинског обреда; 2) да се кандидати за ред подвргну испиту из црквенословенског језика и грчког богослужења; 3) да се обнови првобитна обредна чистота уније; 4) да се у гркокатоличким епархијама оснују школе за духовну омладину у којима ће се дубински изучавати црквенословенски језик и служба.

Текст указа сведочи о новом, национално-руском погледу Петербурга на западне крајеве империје. Познати истраживач уније у Русији, П.А. Бобровски, нећак познатог унијатског свештеника и богослова М. Бобровског, сматрао је следеће: „Спровођењем одредби Указа од 9. октобра о реформи базилијанског реда, морала је престати латинизаторска мисија тог латинско-пољског института унутар руске уније... С падом реда, који је унију користио за своје чисто латинске интересе, руска унија је пре или касније морала угаснути, а Руска Црква у западним крајевима постати у потпуности руска — не само по имену, већ и по форми, садржају и духу.”¹¹ Такав закључак Бобровског је тешко прихватљив. Указ од 9. октобра 1827. није решио проблеме уније. Да би се оствариле претпоставке П. А. Бобровског, било је потребно: 1) да се латинизатори унутар уније покоре и спроведу све нове одредбе власти, без отпора и без примењивања својих уобичајених метода интрига и утицаја на руске званичнике; 2) да влада покаже дотад невиђену доследност у политици према западним крајевима током читавог 19. века; 3) да се пољско друштво повуче из утицаја на судбину уније и препусти је Русима. Испуњење ових услова било је немогуће. Стога, с великом извесношћу се може рећи: Указ од 9. октобра 1827. могао је довести само до новог таласа страсти унутар и око гркокатоличке цркве

¹⁰ Бобровский, П.О. Русская Греко-Униатская церковь в царствование императора Александра I. Историческое исследование по архивным документам П.О. Бобровского. С приложением алфавитных указателей имен и предметов / П.О. Бобровский. – СПб. : тип. В.С. Балашева, 1890. – С. 163–164.

¹¹ Исто. С. 359.

ПОДВИГ СВЕТИТЕЉА МИТРОПОЛИТ ЛИТВАНСКИ ЈОСИФ СЕМАШКО

– са нејасним, а највероватније сасвим супротним од очекиваних, последицама.

У таквим околностима започео је своју црквену службу будући архијереј-ујединитељ – Јосиф Семашко.

ДЕТИЊСТВО, ВАСПИТАЊЕ, ОБРАЗОВАЊЕ И ПОЧЕТАК ЦРКВЕНЕ СЛУЖБЕ (1798–1827)

Митрополит Литвански и Виленски, члан Светог Синода Јосиф (световно име: Јосиф Јосифович Семашко), рођен је 25. децембра 1798. године¹² (по старом календару) у селу Павловка Липовечког округа Кијевске губерније. На дан рођења крстио га је његов рођени стриц – унијатски свештеник Николај Семашко. У тренутку његовог рођења, у локалном православном храму, који је претходно био преуређен из унијатске цркве, зазвонила су звона, позивајући вернике на Божићну јутарњу литургију, која се у то време на Украјини служила по уставу након поноћи. Отац новорођенчета, Јосиф Тимофејевич, касније је том догађају придавао промислитељско значење. По сведочењу самог Владике, када је 1839. године, сасвим неочекивано за остарелог оца, његов син извршио опште уједињење унијата с православнима, он је рекао: „Види се, није узалуд син рођен истог дана кад и Исус Христос... мора да је истина на његовој страни”.¹³

У родослову Високопреосвећеног Јосифа и историји његове породице, упркос бројности података, постоји доста непознаница. Његов деда Тимофеј и отац Јосиф, рукоположен 1811. године, дакле 13 година након рођења будућег архијереја-ујединитеља, били су унијатски свештеници. О томе ко су били његови даљи преци, поуздано се не зна. Ипак, Владика је помињао да су у цркви села Павловке они били пастири¹⁴ и „Извод из земаљских књига Виницког округа, о изјави извода из Кијевске племићке депутације, о племству породице Семашко, издат 25. августа 1808. године постоји под бројем 464”.¹⁵ Међутим, Д. А. Толстој у свом делу „Преглед службе Митрополита Литванског Јосифа” не наводи ништа о његовом племићком пореклу, већ само помиње да је

¹² Да би се избегла забуна, сви датуми су дати према јулијанском календару.

¹³ Записки Иосифа, митрополита Литовского: в 3 т. (в дальнейшем ЗИМЛ). Т. 1. С. 1.

¹⁴ Исто. С. 2.

¹⁵ Исто. С. 440–443.

Владика Јосиф рођен „од унијатског свештеника”.¹⁶ А. Ј. Јегоров, који је лично познавао Владикау од ране младости и више пута посећивао дом његових родитеља, пише да су Семашкови припадали „сеоском staleжу”.¹⁷ Г. Ј. Кипријанович, који је темељно истражио ово питање, убедљиво је доказао да породица Семашко у Руској империји није могла претендовати на наследно племство, иако су блиски рођаци Владике, посебно његов рођак Јаков Николајевич, покушавали то да постигну почетком 19. века.¹⁸ Они су се позивали на документе који говоре о племенитом начину живота прадеде и деде Владике, али и на то да су „њихови преци од најстаријих времена... уживали привилегије својствене племству”, што су потврдили дванаесторица шљахтича, чије племићко порекло није било спорно.¹⁹

Наравно, у Руској држави, која је спроводила „проверу шљахте”, посебно након пољског устанка 1830–1831. године, то није било довољно, те породица Семашко званично није била призната као племићка. Ипак, сам Високопреосвећени Јосиф је у службеној биографији, коју је попунио у марту 1861. године, очигледно схватајући сумњивост свог родослова са званичног становишта, навео: „Из племства.”²⁰ То значи да он сам, као и његови родитељи, нису сумњали у своје племићко порекло. На основу тога, с правом се може тврдити: упркос неприхватању од стране државе, Митрополит Јосиф је потицао из старе украјинске шљахетске породице, чији су многи чланови били свештеници – највероватније најпре у Православној цркви, а затим и у унији.

Треба додати и да је мајка Јосифа – Фекла Семјоновна – такође потицала из велике и угледне унијатске свештеничке породице Ивановских. Луцки епископ Кирил Сeroцински био је њен рођак, а тиме и ујак литванског Митрополита.

Тако су преци Јосифа, као и бројни рођаци по оцу и мајци, припадали унијатском свештенству. Почетком 19. века већином су били беспарохијски свештеници, односно пастири без пастве. Живећи у православном окружењу, обично су служили у бочним капелама латинских цркава или у капелама пољских велепоседника, који су били

¹⁶Толстой Д.А. Очерк служения митрополита Литовского Иосифа... С. 1076.

¹⁷Егоров А.Е. Иосиф Семашко митрополит Литовский и Виленский. С. 335.

¹⁸Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 549–550.

¹⁹ЗИМЛ. Т. 1. С. 442.

²⁰Исто. С. 556.

навикнути на словенску службу у базилијанским школама, где су стекли образовање и васпитање.²¹

Породица будућег архијереја-ујединитеља није била богата, али јесте била прилично имућна. Отац је наследио 50 десетина земље (једна десетина = 1,09 хектара), коју је обрађивао уз помоћ најамних радника. Имао је и велики пчелињак, трговао је воловима и рибом (коју је довозио са Дона), бавио се транспортом – слао је кола у Крим по со.

Начин живота породице Семашко био је патријархалан у најбољем смислу те речи. Деца (било их је осморо – петоро браће и три сестре) расла су у љубави. Васпитавана су примером моралног живота родитеља и од малих ногу су навикавана на рад. Јосиф је био најстарији син и очева десна рука у домаћинству. Његов главни задатак била је брига о воловима, које је морао напасати и чувати кад није био у школи, па и ноћу. У томе су му помагали надничари. Г. Ј. Кипријанович, који је прикупио многе податке о детињству Владике, наводи занимљиву причу: „На примедбу сељака зашто отац поверава тако тежак посао ‘младићима’, он је обично одговарао: нека најпре науче да раде, касније ће пановати.”²² Детињство испуњено љубављу и радом Владика је касније сматрао извором свог високог моралног осећаја, који је носио целог живота.²³

Веома рано код Јосифа су се испојили висока интелигенција и жудња за знањем. У томе му је помогао отац, који је успео да састави малу библиотеку – углавном са историјским књигама и Библијом. Када је научио да чита, дечак је почео са страшћу да се посвећује књигама. Пре него што је напунио дванаест година, неколико пута је прочитао двотомну историју Рима и тротомну историју Енглеске, и скоро све научио напамет. Три пута је прочитао целу Библију. Развила се у њему страст према књизи. Највеће уживање му је било да набави нову књигу. Док су се његови вршњаци играли, он се повлачио и читао, упијајући мудрост. То је у великој мери утицало на формирање његовог карактера и животне оријентације. Читање га је заштитило од „многих порока којима су склони испразни младићи”,²⁴ и у њему усадило узвишене грађанске и верске идеале, као и способност да их упоређује са стварношћу око себе.

²¹ Дылевский Е.В. Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский... С. 4.

²² Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 2.

²³ ЗИМЛ. Т. 1. С. 3.

²⁴ Исто. С. 5.

Ову љубав према знању пратила је необична повученост и склоност ка посматрању и самоћи, које су временом расле. Волео је да посматра природу, да се сам шета по околини родног села. Посебно га је фасцинирао поглед на звездано небо, које је могао сатима да посматра.

Ове особине – морална усмереност, проницљив ум и посматрачки дух – омогућиле су му да дубоко анализира лична искуства и самостално закључује, често супротно од мишљења околине. То му је било веома корисно, јер су његова детињска запажања била пуна противречности. Породица Семашко остала је једина унијатска у Павловки. Остало становништво је у годинама 1795–1796. напустило унију и вратило се православљу. У тим условима родитељи Јосифа морали су да показују лојалност православљу, што су успешно чинили, али су остали убеђени унијати.²⁵ Његова мајка, која је често током службе у православној цркви стајала у башти поред храма и молила се сама, никада није улазила у цркву. На деџа питања одговарала је: „Нама (унијатима) није дозвољено да идемо тамо.”²⁶ Ово потврђује и А. Ј. Јегоров, који каже да је и отац Владике имао исто мишљење: „Када га једном упиташ – зашто не иду на молитву у ту цркву, – одговорили су ми да је то ‘руска црква’, а они имају свој унијатски храм.”²⁷ Породица Семашко такође није била полонизована. Њихов начин живота и обичаји нису се разликовали од сеоских. Код куће су говорили украјински, а мајка није знала пољски.²⁸ Ипак, у представи о себи и у очима околине, родитељи Јосифа су били шљахта – припадали су „господском”, пољском, а не простом украјинском свету. Тај раскорак између религијског и друштвеног живота његове породице и окружења дечак је брзо уочио и дуго размишљао о томе.

Основно образовање Јосиф је стекао код куће, што је у то време било нераздвојиво од учешћа у богослужењима. У Павловки није било унијатског храма, па су га у најранијим годинама слали у православну цркву. То је довело до тога да се навикао на православну службу и заволео је. Истовремено су га дубоко дирнуле побожност и побожни живот украјинског православног народа. У једном свом сећању из 1827. године, већ као прелат, овако је писао о деџим утисцима из православне цркве: „Побожност и усрдност једноставног народа, општа пристојност, озбиљан изглед свештеника, јасна и величанствена служба, пријатно

²⁵ Исто. С. 438.

²⁶ Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 6.

²⁷ Егоров А.Е. Иосиф Семашко митрополит Литовский и Виленский...С. 335–336.

²⁸ Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 6.

појање хора – све је то оставило дубок утисак на мене и моје младо срце се испунило узвишеним мислима, осећањима и страхопоштовањем, достојним наше свете вере.”²⁹

То није дуго трајало. Од своје дванаесте године, противно сопственој вољи, родитељи су Јосифу забранили да иде у цркву и почели су да га воде у најближу латинску цркву (костел). Њихов циљ је био да га навикну на католичку службу и уведу у друштво – круг локалне властеле: пољских спахија и полонизоване украјинске властеле. Латинско богослужење, однос према религији и моралу у том окружењу оставили су на младалачку душу тешке утиске. Говорећи о костелу, Јосиф је 1827. године писао, не штедећи тамне тонове:

„Какво поређење! Уместо побожности – хладноћа, уобичајена за више друштвене слојеве у односу на веру; уместо пристojности – непристойно понашање дандија; уместо разумљиве службе – потпуно неразумљива; уместо пријатног појања – оглушујуће оргуљашко завијање; и најзад, ту сам нашао дебелог, руменог католичког свештеника, чије сам несташлуке, иако млад, добро знао из разговора родитеља и других особа.”³⁰ Ово је у његовој души, испуњеној књишким идеалима, изазвало велике сумње у верску истину католицизма, одбојност према амбицијама, раскалашности и уопште животном стилу пољске и полонизоване властеле.

Јосифово расположење додатно је појачала чињеница да је до своје дванаесте године живео међу украјинским сељацима и усвојио њихово усмено стваралаштво – заволео је њихове песме, приче, предања. То је имало далекосежне последице, јер украјински фолклор, у земљи која је више од два века била бојно поље у крвавом сукобу између руског и пољског етнокултурног и верског елемента, није био неутралан. Он је одисао сећањем на величину Кијевске Русије, у њему је био веома популаран херојски еп о јунацима који се вековима преносио усмено. Истовремено, прожимала га је страствена борба Украјинаца за национални и верски идентитет против свега пољског, док су сами Пољаци били приказивани искључиво као непријатељи и угњетачи.

„Са учешћем сам слушао”, сећао се касније Високопреосвећени, „казивања тог народа, украшена заједљивим сарказмом на рачун својих тлачитеља; са дечијом саосећајношћу слушао сам њихове тешке јадиковке – и тај дух завичаја оставио је у мени дубок утисак, тако да је реч 'нечасни Лакх' за мене постала симбол нечега презреног и мрског.”³¹

²⁹ЗИМЛ. Т. 1. С. 438.

³⁰ Исто.

³¹ Исто. С. 2–3.

Истовремено, са одбојношћу према свему пољском, у младој души се јављала наклоност према Русији и руском народу. Први утисци Јосифа при сусрету са моћи Руске државе и поретком који је у њој владао само су учврстили његово расположење. У својим мемоарима Митрополит је писао:

„И данас се сећам колико је снажно куцало моје дечије срце при погледу на строј руске војске; сећам се колико високо мишљење су ми улили о Русији; сећам се с колико сам радости слушао приче старих војника и њихове руске песме; сећам се како су се са мном, ко веома малим, играли руски официри.”³² Дечији контакти са руским официрима и пензионисаним војницима остали су Владики у сећању целог живота.

Тако су у првим годинама живота у родитељском дому, упркос социјалном пореклу и верској припадности, и пре свега противно вољи родитеља, у Јосифу настале дубоке симпатије према православљу, Русији, руском народу и његовој држави, коју је упознао кроз руску војску. Истовремено, у његовој души се развила до краја неразјашњена антипатија према полонизму. Може се закључити: светоосећање младог Семашка формирало се, с једне стране, услед противречне ситуације у којој се нашло обезглављено свештенство грко-католичке цркве у Украјини крајем 18. – почетком 19. века, а с друге – захваљујући личним особинама будућег православног архипастира.

Од 1809. до 1816. године Јосиф је учио у Гимназији у Немирову (Каменечко-Пољски излаз, Подољска губернија), која је била под управом кнеза Адама Чарторијског. По карактеру наставе, саставу наставника и ученика, ова школа је била чисто пољска установа. У истом разреду са Семашком било је само шесторо деце унијатских свештеника. Остала деца су била католици латинског обреда, из породица пољске и полонизоване украјинске властеле. Православних је било веома мало. У школи није било ни православног ни унијатског вероучитеља. И унијатски и православни ученици су похађали католичке часове веронауке и ишли на богослужење у костел.

Језик наставе био је пољски. Руски се изучавао као страни језик и био је потцењен. Целокупна настава била је усмерена на васпитавање пољских патриотских осећања у младој генерацији, нераскидиво повезаних са мржњом према Русији.³³ Ипак, Високопреосвећени Јосиф сведочи да на њега општи пољски васпитни утицај гимназије није допирао. Своју отпорност на полонизам он је објашњавао неким

³²Исто. С. 2.

³³Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 8–9.

посебним околностима. Прво, суочио се са очигледном неправдом: деца пољских земљопоседника су отворено уживала незаслужене повластице, што је вређало његово наглашено морално осећање и само појачало одбојност према пољској властели.³⁴ Друго, током свих година школовања, за разлику од других гимназијалаца из унијатских породица, он никада није проводио распусте у кућама католичких спахија. Сваког распуста се враћао родитељима и помагао оцу у пословима.

„Да ли је то било због младости, неискуства, или претеране стидљивости, али све је испало добро. У пољским кућама и породицама, вероватно бих се заразио предрасудама, непријатељством према Русији и православљу, као и моји другови, и навикао на забаве које би промениле мој карактер и строга правила родитељског дома”, сећао се Владика Иосиф касније.³⁵

У Немирову је Јосиф очувао приврженост православљу коју је стекао од најранијег детињства. У томе му је помогло украјинско православно народно окружење школе, која се налазила на територији некадашње Брацлавштине – познате по чврстом отпору унији у најтежим годинама прогона. У таквим околностима, гласови пољских наставника будућем архијереју нису звучали уверљиво. Штавише, у Немирову се његово поштовање према Православној цркви није само сачувало, већ је и ојачано, добивши облик исповедништва. Оно се испољавало у томе што је при сусрету са локалним православним свештеником – дугобрадим, у широкој ризи – млади Семашко увек показивао дубоко поштовање, стрпљиво и достојанствено подносећи бројне јетке подсмехе својих школских другова.³⁶ Несумњиво, за једног младића то је био подвиг који је сведочио, између осталог, и о невероватној снази и независности његовог карактера.

Ниво наставе у гимназији био је низак, али је Јосиф настојао да тај недостатак надокнади самообразовањем. На све начине је покушавао да набави књиге које су га занимале, пажљиво их је читао и бележио у посебне свеске. О интензитету његовог самообразовања говори и чињеница да се током школовања код њега, по сопственом признању, накупила огромна количина свезака са цитатима из књижевних дела историјског, уметничког и поетског садржаја на пољском језику.³⁷ Захваљујући жељи за знањем, завршио је гимназијски курс као први у рангирању.

³⁴ЗИМЛ. Т. 1. С. 9.

³⁵Исто. С. 11.

³⁶Исто. С. 438.

³⁷Исто. С. 10.

Године 1816. Семашко је ступио у католичку Главну духовну семинарију при Виленском универзитету, чији су дипломци требали да заузимају управне положаје у систему вишег управљања Католичке цркве латинског и унијатског обреда, као и професорска места у епархијским семинаријама. Ту је Јосиф добио солидно богословско образовање и учио не само са интересовањем, него је истински уживао у стицању знања, истовремено настављајући са самообразовањем. Његова ретка вредноћа и усредсређеност на циљ ишли су дотле да током сва четири семинарска лета никада није тражио дозволу да изађе у град.³⁸ Године проведене у овој високој образовној установи у великој мери су одредиле његов животни пут и особености богословског мишљења. Уз то, Главна семинарија је била веома интересантна и није била лишена унутрашњих противречности установа.

Образовање и васпитање унијатских студената у Виленској богословској школи имали су сасвим одређену сврху: у што већој мери учврстити у њима веру у истинитост римокатоличанства, најтешњим везама привезати будућу образовану елиту унијатске цркве за латински обред и интересе пољског друштва на некадашњим територијама Речи Посполите. Адам Чарторијски, који је стајао на самом почетку оснивања Главне семинарије, решење овог задатка видео је у практичној примени идеја епохе просветитељства. Стога је, користећи свој утицај на цара Александра I, успео да обезбеди да Виленска семинарија не буде подређена латинској јерархији, већ да се налази под управом универзитетске администрације. Он је, заједно са својим сарадницима и истомишљеницима, у семинарији поставио нетрадиционалне тенденције у погледу наставе и васпитања студената, неуобичајене за пољску католичку цркву.

Прво – проучавање црквених предмета обављало се по уџбеницима који су се користили на аустријским универзитетима, нарочито по приручнику Клипфела. Ови уџбеници били су написани у духу који је преовладавао у Аустријској царевини у време владавине цара Јозефа II, познатог по свом верском либерализму. У тим књигама, иако су прихватана сва начела католичког вероучења, налазила се оштра критика злоупотреба папства и указивало се на њихове негативне последице по црквени живот Запада. Архиепископ Антоније Зупко, школски друг Митрополита Јосифа из Главне семинарије, поводом тога је записао:

³⁸Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 8–9, 14.

„Клипфел... у догматском богословљу, иако заснива папску власт на речима Спаситеља, упућеним Петру о кључевима, о стени, о спасењу стада, ипак у фусноти, иако ситним словима, наводи изреке светих отаца ране Цркве, који су те речи сви тумачили онако како их тумачи и грчка Црква. Поред тога, Клипфел не наводи никакве лажне доказе, којима обилује учење ултрамонтаниста.”³⁹

Друго – наставници Виленске семинарије, који су заслужили највише похвале од познатог историчара полске културе А. Брјукнера за своју ученост,⁴⁰ држали су предавања у духу слободе и ширине мисли. На часовима из Светог писма, које је држао познати слависта и унијатски свештеник, професор Михаил Бобровски, који се у својим истраживањима ослањао на оригиналне библијске текстове, није било места за конфесионалну искључивост католичанства. Са своје стране, професор и свештеник Јан Ходани, обрађујући теме из моралног богословља, пажљиво је избегавао „сујеверну таму”,⁴¹ жигосавши је као остатак средњег века. Нарочито су се у том погледу истицали професори главних богословских дисциплина – догматског богословља и канонског права – Клонгевич и Капели.

Свештеник Бенедикт Клонгевич није само прихватао мишљења аустријских аутора уџбеника, већ је самостално трагао за изворима који су потврђивали њихове закључке.⁴² Италијан А. Капели нападао је злоупотребе папске власти и богатих римских прелата с неком необјашњивом „уживљеношћу”, не устежући се да износи „јетке сарказме”.⁴³ Тако је, на пример, помињући формулацију на почетку одредби Тридентског сабора: „По надахнућу Светога Духа”, иронично приметио: „То је било по надахнућу не Светога Духа, већ папског злата, као најубедљивијег аргумента”.⁴⁴ Са катедре је говорио: „Мора доћи време када ће истина испливати на површину и када ће сав догматизам источне католичке цркве тријумфовати над римским.”⁴⁵

³⁹Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатской Церкви в Западном крае России... С. 46–47

⁴⁰ Bruckner, A. Dzieje kultury polskiej. Kraków, 1946. Т. 4: Dzieje Polski rozbiorowej, 1795 (1772) – 1914. S. 299–301.

⁴¹Жукович П. Об основании и устройстве главной духовной семинарии при Виленском университете... С. 278.

⁴²Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 15–16.

⁴³ЗИМЛ. Т. 1. С. 16.

⁴⁴Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатской Церкви в Западном крае России... С. 47.

⁴⁵Цит. по : Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 16.

„Мислим”, написао је Митрополит Јосиф у својим мемоарима, „да ни у једној православној академији ученици неће чути о злоупотребама Римске цркве оно што сам ја чуо од та два наставника.” Истовремено, професори Главне семинарије нису себи дозвољавали никакву критику Православне цркве. „Вероватно су се плашили”, нагађа Митрополит Јосиф.⁴⁶

Треће – богословска настава, лишена ултрамонтанске искључивости латинства, била је праћена посебном унутрашњом атмосфером у Главној семинарији, коју су карактерисали братски односи без отуђености и непријатељства међу студентима различитих обреда. Студенти су били смештени у заједничке собе, дружили се у мешовитим групама. Нико није имао никакве привилегије. Студенти латинског обреда присуствовали су унијатским службама, које су се смењивале: месец дана по латинском, месец дана по унијатском обреду. Посебно су им се допадале партесне песме које су увели бивши ђаци Полоцке унијатске семинарије, па су радо певали у унијатском црквеном хору. По сведочењима савременика, то је било једино место где је додир латина и унијата имао миран и пријатељски карактер.⁴⁷ Митрополит Јосиф је са топлином и захвалношћу памтио однос свештеника-професора према грко-унијатским студентима.⁴⁸

Четврто – идеје пољског патриотизма богословски професори нису отворено пропагирали. Оне су преовлађивале у круговима световних професора и студената. Али семинаристи с њима нису долазили у додир, осим током одмора пре почетка световних предавања. У световном студентском окружењу владала су материјалистичка уверења и равнодушност према религијским питањима.⁴⁹ Због тога ти кратки сусрети нису доводили до ближег познанства, размене мисли или расположења, већ само до чуђења. Митрополит Јосиф у својим Записима наводи следеће сећање:

„Сећам се, мој друг, касније Мински преосвећени Антоније Зупко, нашао је једном примерак старог часописа „Улеј” (*православни часопис* – А. Р.). Почели смо га заједно прегледати у ботаничкој учионици, пре доласка професора. Требало је видети какву су буку подигли световни ученици универзитета. “Зар су нам потребни такви

⁴⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 16.

⁴⁷ Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатской Церкви в Западном крае России. С. 46.

⁴⁸ЗИМЛ. Т. 1. С. 16.

⁴⁹Владимир (Терлецкий), архимандрит. Записки архимандрита Владимира Терлецкого, бывшего греко-униатского миссионера... С. 13.

свештеници!... који заборављају мајку Пољску... који саосећају с Русијом’ – и морали смо брзо да сакријемо свој мали часопис.”⁵⁰

Описане тенденције сликају веома привлачну слику образовања и васпитања унијата у Главној семинарији. Ипак, та слика имала је и своју другу страну. Говорећи о формираној научно-критичкој наставној методи у виленској високој богословској школи, Високопреосвећени Антоније Зупко је записао:

„Упркос укупком либерализму семинарских предавања, ипак нам је дубоко усађивана мисао да се власт над једином католичком црквом мора концентрисати у рукама једне личности, која је, додуше, подложна контроли и законским одредбама васељенских сабора. Али тим границама и почиње и завршава се сав прописани темељ папизма.”⁵¹ Дакле, слобода и ширина научне критике која је продирала у предавања Б. Клонгевича, А. Капелија, Ј. Ходанија и других, није била радикална. Стога је очигледно да се радило о пажљиво осмишљеном приступу. Није тајна да самокритика, чак и најоштрија, ретко кога одбија. Она сведочи о животној снази једног друштва које је у стању да се критички сагледа, и увек делује привлачно. У том контексту добија смисао и чињеница што су се у настави богословских предмета користили аустријски уџбеници. Научно-критички систем наставе, па чак и критика историјске актуелизације идеје Папства, није одвраћала, већ је чврсто привезивала унијате за латинство.

Одгајање семинариста-унијата заједно са латинском омладином и циљано добронамерно понашање према њима од стране професорско-католичких свештеника још више је зближавало гркокатолике са римокатолицима. Истина, та наклоност је у себи носила приличну дозу лицемерја. Тако је, на пример, професор Бенедикт Клонгевич, познат по критичким предавањима и добронамерности према студентима без обзира на обред, у уском кругу доказивао штетност допуштања унијатима да похађају више католичко богословско образовање. Више пута је о томе писао својим надређенима.⁵² Професори семинарије су се бојали научних успеха унијатских студената. Тако је, на пример, професор Јан Ходани, код кога је Јосиф писао завршни рад, јавно говорио колегама: „Он (Семашко) толико ревностно ради да ће или

⁵⁰ЗИМЛ. Т. 1. С. 17; ср. Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатской Церкви в Западном крае России...С. 47–48.

⁵¹Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатской Церкви в Западном крае России... С. 47.

⁵² Исто. С. 45.

уздихи римску цркву у Русији на највиши степен моћи, или ће је до темеља срушити, ослањајући се на своју изопачену ученост.”⁵³

На крају, ни одсуство пропаганде полонизма међу унијатима у Главној семинарији не може се некритички прихватити. Основни језик наставе – предавања, усмени одговори, писмени радови, проповеди у семинарској цркви – био је пољски. Исти тај језик био је и опште прихваћен у свакодневној комуникацији међу студентима и наставницима. Руски се могао чути само на часовима руске књижевности, који су, по Јосифовим сећањима, оставили дубок траг у њему, иако су били слабо организовани.⁵⁴ „На предавањима професора”, пише историчар Виленске семинарије П. Жукович, „све што је пољско, третирано је као нешто своје: наш пољски писац, наша пољска књижевност, наша пољска историја – биле су уобичајене формулације на тим предавањима.”⁵⁵ Књиге препоручене семинаристима за слободно читање такође су биле пољске. Као резултат тога, пољски патриотизам је тихо, али сигурно продирао у душе младих унијата.

Латински васпитачи гркокатоличке духовне омладине, делујући у систему коју је створио кнез Адам Чарторијски, постизали су значајне резултате. По запажањима Митрополита Јосифа, гркокатолици су из Виленске богословске школе излазили као „разумни Римљани, али не добри унијати”.⁵⁶ То је био успех римског обреда, али и велика претња унији у Русији. Ипак, Католичка главна духовна семинарија није у потпуности постигла очекиване резултате. Разлози су следећи.

Прво, постојала је велика разлика између добрих, пријатељских односа латина и унијата у зидинама универзитета и онога што су унијатски питомци доживљавали у стварном животу. Ван учионица, римокатолици – племство и свештеници – сматрали су унијате људима другог реда, отворено су их омаловажавали и дословно уништавали унију вршећи прозелитизам међу њеним припадницима. Млади унијатски теолози који су провели четири године у затвореном и добром свету семинарије доживљавали су прави шок суочени с тим контрастом. То је знатно утицало на промену симпатија према латинству и Пољској.⁵⁷

Друго, латинска католичка црквена хијерархија, монашки редови и базилијанци били су крајње негативно расположени према овој

⁵³Цит. по : Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 14.

⁵⁴ЗИМЛ. Т. 1. С. 17.

⁵⁵Жукович П. Об основании и устройстве главной духовной семинарии... С. 280.

⁵⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 393.

⁵⁷ЗИМЛ. Т. 1. С. 19–20; ср. Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатской Церкви в Западном крае России... С. 47–48, 49.

образовној установи, заснованој на либералним идејама Чарторијског. Са свих страна изношене су бројне примедбе. Виленски католички епископи сматрали су семинарију при универзитету неканонском, пошто је била подређена универзитетској управи, а не месном епископу. Из солидарности, управе других католичких епархија у Русији такође су гледале на виленску богословску школу с неповерењем. Виша латинска хијерархија више пута је постављала питање о укидању теолошког факултета у Виљни (Виљнусу).⁵⁸ Монашки редови су се опирали финансирању семинарије, саботирали ту обавезу⁵⁹, и одбијали да шаљу своје чланове у Виљнус на више образовање.⁶⁰ И једни и други оптуживали су семинарију да образовање у њој није у духу католичке цркве. Посебну забринутост изазивало је постојање унијатског одељења у њој.

Посебну борбу против Виленске духовне школе водили су језуити и базилијанци. Језуити су се тада нашли у специфичној позицији – у опозицији са не само пољским патриотама на челу са Чарторијским, већ са и целом католичком хијерархијом у Русији, па чак и самом папском престолу.⁶¹ Чланови Друштва Исусова, преко свог штићеника – првог ректора Виленског универзитета прелата И. Стројновског, који је био председник комисије за састављање статута Главне семинарије – утицали су на формирање те установе. Међутим, када влада није дозволила језуитима да предају на универзитету,⁶² они су повели борбу против њега. Користећи везе у Петрограду, језуити су 1812. године успели да придобију за Полоцку академију статус универзитета и изузму сва своја училишта из надлежности Виленског просветног округа.⁶³ Свуда су ширили гласине о антикатоличком усмерењу духовног образовања у Вилну и називали Главну семинарију масонском установом. Базилијанци су подржавали своје покровитеље језуите и настојали да преузму образовање унијатског свештенства. Године 1818. чак су предложили влади да о сопственом трошку преместе унијатско

⁵⁸ Жукович П. Об основании и устройстве главной духовной семинарии... С. 46; Шавельский Г., протопресвитер. Последнее воссоединение с православною церковью униатов Белорусской епархии... С. 51–52.

⁵⁹ Противодействие базилианского ордена стремлению белого духовенства к реформам Русской Греко-Униатской Церкви... // ЛЕВ. 1888. №49. С. 423.

⁶⁰ Жукович П. Об основании и устройстве главной духовной семинарии... С. 272.

⁶¹ О том виде: Лушпай В.Б. Антипапская пропаганда белорусских иезуитов во второй половине XVIII века... С. 124–133.

⁶² Морозкин М., священник. Иезуиты в России... С. 64.

⁶³ Довнар-Запольский М.В. История Белоруссии. С. 292.

одељење у место Картуз-Береза.⁶⁴ Уопште, унијатски монашки ред одликовао се агресивношћу према виленским студентима који су потицали из мирског свештеничког слоја. Нанели су многе неизбрисиве ране младим душама.⁶⁵ „Између нас и базилијанаца”, сећао се надбискуп Антоније Зупко, „постојала је таква антипатија да су базилијанци својим младим монасима, који су живели у истој згради са семинаристима, додељивали посебног учитеља из реда, иако је он био слабије образован од семинарских професора.”⁶⁶

Све је то на необичан начин утицало на Главну семинарију. Наиме, због негативног става монашких католичких редова, они су је бојкотовали и нису слали своје чланове на школовање.⁶⁷ Латинске епархијске власти (пре свега Жемајтијска, Минска и Могилевска епархија) слале су у Виленски универзитет далеко од најбољих дипломаца нижих семинарија. Насупрот томе, унијатско мирско свештенство није бојкотовало Главну семинарију. Немавши другог начина да својој деци обезбеде високо теолошко образовање, унијати су настојали да у Виљнус шаљу најспособније ученике из Полоцке семинарије и језуитске академије, као и синове свештеника који су добили добро средње образовање у световним гимназијама. Као резултат тога, Виленска католичка семинарија постала је место где су, супротно очекивањима, унијати интелектуално надмашивали Латине. Али, по запажању Владике Антонија, смер образовања у семинарији различито је утицао на студенте у зависности од њихових способности. Што је ученик био талентованији, то су му се више развијали ширина погледа и толеранција. Зато су семинаристи-унијати били посебно подложни критичком тону у предавањима наставника. Високопреосвећени Антоније памтио је само једног унијатског питомца који је био фанатични католик. А међу римокатолицима таквих је било више, углавном оних који су слабо напредовали у науци. У својим сећањима он наводи пример студента латинског обреда – клирика из Жемајтије – који је газио ногама антипапску брошуру и чак је пљувао на њу. Али

⁶⁴Орловский Е. Судьбы православия в связи с историей Латинства и Унии в Гродненской губернии в XIX столетии...С. 32.

⁶⁵Василий (Лужинский), архиепископ. Записки Василия Лужинского... С. 12.

⁶⁶ Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатской Церкви в Западном крае России... С. 49.

⁶⁷Янковский П., священник. Записки сельского священника... С. 301–302.

такво понашање код гркокатолика није изазивало саблазан, већ само смех.⁶⁸

На крају, Главна католичка семинарија није у потпуности постигла циљеве које су прижељкивали пољски патриоти. С једне стране, њени дипломци су се интелектуално везивали за католичанство и упијали су пољски дух. С друге стране, они, супротно очекивањима идеолога полонизма, нису у потпуности делили пољске интересе – сматрали су својом дужношћу да штите, уздижу и јачају унију, а не да је стапају са латинским обредом. Истовремено, није познато да је ико од њих размишљао о потреби да пређе у православље.

Све се то у потпуности односило и на Јосифа Семашка. Његови биографи једногласно тврде да је он из Главне семинарије изашао не само без предрасуда према Православној Цркви, већ и са снажним предрасудама према католицизму.⁶⁹ Чини се да се томе потврда може наћи у мемоарима његовог најближег сарадника и школског друга, архиепископа Антонија Зупка, будућег архијереја-поновитеља. Он, између осталог, наводи да је за време школовања од Јосифа чуо многе „малоруске песме и пословице у којима се јасно изражавала нељубав према Ласима, па чак и према Унији”.⁷⁰ Такође, Високопреосвећени Антоније пише да је Семашко још током боравка у семинарији „већ био сасвим самосталан у својим убеђењима, усмереним ка јединству са руским народом”.⁷¹ Међутим, сам прелат Јосиф је 1827. године, у писму које је преко Г. И. Карташевског поднео цару Николају I, писао: „У Главној семинарији стекао сам степен магистра богословља, али заједно с тим и наклоност према Римљанима, па чак и доста пољског патриотизма, нарочито након читања Историје Устава од 3. маја”.⁷² Штавише, све до 1827. године, он није размишљао о преласку у православље, већ је, напротив, искрено радио у корист уније. Отуд се може закључити да симпатије према Русији и православљу у њему нису у потпуности ишчезле у семинарији, али су биле озбиљно помрачене новим симпатијама према Пољској и католицизму.

⁶⁸Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатской Церкви в Западном крае России... С. 46–48.

⁶⁹Нпр: Извеков Н.Д., священник. Высокопреосвященный Иосиф (Семашко) митрополит Литовский и Виленский... С. 17.

⁷⁰Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатской Церкви в Западном крае России... С. 48.

⁷¹Исто.

⁷²ЗИМЛ. Т. 1. С. 438.

Године 1820. Јосиф Семашко је окончао школовање у Главној семинарији, добивши степен магистра богословља за дисертацију под насловом *Christiana cura bonorum temporalium* („Хришћанска брига за овоземаљска добра” – А. Р.)⁷³. Током наредне две године, вршио је црквену послушност у својству асесора конзисторије Луцке епархије (у месту Жидичин), а истовремено је био васпитач у локалној ставленичкој семинарији.

У том периоду, луцки епископ Јаков Мартусевич га је рукоположио за ипођакона (без ступања у брак), а потом и за ђакона и свештеника (редом: 6. октобра и 26. децембра 1820, односно 28. децембра 1821. године).

Учествовање у управним пословима Луцке епархије подстакло је будућег литванског Митрополита да размишља о стању уније у Русији и њеном месту у религијском супротстављању православља и католицизма. Владика је касније овако описивао своје тадашње мисли: „Упознао сам, могло би се рећи непосредно и опипљиво, врло тешко, ако не и бедно стање унијата између Православне и Римокатоличке цркве. На њих су православни нападали с очигледном озлојеђеношћу, гонећи их у разним стварима, често очигледно неправедно; римљани су пак узимали од њих све, тихо, под видом пријатељства. То ме је навело да често размишљам, и признајем, у срцу сам више оправдавао православне, него римљане. Први су, барем, непријатељи и не без повода, мислио сам, унијати им обично узвраћају непријатељством; али зашто их онда вређају пријатељи?”⁷⁴

Боравак Јосифа у Жидичину није био дуг. Дана 20. јуна 1822. године изабран је за члана унијатског одељења Римокатоличке духовне колегије и упућен у Санкт Петербург.⁷⁵ Ту је убрзо добио звање каноника (23. марта 1823), а потом и прелата (8. октобра 1825).⁷⁶

Боравак у престоници млади унијатски свештеник је искористио за даље образовање. У слободно време је читао књиге, нарочито руске, до којих у Немировској гимназији и Виленском универзитету није имао приступа.⁷⁷ Посебно је значајно што је ради тога морао сам да научи руски језик, што јасно говори о систему средњег и вишег образовања у западним губернијама Русије у време владавине Александра I, као и о језичкој ситуацији у унији. Поред тога, у Петербургу је, после дужег

⁷³Исто. С. 429–437.

⁷⁴Исто. С. 20.

⁷⁵РГИА.Ф. 797. Оп. 6. Д. 22578. Л. 1–13.

⁷⁶РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22599. Л. 1–15.

⁷⁷ЗИМЛ. Т. 1. С. 22.

прекида, поново по нахођењу срца почео да присуствује православним богослужењима.

Дужност члана Врховне управе Католичке цркве у Русији дала је Семашку могућност да стекне увид у опште стање веома ослабљене и угњетене унијатске цркве, као и у жестоко супротстављање клерикалних струја у њеним редовима. Његов оштар ум није могао да не примети да су напори архиепископа Јоана Красовског, духовног наследника митрополита Ираклија Лисовског, као и каноника Брестског капитула, усмерени на очување уније у Русији и њено прилагођавање друштвено-политичким и конфесионалним околностима у држави. Насупрот томе, базилијански монаси и епископи који су из њих потекли, предвођени митрополитом Јосафатом Булгаком (једни активно, други пасивно),⁷⁸ радили су на потпуном припајању уније пољском католичанству. Као и многи други дипломци Главне семинарије, Јосиф није сматрао грко-унијатски обред нижим у односу на латински. Штавише, изгледа да је у том периоду веровао да унија, ако се обнови у свом првобитном обредном и канонском облику, сасвим легитимно може да постоји и да буде духовна основа очувања идентитета белоруског и украјинског народа, васпитавајући вернике као лојалне грађане Руског царства, чији је он био патриота. Зато се Семашко искрено и активно укључио у борбу за спас дела белоруско-украјинске цркве у унији са Римом, против заговорника њеног утапања у пољско католичанство.

Посебно је значајно то што прелат Јосиф Семашко и друге искрене присталице уније, које су се налазиле усред историјских збивања, нису у руској власти и Православној цркви видели опасност по унију. Њихово искуство их је уверавало да претња долази сасвим са друге стране. Зато су, ради очувања уније, били спремни да се супротставе сопственој хијерархији, монаштву и верницима римског обреда. Тај податак у потпуности побија распрострањено мишљење, које

⁷⁸Поред митрополита Јосафата Булгака и архиепископа Јоана Красовског, у то време у Русији су постојали још следећи унијатски епископи: Јаков Мартусевич, Адријан Головња, Лав Јаворски и Кирил Сероцински (ујак Јосифа Семашка). Сви су они потекли из базилијанског реда, стекли образовање у разним језуитским школама и били присталице латинства. Налазећи се под руском влашћу, ови јерарси нису могли, у складу са својим убеђењима, безрезервно подржавати полонизацију и латинизацију уније. Истовремено, користили су сваку повољну прилику да „промене фронт” (Radwan M. Carat wobec kościoła greckokatolickiego... S. 38) и помогну базилијанима и пољском свештенству. То се пре свега огледало у ћутљивој подршци и прикривању латинског прозелитизма међу својим верницима.

данас деле многи историчари, о нетолерантном ставу православне државне власти према унији. Да је то било тачно, браниоци грко-католичке цркве морали би да се боре против руске власти и православља. Ако се прихвати гледиште савремених апологета Уније, морало би се признати да је свештенство одано Брестској унији било слабоумно и лишено маште.

Учествовање у раду Врховне црквене управе Католичке цркве није Семашку давало велике, али јесте извесне могућности за борбу. Он их је користио по мери својих могућности, трудећи се да пружи отпор пољско-латинском насртају на унију. Познато је његово одлучно супротстављање фабрикованом процесу против архиепископа Јоана Красовског,⁷⁹ који су покренули базилијани ради његовог дискредитовања и смењивања, као и његова упорна настојања да се заустави латински прозелитизам и дискриминација грко-католика уопште.

Године 1826. прелат Јосиф је покренуо питање о незаконитим преласцима у римски обред више од 20.000 унијата Виленске епархије у последњих двадесет година. Тим поводом је у колегију позван остарели митрополит Станислав Богуш-Сестренцевич, који је, иако невољно, под притиском Јосифа био приморан да потпише одлуку повољну за унијате.⁸⁰ „Савременици који су познавали рад Римокатоличке колегије – пише професор М. О. Којалович о том периоду Семашкове делатности – причају да су се лица латинских прелата мењала већ при самом његовом уласку на седницу, а када би се zaloжио за унијате у неком предмету, доводио је у забуну и најдаровитије и најсмелије представнике латинства”.⁸¹

Напори младог члана унијатског одељења нису могли да преокрену ситуацију. Убрзо се уверио у бесперспективност покушаја да се изнутра спасе грко-католичанство у Русији и да му се удахне животна снага. Поред тога, погађала га је нечасност поступака, дух лажи и користољубља који је владао у Врховној управи Католичке цркве.

Његовом расположењу су допринела и знања стечена из руских историјских и књижевних дела, као и нови утисци. Петербург је био сјајна престоница. Руско царство, на врхунцу моћи после Наполеонових ратова, представљало је снажан, самосвојан свет у којем је религија, посебно у поређењу са нагло секуларизованом Европом, заузимала достојно и поштовано место. Млади унијатски свештеник, навикнут у

⁷⁹ЗИМЛ. Т. 1. С. 27, 287–302.

⁸⁰Исто. С. 28–29, 302–307.

⁸¹Којалович М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе... С. 8.

Украјини, Белорусији и Литванији на бедне, често полуразрушене унијатске цркве, био је запањен величанственошћу огромних и раскошно украшених храмова у Русији.⁸² Уз спољашње утиске, јављало се и ново унутрашње духовно искуство од учешћа на православним службама. Све то заједно оживело је у Јосифу детиње симпатије које је био потиснуо пољски католички утицај и васпитање у Главној католичкој семинарији,⁸³ и натерало га да се коначно одрекне католичанства и Пољске.

„Одавно сам се већ убедио у истинитост православља Источне Цркве читањем и пажљивим трагањем; а у исто време припадао сам Цркви Западној – писао је касније Високопреосвећени – био сам члан и не безначајан део Руске Цркве, иако одвојене од истинског учења; а при томе сам, по тадашњем положају Унијатске Цркве, морао нужно да служим као оруђе њеног коначног претапања у Латинску. Срцем и душом био сам одан Русији и с њом сам повезивао узвишени идеал моје отаџбине, преузет из читања старих писаца; а у исто време био сам за њу странац, припадајући Пољској, која јој је била непријатељ. Неправда и притисак били су ми увек неподношљиви; а истовремено сам често био беспомоћан сведок тих појава. Користољубље и мито били су ми најпрезренији; а сретали су се на сваком кораку.”⁸⁴

У целини, све то је довело до тога да је 1827. године прелат Јосиф донео одлуку да се одрекне већ сасвим извесне блиставе каријере у унији. Чврсто је намеравао да лично пређе у православље и, примивши монашки постриг, ступи у иноке Александро-Невске лавре. Образлажући своју жељу, почео је да пише „Састав о Православљу Источне Цркве”, где је отворено изнео своја уверења, која су била неспојива са боравком у окриљу Римокатоличке цркве. По окончању и објављивању овог дела, планирао је јавно да објави свој прелазак у православље. Међутим, његови планови нису били суђени да се остваре, и „Састав о Православљу Источне Цркве” није био довршен.

⁸²ЗИМЛ. Т. 1. С. 20–21.

⁸³Исто. С. 21.

⁸⁴Исто. С. 30.

ПРИПРЕМА И СПРОВОЂЕЊЕ ПОНОВНОГ УЈЕДИЊЕЊА (1827–1839)

Почетком новембра 1827. године, Јосиф Семашко је, након дугог и отвореног личног разговора са директором Департмана за духовне послове инославних исповести Г. И. Карташевским, у који се претворила њихова службена консултација поводом једног приватног питања, изненада добио предлог од Карташевског да у писаној форми изложи своја размишљања о положају Унијатске цркве у границама Руске империје. Одмах се одазвао том позиву и, ослањајући се на владин указ од 9. октобра 1827. године, који је био усмерен на обнављање древних обреда и словенског језика у унијатском богослужењу, 5. новембра је поднео запис под називом „О положају Унијатске Цркве у Русији и средствима за њено враћање у окриље Православне Цркве”.

У овој белешци Јосиф је изложио кратак, али врло садржајан историјски преглед настанка и развоја црквене Уније у границама Пољско-литванске државе, описао је савремено стање унијатске цркве у Русији, као и низ мера којима је влада могла не само да заштити унијате од латинизације и полонизације, већ и да их врати у окриље Источне Цркве. Према његовом мишљењу, унутар Уније је било неопходно спровести следеће црквено-административне реформе:

- Укинути 2. (унијатски) департман Римокатоличке духовне колегије и уместо њега основати посебну Врховну управу гркокатоличке цркве у облику Грко-унијатске духовне колегије;
- Рационалније уредити административно-територијалну поделу парохија, укидањем сувишне Виленске митрополије и задржавањем три епархије: Литванске, Белоруске и Луцке;
- Преместити седишта унијатских епископских центара „далеко од римокатоличких катедрала и чак од места где римокатолици доминирају”⁸⁵;
- Укинути монашку самоуправу и потчинити монахе надлежним архијерејима;

⁸⁵Исто.С. 396.

- Распустити епархијске капителе и заменити их саборним свештенством у складу са православним узором тог времена;
- Укинути римске ордене и награде у виду дистинкторијалних крстова и заменити их православним напрсним крстовима, који би се додељивали уз пензију по вољи руског цара;
- Подићи образовни ниво и друштвени статус клира, побољшати њихово материјално стање, оснивањем духовне академије, епархијских семинарија и нижих духовних школа при манастирима, као и омогућити синовима свештеника да напусте духовни чин и ступе у војну или грађанску службу;
- Смањити број манастира у складу са стварним бројем монаха и црквеним потребама, при чему би се малонасељени манастири укидали, њихове цркве предавале свештенству, а средства усмеравала на новоосноване духовне школе; од 83 манастира, требало је задржати само 23;⁸⁶
- Уредити финансијско пословање Уније и обезбедити ефикасније и праведније коришћење црквених фондова;
- Укинути *право презенте*, чиме би се спречио утицај католичких велепоседника на унијатски клир и ојачала административна власт црквене хијерархије.

Запис прелата Јосифа „О положају Унијатске цркве у Русији...” стигао је до императора Николаја Павловича 14. новембра 1827. године. Цар је гајио антипатије према Пољацима и Пољској,⁸⁷ доста времена је провео у западним губернијама, те је добро познавао локалну етнокултурну и верску ситуацију и желео да је измени у корист Русије. Унијати су у његовим размишљањима заузимали значајно место. Указ Сената од 9. октобра 1827. године⁸⁸ представљао је доказ тога. Зато је садржај записке Јосифа Семашка изазвао живо интересовање самодршца. Он је на документ ставио обимну резолуцију:

„Са посебним задовољством сам прочитао записку коју сте ми (А. С. Шишков – А. Р.) послали. У потпуности делим овакав начин размишљања и радујем се што сам случајно у Унијатској цркви пронашао човека који може бити способан да нам помогне у делу којим

⁸⁶РГИА. Ф. 824. Оп. 2. Д. 23. Л. 988–988 об. ; ср. Коялович М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе... С. 17.

⁸⁷Труайя А. Николай I. С. 99.

⁸⁸Коялович М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе... С. 13–14.

се непрестано бавим и које ћу, уз Божју помоћ, привести у дело. Можете му јавити да сам врло задовољан што сам га упознао.”⁸⁹

Израз посебне царске наклоности било је и награђивање Јосифа напрсним дијамантским крстом уз образложење „за изузетне способности, ревност и примерну доброморалност”.⁹⁰ Али, најважније није било у наградама, већ у самом делу. Михаил Којалович, описујући реакцију Николаја I на записку, према сведочењу грофа Д. Н. Блудова, који је тада био заменик министра народног просвећења и лично предао запис цару (док је министар А. С. Шишков, у чијем је ресору био унијатски департаман, био немоћан због старости),⁹¹ пише:

„Прочитавши запис Јосифа Семашка... цар је одмах одлучио да покрене мере изложене у њему, ради спасавања Уније од латинства.”⁹²

У почетку је цар хтео да повери старање о унијатском питању А. С. Шишкову, искреном присталици руске националне идеје, ревносном њеном спроводиоцу у западним губернијама. Посебна брига овог истакнутог државника била је обнова положаја руског језика у крају.⁹³ Међутим, супротно очекивањима, Шишков је категорички одбио. Њега је „збунила тежина посла и, без сумње, оне интриге које су се могле очекивати од стране Пољака”.⁹⁴ Према мишљењу М. О. Којаловича, „руски званичници су се још увек налазили под утицајем правца Чарторијског и сматрали су неприкладним да помажу руском народу Западне Русије супротно интересима пољске и латинске партије”.⁹⁵ Сагласност на учешће у преобликовању унијатске цркве дао је Д. Н. Блудов, који није имао „осетљивости”⁹⁶ у односу на Пољаке и који је, по мишљењу М. О. Којаловича, „делио исте мисли као и покојни цар у погледу Западне Русије и коме чак припада и главна мисао горепоменог указа од 9. октобра 1827. године”.⁹⁷

⁸⁹Цит. по : Толстой Д.А. Очерк служения митрополита Литовского Иосифа... С. 19.

⁹⁰ЗИМЛ. Т. 1. С. 555–562.С. 556.

⁹¹Којалович М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе... С. 13.

⁹²Исто. С. 14.

⁹³Александар Семенович Шишков се држао сопствене лингвистичке теорије, према којој је словенски језик корен свих осталих језика (Пржецлавский О.А. Александр Семенович Шишков в 1824–1828 гг... Т. 13. С. 374–402, С. 388).

⁹⁴Којалович М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе... С. 15.

⁹⁵Којалович М.О. Лекции по истории Западной России... С. 384.

⁹⁶Исто.

⁹⁷Којалович М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе... С. 15.

Тако је крајем 1827. године, под утицајем иницијативе младог члана 2. одељења Римокатоличке духовне колегије, Јосифа Семашка, на самом врху власти донета одлука о реформи унијатске цркве у циљу њеног припајања доминантној вероисповести. На челу пројекта поновног уједињења налазио се сам цар Николај Павлович, а за непосредног извршиоца био је одређен Д. Н. Блудов. Семашко је требало да буде саветник овог последњег и да му у свему помаже.

Почетак реформи и њихов темељ био је указ Преосвештеног Сената „О оснивању Грко-унијатске духовне колегије” од 22. априла 1828. године, који је Митрополит Јосиф описао као „потпуно рушење старе грађевине и изградњу нове”.⁹⁸ Појави указа претходио је огроман и напоран рад. Сва његова тежина пала је на плећа прелата Јосифа. Он је 17. јануара 1828. године, дакле свега месец и по дана након што је цар Николај I одобрио предлог за реформу Уније (одобрење цара добијено је 8. децембра), преко Блудова поднео Шишкову, у девет седница унијатског одељења колегије, предлог о реформи у гркокатоличкој цркви, састављен и потписан од свих њених чланова (осим делегата базилијана, архимандрита Јануарија Бистрог).⁹⁹ На основу тог предлога, уз активно учешће Јосифа, који је у бројним поверљивим белешкама износио своја мишљења о конкретним питањима, у канцеларији Министарства народне просвете састављен је у име министра „Смерно поднет извештај о преобликовању Грко-унијатске цркве у складу са стварним потребама и користима верника ове вероисповести”.¹⁰⁰ Тај извештај, коначно обликован 17. марта 1828. године, послужио је као основа за горенаведени указ од 22. априла 1828. године, који је практично у потпуности преузео план реформе унијатске цркве изложен у запису „О положају Унијатске цркве у Русији...”¹⁰¹

⁹⁸ЗИМЛ. Т. 1. С. 60.

⁹⁹Овај обимни документ звао се «О испрошении высочайшего соизволения на упразднение излишних базилианских монастырей, учреждение епархиальных семинарий и проч.» (РГИА. Ф. 824. Оп. 2. Д. 23. Л. 866–998). Овај документ је био објављен у часопису «Русская старина» в 1870 г. (Записка об упразднении греко-униатских монастырей в Западной России 28 февраля 1828 года. // Русская старина. 1870. 2-е изд. Т.1. С. 517–538).

¹⁰⁰Извештај је у целости објављен у Морошкиновом делу (Морошкин М. Воссоединение Унии: исторический очерк // Вестник Европы. 1872. Кн. 4. С. 606–643). Нажалост, ни оригинал ни копија овог документа нису могли бити пронађени у Руској државној историјској археологији.

¹⁰¹Акти које је издала Виленска археолошка комисија (у даљем тексту АВАК). Т. 16. С. 113–115.

Ослоњени на указ од 22. априла, Д. Н. Блудов и Јосиф Семашко су током 1828–1830. године извршили темељну реконструкцију црквене организације Уније.

У области управљања и финансија: основана је посебна Грко-унијатска духовна колегија; епархијски капитули замењени су саборским свештенством; установљене су три административне комисије за управљање заједничким имањима и капиталом грко-унијатског духовног ресурса.

У области духовног образовања: отворена је Литванска епархијска семинарија у Жировичима (1828); за унијатске семинарије и духовне школе усвојени су статuti по угледу на православне школе у Русији; установљено је да се унијатски ученици шаљу на школовање у православне духовне академије и на Московски и Санктпетербуршки универзитет, уместо у католичку Главну духовну семинарију при Виленском универзитету; подстакнуто је упућивање деце свештеника у духовне школе; Синодална комисија је бесплатно уступила унијатским духовним школама преко 1.000 примерака православних уџбеника.

У погледу монаштва: манастири су потчињени епархијским архијерејима; у конзисторије су именовани чланови из редова монаштва (привремено – провинцијали), а за њих је састављено упутство којим се ограничава њихова власт; забрањен је пријем у унијатско монаштво особа римокатоличке вероисповести; унијатским монасима пореклом из латинског обреда дато је право повратка у римски обред (што је одмах искористило преко 50 лица); установљено је да се монаси не могу рукополагати без претходног разматрања и одлуке конзисторије.

У погледу белог свештенства: одређено је да се десетак који су унијати плаћали латинском клиру убудуће додељује унијатским свештеницима; забрањено је приписивање унијатских свештеника католичким црквама као викарима; проширена су права и привилегије деце унијатског свештенства изједначене са онима које закон даје деци православног свештенства; више заслужних свештеника награђено је златним крстовима и унапређено у звање саборних протојереја.

На крају, штампање унијатских богослужбених књига требало је да се врши искључиво уз дозволу Грко-унијатске духовне колегије.¹⁰²

¹⁰²РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 172. Л. 5 об.–7; РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22666. Л. 1–12; РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22777. Л. 1–36; РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22641. Л. 34–60; РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22653. Л. 1–37; АВАК. Т. XVI. С. 116; РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22711. Л. 1–3; АВАК. Т. 16. С. 119–120; РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22665. Л. 1–16; РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22672. Л. 1–8; ЗИМЛ. Т. 1. С. 61–62.

Треба рећи да није све што је Јосиф предложио у запису „О положају Унијатске цркве у Русији...” било и реализовано. Изузетак чине две тачке.

Прво, из финансијских разлога, од четири постојеће унијатске епархије остављене су не три, како је било планирано, већ само две – Белоруска са седиштем у Полоцку и Литванска са седиштем у Жировичима. Луцка епархија је укинута заједно са Виленском. Ово је касније довело до незнатних, али непријатних последица, јер су украјински унијати, чији је број достигао 100.000, практично остали по страни од припрема за уједињење с православљем због територијалне удаљености од својих епархијских центара.

Друго, није основана гркокатоличка академија, иако су сва питања њеног отварања (одлука владе, финансирање, просторије, професорски кадар итд.)¹⁰³ била решена. У историографији до данас не постоји потпун одговор на питање зашто академија није основана. Чини се да је главну улогу у томе одиграло колебање самог Јосифа. То се у потпуности види у запису „Примедбе на мишљење колегије о укидању сувишних базилијанских манастира”, састављеном у јануару 1828. године. Тамо, поводом оснивања унијатске академије, он пише: „Још увек није познато да ли ће се наћи људи способни да овој установи дају правац који је у потпуности сагласан с претпостављеном сврхом (*уједињењем – А. Р.*); али чак и ако све буде одговарало намерама владе, оснивање посебне главне унијатске школе биће дуго и изговор и стварни разлог потпуног отуђења Унијатске цркве (*мисли се на отуђење од Православља – А. Р.*)... главна школа може унети недовољно повољну једнодушност”.¹⁰⁴ Из ових речи произилази да је, по мишљењу Семашка, унијатска виша богословска школа могла не само да одвоји унијате од католика, већ и да им отежа приближавање православнима. Није било никаквих гаранција да се међу њеним питомцима неће јавити црквени сепаратизам. Изгледа да управо зато Семашко у овом питању није показао своју уобичајену енергију, а без његове иницијативе ствар је брзо пала у заборав.

О томе са каквим се потешкоћама суочавало спровођење мера, какву је пажњу у то време унијатском питању посвећивала највиша власт и какав је циљ све то имало, Митрополит Јосиф је писао 1861. године: „Извршење указа (*мисли се на указ од 22. априла – А. Р.*) било је тим теже што су мере указом одређене морале бити усклађене с намерно

¹⁰³ АВАК. Т. 16. С. 115.

¹⁰⁴ ЗИМЛ. Т. 1. С. 484–486. С. 485–486.

постављеним циљем уједињења унијата с Православљем. Зато су и самосталне мере и извршни детаљи морали бити претходно размотрени по мојим белешкама. Те белешке је Дмитриј Николајевич (*Д. Н. Блудов* – *А. Р.*) обично подносио цару и често ме је на то подсећао, понекад додајући да цар воли мој рукопис”.¹⁰⁵ О поверењу које је у то време највиша власт Руске империје имала према Семашку (у мају 1828. уздигнут у чин старијег саборног протојереја), сведочи и то што су због њега промењена правила за именовање чланова у Грко-унијатску духовну колегију.¹⁰⁶ Поред тога, по личном наређењу цара, било му је поверено да за гофмаршала грофа Потоцког преведе с руског на пољски језик чин крунисања. При томе је прелату Јосифу било поверено да на текст дода примедбе о неопходним исправкама.¹⁰⁷

Свештенство је дочекало реформу уније с одушевљењем. У бризи за васпитање и образовање своје деце, побољшању свог материјалног положаја, ослобађању од превласти монаха у органима епархијске управе, свештеници су видели дуго очекиване и праведне промене. С искреним осећањем захвалности служили су молебанае за здравље цара.¹⁰⁸ Викар Брестске епархије, прелат Ф. Тупаљски, након објављивања у храму указа од 22. априла 1828. године, одржао је беседу у којој је рекао: „Дарован нам је нови живот... отрите сузе које је сиромаштво изазвало; од сада ће деца црквених службеника бити васпитавана о трошку, са милошћу дарованом... од сада ћете имати привилегије које ће од вас захтевати само ревностно испуњење обавеза вашег чина и поштовање основних обреда ваше вере.”¹⁰⁹

Промене нису дирале канонску потчињеност унијата Риму, њихово католичко вероучење и литургијску праксу. Зато противници реформи – Римска курија, унијатски епископи, руководиоци базилијанаца, латинско свештенство, пољско католичко друштво у западним губернијама и престоници – нису успели да схвате суштину промена које су се дешавале, нити су у акцијама Петербурга, који се неформално консултовао са Семашком, препознали претњу опстанку Брестске уније.

О отпору унијатске јерархије у новинама нема података. Ако су архијереји и наслућивали да реформе иду против самог постојања уније са Римом, више су волели да ћуте и повинују се новим захтевима. Једини

¹⁰⁵ Исто. С. 60.

¹⁰⁶ РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 170. Л. 4–5 об. ; АВАК. Т. 16. С. 116–117.

¹⁰⁷ ЗИМЛ. Т. 1. С. 65.

¹⁰⁸ РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22673. 1–25.

¹⁰⁹ Исто. Л. 12.

доказ њиховог незадовољства била је чињеница да се, приликом објављивања указа од 22. априла 1828. године, Полоцка конзисторија, под управом епископа Јакова Мартусевича, није званично захвалила власти.¹¹⁰

Руководиоци базилијанаца такође нису размишљали о судбини целе цркве. Брига им је била само да сачувају свој ред, који је у Русији био укидан, а манастири потчињавани владајућим архијерејима. Познато је једно писмо написано на француском језику – ради наглашавања образованости – које су упутили брату цара, великом кнезу Константину Павловичу. У њему се истичу заслуге унијатских монаха пред друштвом и износи апологија реда. У прилог својим аргументима аутори су се позивали на мишљење покровитеља Виленског школског округа Н. Н. Новосилцева, који је врло похвално говорио о школама базилијанаца. Главним непријатељима прогласили су Д. Н. Блудова и свештенство – асесоре Колегије.¹¹¹ Овај покушај није успео. Гроф Блудов је причао М. О. Којаловичу да је писмо Константин Павлович предао цару и да је оно оставило снажан утисак на њега. Самодржац је већ размишљао о напуштању припрема за поновно уједињење. Ствар је спасила фраза у којој се тврдило да су базилијанци за унију оно што су језуити за латинство. На то је цар Николај I реаговао речима: „Баш зато ћу и укинути базилијанце, јер су они исто што и језуити.”¹¹²

С друге стране, Римска курија такође није увидела опасност новина. То показује нота коју је руској влади 31. децембра 1828. године предао кардинал Томазо Бернети, а у којој су изнесене римске примедбе на реформе унијатске цркве у Руској империји. Николај I је захтевао да пројекат одговора на ову ноту састави Семашко, што је он и учинио у белешци од 6. априла 1829. године под насловом: „Са побијањем захтева добијених од римске курије у вези са новим одлукама о унијатима”.¹¹³ У папској ноти стајало је: 1) започете реформе су дело световног свештенства које жели изједначење у привилегијама са римским свештенством; 2) световни клир тежи укидању базилијанских манастира ради присвајања њихових имања; 3) смањење броја епархија доводи до њихове превелике пространости и непрактичности управе; 4) нови систем управе унијом у Русији није уведен одлуком Папе и не одговара систему других католичких провинција.

¹¹⁰Крачковский Ю.Ф. Пятидесятилетие воссоединения западнорусских униатов с православною церковью... С. 79–80.

¹¹¹Коялович М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе... С. 19–21.

¹¹²Исто. С. 21.

¹¹³ЗИМЛ. Т. 1. С. 510–519.

Овај списак примедби јасно је указивао да је у Рим тајним каналима стизала информација од базилијанаца. То је било њихово виђење проблема. Протојереј Јосиф није имао тешкоћа у проналажењу контраргумената. Позивајући се на бреве папе Климента VIII из 1595, булу папе Бенедикта XIV из 1744, универзал краља Сигизмунда III дат унијатима приликом увођења Брестске уније, као и указујући на противречности у одлукама Флорентинског (1439) и Замојског (1720) сабора, он је уверљиво оповргао све оптужбе. Штавише, доказао је да су промене усмерене на добро унијатског црквеног сабрања у Русији. Истовремено је Јосиф подсетио да је у почетку део Источне цркве који се ујединио са Римом требало да има широка права самоуправе и несметано очување свог богослужења.¹¹⁴

Тиме је настојао не само да заустави нове покушаје Рима да се меша у унутрашње ствари уније, већ и да умири веома осетљиви Петербург, склон да се обазире на европска мишљења. Користећи ову прилику, Семашко је покушао да „поново осветли пред владом дотад непознату бездан неправди и страдања руског народа у западној Русији”.¹¹⁵ С тим у вези, у закључку белешке Семашко је изјавио: „Уздам се, ипак, у промисао Свевишњег и у мудре иницијативе свемилостивијег цара, да свето унијатско дело неће бити предато у руке издајника; да ће се наћи истински синови отаџбине и верни слуге свога владара, који ће, не обзирајући се на клевете, тајна и отворена гоњења моћне партије, подржати то дело свим расположивим средствима, ићи правим путем дужности и части; да ће милион и по безгласног народа, који је двеста година био играчка спољашњих и унутрашњих непријатеља, најзад пронаћи мирно и чврсто уточиште у недрина своје истинске цркве, са којом их нераскидивим везама спаја сопствена отаџбина!”¹¹⁶

Аргументи протојереја Јосифа донели су потпуни успех. Када је 12. јануара 1830. године кардинал Бернети руској влади предао нову папску ноту, она више није изазвала озбиљну пажњу. Тако су покушаји отпора црквено-административној реформи уније остали безуспешни. Напротив, они су само помогли Семашку да још више увери највишу руску власт у исправност изабраног курса.

Дана 21. априла 1829. године уследио је виши указ о постављењу Јосифа Семашка за епископа. А потом 29. јула исте године протојереј Јосиф је примио монаштво, задржавши своје световно име, а 8. августа

¹¹⁴Исто. С. 516.

¹¹⁵Коялович М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе... С. 26.

¹¹⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 519.

рукоположен је у чин епископа Мстиславског и постављен за викара полоцког епископа Јакова Мартусевича.¹¹⁷

Током хиротоније, коју су у католичкој цркви Св. Катарине у Петрограду обавили митрополит Јосафат Булгак, епископ Јаков Мартусевич и католички латински епископ Јосиф Гедројц, Јосиф је, приносећи архијерејску заклетву, уз знање цара изоставио делове текста који су били противни његовој религиозној савести. На жалост, у својим Записима Владика није прецизирао шта је тачно одбио да изговори.¹¹⁸ Познато је да католичка архијерејска заклетва укључује исповедање „Credo”, као и триденску формулу непроменљиве верности Римској цркви, послушности Папи и заклетву да ће неуморно гонити јеретике и расколнике. Највероватније је управо ово последње, као човек доследан у искренности, Јосиф Семашко одбио да изговори.

Пред рукоположење добио је на дар од цара потпуно православно архијерејско обележје. Истовремено с унапређењем у епископски чин, Јосиф је остао у присуству Грко-унијатске колегије и постављен је за председника конзисторије Белоруске епархије. Сада су он и Д. Н. Блудов имали тежак задатак да нову црквену администрацију попуне људима који су били сагласни са прелазом у православље, да у новоотвореним и постојећим школама васпитавају унијатску духовну младеж у православном духу, и да у свести свештеника усаде убеђење о нужности уједињења. Кораци у том правцу били су: постављење за ректора Жировичке семинарије Јосифовог дугогодишњег пријатеља и истомишљеника протојереја Антонија Зупка; постављање за председнике епархијских конзисторија протојереја А. Тупаљског и Н. Слонимског, познатих по лојалности према православљу и Русији; издавање, за потребе парохиских свештеника, дела Светог Филарета Московског „Разговори између онога који сумња и онога који је уверен у православље Грко-руске источне цркве”, које је сам епископ Јосиф превео на пољски – и још много тога.¹¹⁹

Године 1830. епископ Јосиф је предузео шестомесечно путовање по свим унијатским епархијама ради ревизије семинарија и упознавања са током реформи на терену.¹²⁰ Резултат ове посете био је извештај који је потврдио успех реформи и подршку коју су им давали световни унијатски свештеници. У том извештају, поднетом 30. септембра 1830, стајало је: „Преобразовање Грко-унијатске цркве почело је с

¹¹⁷РГИА.Ф. 797. Оп. 6. Д. 22708. Л. 1–56.

¹¹⁸ЗИМЛ. Т. 1. С. 66.

¹¹⁹Исто. С. 65–66.

¹²⁰РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22742.Л. 1–16.

најповољнијим успехом; чак већим него што се могло очекивати... Главно: поставити целу ствар на такав темељ да се не може вратити назад, устројити поуздану управу, припремити раднике којих код нас врло мало има, отклонити препреке; а онда ће се све остало лако довршити: у то сам се још више уверио током свог боравка у Белорусији и Литванији.”¹²¹

Може се рећи да је до 1830. године, захваљујући труду Владике Јосифа и Д. Н. Блудова, уз пуну подршку цара Николаја Павловича, унијатска црква у Русији у свом устројству била спремна за уједињење с православљем. Преостала је дугорочна мисија укореењивања новог црквеног поретка и учвршћивања у свести унијата потребе за прекидом са Римом. Овај процес прекинуо је Пољски устанак 1830–1831. године, који је захватио белоруске територије. У мемоарима Литванског митрополита за године 1830–1834. стоји: „Наступило је за мене време жалости, а за дело опасно колебање.”¹²²

У периоду 1831–1833. године припрема за укидање уније практично је потпуно стала. Устанак је приморао руску владу да још пажљивије обрати пажњу на „пољско питање”, да га решава одлучније и брже. У свим областима државног живота спровођене су мере за сједињење Пољске и западних губернија с Русијом. Пољски устав је укинут, посебна војска расформирана, затворене су високе школе, укључујући и Варшавски универзитет. Пољско краљевство, подељено на посебне губерније, ушло је у састав Руске империје. У службеној преписци почео је да се користи руски језик. Наредбом цара основан је „Посебни комитет за послове западних губернија”.¹²³ Дана 28. новембра 1831. године Николај I је одобрио пројекат деполонизације западних губернија, који је састављен у том комитету. Са новом снагом обновљена је „провера племства”, у оквиру које је више од 10 хиљада људи пребачено у категорију једнодворца. Због учешћа у устанку, од 304 католичка манастира укинут је 191. Базилијански и католички манастири су изгубили 182 имања са 15.545 кметова. Укупно је у западним губернијама до 1835. године конфисковано 3.000 имања с 189.201 сељаком који су припадали учесницима устанка.¹²⁴ Од 1832. године

¹²¹ЗИМЛ. Т. 1. С. 567–580. С. 579.

¹²²Исто. С. 71.

¹²³ Види: Лепеш О.В. Комитет западных губерний: организация и деятельность...

¹²⁴Теплова, В.А. «Польский вопрос» и правительственная политика на территории Беларуси в первой половине XIX в. // Выбранные научные работы

престао је са радом Вињнуски универзитет, заједно са Главном католичком духовном семинаријом. Затварањем универзитета сва њему потчињена училишта прешла су у надлежност Белоруског школског округа. Основан још 1829. године ради изузимања световног васпитања младих из руку латинског свештенства, тај округ је до устанка обухватао само школе Витепске и Могилевске губерније.¹²⁵

Све ове обимне промене одвукле су пажњу цара Николаја I од пројекта поновног уједињења унијата, који је био планиран на дугорочном и неизвесном основу. Од 1830. до 1834. године у погледу гркокатолика издате су само појединачне, спорадичне уредбе: у унијатском монаштву укинута је чин провинцијала,¹²⁶ затворене су световне школе које су одржавали базилијанци,¹²⁷ Почајевски манастир је због подршке побуњеницима предат Православној цркви; објављена је царска наредба о обнови православне обредности у унији, вршењу богослужења на црквенословенском језику, вођењу матичних књига не на пољском него на руском,¹²⁸ и проповедању на локалном белоруском говорном дијалекту. Повод за последњу наредбу био је догађај у Умани, када је унијатски игуман, дочекујући цара Николаја I, поздравио га на латинском: „Vivat rex in aeternum” („Да вечно живи краљ”).¹²⁹

У условима када се цар више није интересовао за припрему разлаза с унијом, Д. Н. Блудов је у овом питању заузео пасиван став. То је постало посебно уочљиво након што је у фебруару 1832. године постављен за министра унутрашњих послова, остајући уједно и главни управитељ за послове страних вероисповести. Након тога, унијатско питање чинило је само мали део његових обавеза. Штавише, у то време је Блудов, упркос првобитној декларацији о поверљивости, поверио рад на питању унијата директору Департамента за стране вероисповести Ф. Ф. Вигелју, човеку веома непријатељски настројеном према Преосвећеном Јосифу и удаљеном од идеје православне мисије. Вигел је, пак, унијатске послове препустио нижем, сасвим некомпетентном чиновнику, који је,

Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Мінск, 2001. С. 79–92 ; Носко М., священник. Униатская церковь в начале XIX века... С. 71–72.

¹²⁵ Види: Игнатовец, Л.М. Белорусский учебный округ: создание и деятельность (1829–1850 гг.) : автореф. дис. ... канд. истор. наук : 07.00.02. – Минск, 2013. – 23 с.

¹²⁶ РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22827. Л. 1–11.

¹²⁷ Нпр : АВАК. Т. 16. С. 124, 125–126.

¹²⁸ РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22788. Л. 1–4.

¹²⁹ Толстой Д.А. Очерк служения митрополита Литовского Иосифа... С. 34.

уз то, био познат по својој склоности ка подмићивању.¹³⁰ Као последица тога, од почетка 1831. до краја 1833. године контакти Преосвећеног Јосифа с Блудовим сведени су на минимум. У том периоду Владика није успео да добије ни званичне одговоре на своја обраћања, нити да се спроведу преко потребне мере.

У почетку Преосвећени Јосиф није увидео надолazeћу опасност. Није знао за царско повлачење, а није га много бринуо ни Блудовљев став. Време је, по његовом мишљењу, ишло у прилог тенденцијама насталим реформама. Пољски устанак их није зауставио, већ убрзао. Заиста, према сећањима архиепископа Антонија Зупка, управо након оружане побуне пољских патриота, међу предавачима недавно основане Литванске духовне семинарије, почели су разговори о неопходности преласка у православље. Отуд су се те идеје постепено почеле ширити и међу свештенством.¹³¹ Међутим, престанак одлучних мера владе према католичкој цркви источног обрета омогућио је противницима приближавања православљу да покушају интригама да паралишу већ спроведене реформе. Они су деловали и на локалном нивоу и у престоници, где је у том периоду живело до 20.000 Пољака, који су веома неодобравајуће гледали на све што се дешавало у унији и често су имали везе у високим слојевима власти.¹³²

Пољске патриотске интриге је немогуће пратити у документима. Епископ Јосиф, добро упознат са пољским друштвом и његовим методама, овако их је описао: „У престоници има 20.000 католика – они имају безбројне везе у свим сталежима... лако им је да усмере јавно мњење овог космополитског града у било ком правцу... овде ће сакрити истину, тамо оправдати лаж; овде ће деловати као непријатељи, тамо као пријатељи, овде тајно, тамо јавно. – То ће уздрмати и најчвршћег државног званичника, лишити га поверења у сопствене снаге и у поузданост предузетих мера, а понекад чак приморати да делује у корист римокатолика, док ће мислити да ради у државном интересу.”¹³³

¹³⁰ЗИМЛ. Т. 1. С. 71.

¹³¹Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатској Цркви в Западном крае России... С. 55.

¹³²Унијатско питање директно је дотицало не само област „идеолошке” борбе полонизма са руским утицајем у западним губернијама, већ и економске интересе пољских спахија у том крају. Јер унијати су, са малим изузецима, били њихови кметови. Приближавање уније Руском Православљу, а камоли њено укидање, одузимало је из руку пољских земљопоседника додатну полугу за експлоатацију белоруских сељака.

¹³³ЗИМЛ. Т. 1. С. 596–606. С. 599.

Интриге су биле веома опасне. Лако су могле замрсити посао, па чак и потпуно зауставити припрему за поновно уједињење. На тој позадини најупечатљивија је била делатност базилијанског провинцијала архимандрита Јосафата Жарског. Он је, упркос сумњама у симпатије према пољским патриотима, успео да искористи заштиту дугогодишњег заштитника унијатских монаха – недавно постављеног члана Државног савета Н. Н. Новосилцева и њему блиских чиновника.¹³⁴ У новембру 1831. године Жарски је издејствовао своје постављење у састав Грко-унијатске духовне колегије, извршио 1832. ревизију 37 манастира и у марту 1833. предложио сопствени план реформисања уније, који ју је враћао старим тенденцијама колонизације и латинизације под новим, маскирајућим изгледом.¹³⁵

Жарсков рад се одвијао уз ћутљиво допуштање Блудова, који не само да није реаговао на упозорења и протесте Преосвећеног Јосифа, већ је све то обавио под велом тајности. Ситуација је веома подсећала на стара времена, када су унијатски монаси, утичући на високе званичнике, вешто паралисали све иницијативе руске власти, чиме су успевали да држе целу гркокатоличку цркву под својом неслужбеном контролом. Пасивност и двосмислено понашање Блудова навело је епископа Јосифа да претпостави да је Николај I склон да се одрекне пројекта уједињења, што би неизбежно довело до тога да „дело крене путем одуговлачења и сигурно не достигне замишљени циљ”.¹³⁶ Ради разјашњења ситуације, Владика Јосиф је 17. фебруара 1832. поднео молбу са захтевом да буде разрешен дужности члана колегије и пуштен из престонице у епархију. Тиме је желео да подстакне куратора пројекта на искрен разговор. Молба је одбијена без икаквог објашњења.

Да би изашао из ћорсокака, Преосвећени Јосиф је 26. јула и 15. октобра 1832. године поднео Блудову два меморандума: „О току унијатског питања” и „О различитим мерама које би требало предузети по унијатском питању”. У њима је енергично изложио своје виђење тренутне ситуације, новонасталих потешкоћа и предложио начин њиховог превазилажења.

Пре свега, указао је на велики успех већ спроведених мера, тврдећи да је „влада учинила скоро све главно како би постигла

¹³⁴Толстой Д.А. Очерк служения митрополита Литовского Иосифа... С. 35; Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 80.

¹³⁵Хлебцевич И.А. Иосафат Жарский провинциал Литовских базилианских монастырей... С. 39–41.

¹³⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 73.

замишљени циљ у унијатском питању”.¹³⁷ По његовом мишљењу, „требало је само деловати више извршним него законодавним мерама; и за десет година, милион и по унијата би се придружили Грко-руској цркви без икакве присиле и чак без тешкоћа, уз можда неке олакшице које су лако ускладиве с православљем”.¹³⁸ Неповољна ситуација за пројекат уједињења, по Владикином мишљењу, открила је слабост организације његовог спровођења. Он не окривљује директно Блудова, али отворено пише: „Свака промена у чиновницима, свака њихова грешка или немар... морају имати одлучујући утицај на судбину овог питања и ако не довести до његовог потпуног рушења, онда га барем зауставити у ходу, што је готово исто.”¹³⁹ Излаз је видео у мери „која би под другим околностима требало да оконча читаво питање”.¹⁴⁰ изузимање унијата из надлежности Министарства унутрашњих послова и потчињавање Грко-унијатске духовне колегије и унијатских школа Светом Синоду. У том случају, председник колегије, митрополит Јосафат Булгак, требао би да уђе у састав Светог синода.

Образлажући нови предлог, Преосвећени је писао да та мера, пројектована на дугорочну перспективу, уз поштовање режима тајности, неће узнемирити браниоце уније, као ни пољско и полонизовано белоруско племство. Она ће пројекту дати чврсту основу и организацију, као и обезбедити доследност деловања и координацију укупних напора како од стране грађанске власти и православне црквене јерархије, тако и од стране унијата који теже уједињењу.

Суштина нових предлога Јосифа састојала се у што већем приближавању унијатског свештенства православној јерархији. То је неминовно и неприметно требало да доведе до литургијских, канонских и догматских промена,¹⁴¹ постепене трансформације гркокатоличког клира у православни и, на крају, до утапања унијата у православље. Милион и по верника требало је, без икаквих црквено-правних аката, тихо да нестане с верске мапе Европе. Владика је 1832. године сматрао да ће за реализацију тог плана, уз обезбеђење свих неопходних средстава од владе, бити потребне три до четири године.¹⁴² Дакле, по замисли из 1832. године, опште уједињење требало је да се догоди неприметно, без већег напора, и то неколико година пре сада познатог датума – 1839.

¹³⁷ Исто. С. 596.

¹³⁸ Исто. С. 597–598.

¹³⁹ Исто. С. 600.

¹⁴⁰ Исто.

¹⁴¹ Исто. С. 601

¹⁴² Исто. С. 602.

године. Д. Н. Блудов је предао цареву одобрење на нове предлоге Преосвећеног Јосифа, али одговор није уследио.

Дана 26. јануара 1833. године преминуо је администратор Литванске епархије, епископ Јаков Мартусевич. У гркокатоличкој цркви на територији Русије остала су само два активна архијереја – митрополит Јосафат Булгак и епископ Јосиф.¹⁴³ Дана 2. априла 1833. године „Именим Височајшим указом”, датим Преосвећеном Сенату, Семашко је постављен за администратора Литванске епархије, уз задржавање положаја члана Грко-унијатске духовне колегије.¹⁴⁴ У међувремену, Владика није знао ништа о судбини својих нових предлога, нити о ставу власти према резултатима делатности архимандрита Јосафата Жарског, који је у марту 1833. представио свој план реформе унијатске цркве. Због тога је, упркос каријерном напредовању, Семашко, претпостављајући да је припрема за раскид уније са Римом коначно обустављена и не желећи да служи на пољу супротном својим уверењима, решио да напусти унију и лично пређе у православље.

Дана 15. маја 1833. године, припремивши одговарајућу молбу, Преосвећени је покушао да добије аудијенцију код обер-прокурора Светог Синода, С. Д. Нечајева. До њиховог сусрета, вољом случаја, није дошло, али је тај покушај одмах довео Владика Јосифа до отвореног разговора са Д. Н. Блудовом, који га је уверио да се планови ликвидације уније нису променили, а да је пројекат Жарског, упркос заштити Н. Н. Новосилцева, одбачен.¹⁴⁵

¹⁴³ Епископи Адријан Головња и Кирил Сороцински преминули су 1831. године. Епископ Лев Јаворски умро је 1833. године, као пензионер у дубокој старости.

¹⁴⁴ РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22881.Л. 1–21.

¹⁴⁵ Делатност архимандрита Јосафата Жарског, која се одвијала под високим покровитељством Н. Н. Новосилцева, није имала успеха. Ствар је у томе, што је његов извештај о обиласку 37 манастира показао да су се само у 12 од њих некако поштовали обреди Источне Цркве. При томе је Жарски користио следеће формулације: „Обреди Источне цркве се некако савладавају” (РГИА. Ф. 824. Оп. 2. Д. 213. Л. 25–26); „Не савладавају се” (Исто. Л. 14); „Мало се савладавају” (Исто. Л. 5). У осталима је Жарски установио да се богослужење врши по латинском обреду. Штавише, у већини манастира број монаха латинског порекла остајао је неприродно велики, а понекад је превазилазио број инока који су прешли из унијатског обреда. На пример, у Витепском манастиру, од 11 монаха 6 су били латини (Исто. Л. 2); у Березвечком од 9 инока 4 су припадали римском обреду (Исто. Л. 4); у Борунском од 11 било их је 7 (Исто. Л. 5); у Виленском од 14 – 9 (Исто. Л. 7) итд. Одатле је постајало јасно ко је заинтересован за реализацију плана архимандрита Јосафата и какви су му стварни циљеви. Пројекат русификације уније, у коме је главну улогу требало

Ово објашњење Блудова је смирило архијереја-ујединитеља. У међувремену, догађаји у белоруско-литванским губернијама неповољно су текли. Спроведене реформе још нису успеле да сломе раније тенденције унутар гркокатоличке цркве. Утицај католичких спахија и римског свештенства на унијатско свештенство, као и моћ некадашњих базилијанаца, још нису били подривени. Репресије које су погодиле базилијанске монахе учеснике устанка, многим унијатима су изгледале као верски прогони.¹⁴⁶ То их је одбијало од православља. На крају, оружани устанак патриота Пољско-литванске уније узнемирио је руску јавност. Руски земљопоседници, чиновници и православно свештенство гледали су на унијате као на пољске сараднике. По мишљењу М. О. Којаловича, руским православним људима „већ је било тешко да деле унијатски свет на базилијанску страну, мртву за Русију, и страну белог свештенства, која је, по мишљењу Јосифа Семашка, још могла да оживи. Сви унијати представљали су се као заражени чиром полонизма и латинства”.¹⁴⁷ „На унијате су гледали као на издајнике”, пише пољски истраживач З. Добжински.¹⁴⁸

Оваква расположења постала су подлога за православну мисију, која је настала оснивањем 30. априла 1833. године православне Полоцке

да имају базилијанци, који мрзе све што је руско и православно, очигледно је водио ка враћању уније претходним тенденцијама латинизације и полонизације. Није било изненађујуће што је Блудов пратио Жарскове предлоге следећим резимеом: Жарски можда и искрено жели да се потчини Светом Синоду, али жели пре свега да подржи, без обзира каквим средствима, падајући одред базилијана и свој претходни значај у њему, а они који га чине, људи су већином изашли из латинског обреда и донели све предрасуде и предубеђења западне цркве против православне, њених закона и обреда; са своје стране желе и потражују ново утврђење Уније и свих некадашњих веза са Католичанством. Дозвола (или наредба) за оснивање реда под покровитељством Светог Синода, под условима које траже чланови тог реда и њихов представник архимандрит Жарски, није могућа по правилима наше Цркве и, усуђујем се рећи, не само што неће бити од користи, већ ће, напротив, одложити благотворну епоху повратка отпалих чедна Православља у њено окриље и чак ће учврстити постојање Уније (унијатства).” (Цит. по: Коялович М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе... С. 27–28).

¹⁴⁶ Нпр: РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22830.Л. 1–5 об, 25 ; РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22834.Л. 1–18.

¹⁴⁷ Коялович М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе... С. 33.

¹⁴⁸ Dobrzyński Z. Prawosławnia grekokatolicy w dawniej Polsce... S. 63.

епархије.¹⁴⁹ На њено чело постављен је епископ Смарагд Кржижановски, који је одмах показао мисионарску активност, свеопште неповерење према унијатском свештенству, укључујући и према Семашку.¹⁵⁰ Уз подршку обер-прокурора Светог Синода, С. Д. Нечајева, који, што је парадоксално, није био упознат са припремом општег уједињења, Преосвећени Смарагд покренуо је широку кампању уједињавања унијата. Кампања је одмах захватила све православне епархије на чијој територији су живели гркокатолици. Већ 1833. године из уније у православље прешло је око 30.000 људи.¹⁵¹ Овај успех створио је илузију понављања масовног повратка унијата у православље, који се догодио у Украјини у време Катарине Велике. Епископ Јосиф, обишавши лета исте године белоруско-литванске губерније и пажљиво испитавши ситуацију, почео је да страхује да би цар могао у појединачним уједињењима, како је он називао тај православни прозелитизам, видео алтернативу већ започетом пројекту општег уједињења. Према мишљењу Преосвећеног Јосифа, појединачна уједињења могла су да обухвате само мали део унијата, пре свега сељаке у власништву руских православних спахија, којих је било врло мало, док би остали, знатно већи део, били неповратно одбијени у латинство. Поред тога, појединачна уједињења показала су одсуство јединства у деловању унијатске јерархије, која је тежила уједињењу и православног свештенства.

У таквим околностима, добивши уверавања Д. Н. Блудова о непромењености раније одређеног курса, Владика Јосиф је у белешци од 25. октобра 1833. године „О току унијатског питања и о појединачном уједињењу унијата са православним свештенством” оштро критиковао деловање епископа Смарагда, које није било у складу са актуелним пројектом. У тој белешци он је поново предложио да се Грко-унијатска духовна колегија потчини Светом Синоду. Одговор није уследио.

Ћутање Блудова и цара није навело Јосифа да одустане, већ га је подстакло на одлучне, самосталне кораке. Дана 16. новембра 1833. године, како би учврстио позиције присталица уједињења у управи унијатске цркве, он се обратио кураторату пројекта са молбом да се у епископски чин рукоположе безбрачни свештеници познати му из Главне католичке семинарије и истомишљеници – ректор Литванске

¹⁴⁹ Полное собрание законов Российской империи (в дальнейшем ПСЗРИ), собр. 2. Т. 8, Отд. 1. № 6161. С. 244–246.

¹⁵⁰ У писмима С. Д. Нечајеву, владика Смарагд је белоруске унијате називао полупољацима и на разне начине доказивао да Семашко обмањује владу (РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 9. Л. 1–166).

¹⁵¹ РГИА. Ф. 1661. Оп. 1. Д. 418. Л. 22.

духовне семинарије протојереј Антоније Зупко и председник конзисторије Белоруске епархије протојереј Василије Лужински. Истовремено, затражио је и рукоположење у епископски чин архимандрита Јосафата Жарског, жестоког противника уједињења. Овим необичним потезом архијереј-ујединитељ је тежио да неутралише противника, задовољивши његове амбиције, и донекле ублаживши сумњичавост монаштва.

Предлози Јосифа били су одобрени од стране цара Николаја I. У јануару 1834. ови свештеници су рукоположени и постављени на положаје викарних епископа: Антоније Зупко и Јосафат Жарски – Литванске епархије; Василије Лужински – Белоруске. Пред хиротонију Јосиф је од њих узео писмене изјаве о спремности да пређу у православље у било ком тренутку. Такву изјаву дао је и Жарски, што доводи у питање дубину његових верских уверења.

Ослоњен на подршку нових епископа, Преосвећени Јосиф је 7. фебруара 1834. године, без знања Д. Н. Блудова, спровео кроз Грко-унијатску духовну колегију одлуку коју су потписали сви гркокатолички архијереји, а којом се налагало:

- прихватање у богослужењу службеника и молитвеника Московске синодалне типографије;
- постављање иконостаса у свим унијатским храмовима;
- увођење православних одежди и црквених предмета у богослужење.

У реализацији ових одлука, литвански Преосвећени затражио је од Светог Синода да се унијатским епархијама додели по 5.000 рубаља годишње за изградњу иконостаса у сиромашним храмовима и по 1.500 примерака наведених књига. Средства су требала бити издвојена из фонда од 28.000 рубаља, који је влада првобитно определила за оснивање Полоцке унијатске духовне академије.¹⁵²

¹⁵²РГИА. Ф. 824. Оп. 1. Д. 24. Л. 1–3 об. Види о томе документ: ЗИМЛ. Т. 2. С. 662–664. Занимљиво је то што је оригинал записника са седнице Грко-унијатске духовне колегије од 7. фебруара 1834. године под бројем 74 из непознатог разлога изостао из докумената Ф. 824. Оп. 2. Д. 30. „Регистар протокола Грко-унијатске духовне колегије 1834. године”, где би требало да се налази. При томе, судећи по непрекинутој нумерацији листова у повезу (протокол бр. 73 завршава се на листу 105, протокол бр. 75 почиње са листом 106), протокол бр. 74 је био изузет пре увезивања свих протокола колегије за 1834. годину у један заједнички кодекс. Као резултат тога, овај изузетно важан документ познат је само у препису.

Ову одлуку са резервом су примили и Блудов и обавештени Светитељ Филарет Московски.¹⁵³ Они нису били спремни за тако радикалне мере, страхујући од масовних протеста унијатског свештенства и народа. Владика Јосиф успео је да их убеди у правовременост и загарантован успех његових корака. Међутим, његове намере нису се завршавале само литургијском реформом. Одлуком колегије од 7. фебруара он је желео да подстакне цара Николаја I да „одозго” обустави православне мисије и потчини унијате Светом Синоду, тиме коначно одредивши се за опште уједињење.

Осим тога, 25. априла 1834. године, Владика Јосиф затражио је оснивање посебног Тајног комитета, који би чинили високи унијатски и православни клирици, као и државни званичници. Комитет је требало да реши противречности у унијатском питању и развије јединствен приступ. Семашко је истакао да је оправданост оснивања таквог комитета признао и Митрополит Филарет Московски.¹⁵⁴

Наде Владике Јосифа нису се оправдале. Појединачна уједињења нису била заустављена. По иницијативи цара она су само била систематизована и донекле ограничена тајним упутством које је саставио Светитељ Филарет Московски, под називом „Мисли и савети за православне архијереје, чије се пастве граниче са другачије мислећима у вери и онима који су отпали од Православља”.¹⁵⁵ Оно је послато

¹⁵³ЗИМЛ. Т. 1. С. 81.

¹⁵⁴Исто. С. 668.

¹⁵⁵ Дана 13. јануара 1834. године император Николај I издао је наређење обер-прокурору Св. Синода да, заједно са министром унутрашњих послова Д. Н. Блудовом, састави тајно упутство православним епископима и генерал-губернаторима западних губернија за опрезно поступање у питању уједињења унијата. Министар унутрашњих послова, са своје стране, требало је да заједно са митрополитом Јосафатом Булгаком развије мере за искорењивање католичких новотарија у унијатској цркви.

Испуњавајући императорова наређења, обер-прокурор Св. Синода С. Д. Нечајев је на саветовању са митрополитом петербуршким Серафимом Глаголевским и Светитељем Филаретом Московским одлучио да се најпре прибаве мишљења архијереја западних губернија (Чистович И. Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения... С. 20–21).

Дана 31. марта 1834. године светитељ Филарет је саставио нацрт инструкције, који је потом послат на разматрање епархијским архијерејима Волинске, Подолске, Могилевске, Минске и Полоцке епархије. Сваки од њих је одобрио предлоге садржане у нацрту инструкције и изнео своје напомене.

Епископ полоцки Смарагд је предлагао да се у поново уједињеним унијатским црквама оставе неки латински обичаји, нпр. певање „Свјатјј Боже...” уз

адресатима 13. априла 1835. године. Као резултат таквог приступа, унију у корист владајућег исповедања напустило је 1834. године 35.297 људи, 1835 – 44.398, а 1836 – 46.777.¹⁵⁶ Ипак, мишљење епископа Јосифа узето је у обзир. Ради усклађивања различитих ставова, Николај I је у јуну 1834. наредио да се оснује Тајни комитет за грко-унијатска питања.¹⁵⁷ У пракси, комитет је почео да ради 26. маја 1835. У њега су ушли: од стране грко-католика – митрополит Јосафат Булгак и епископ Јосиф; од православних – Светитељ Филарет Московски, Митрополит петроградски Серафим и тверски архиепископ Григорије; од представника владе – министар унутрашњих послова Д. Н. Блудов, обер-прокурор Светог синода С. Д. Нечајев, П. А. Толстој, А. Ф. Голицин и А. С. Таџејев.

При оснивању комитета, по иницијативи Преосвећеног Јосифа, Блудов је предложио цару да се у оквиру рада овог колегијалног тела

клечање, али је сматрао да је недопустиво дозволити бријање брада, јер би се тиме „православни лишили једног од најубедљивијих аргумената своје истинитости”, пошто спољашњи изглед свештеника треба да буде налик Спаситељу и апостолима. Истовремено, преосвећени Смарагд је инсистирао на наставку појединачних уједињења.

Епископ могиљевски Гаврило је предложио да се женама унијатских свештеника дозволи да остану у католичанству латинског обреда. Епископи Смарагд и Гаврило су се изјаснили за потчињавање унијатске цркве Св. Синоду (Шавельский Г., протопрезвитер. Последнее воссоединение с православною церковью униатов Белорусской епархии... С. 170–171).

На основу претходне расправе, узимајући у обзир примедбе архијереја, сачињена је коначна верзија инструкције под насловом: „Мысли и советы для православных архиереев, которых паствы сопредельны с разномыслящими в вере и уклонившимся от Православия” (Чистович И. Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью западно-русских униатов. С. 21). У овом документу препоручиван је мирољубив однос према католицима латинског обреда и унијатима, а у случају њиховог противљења поступцима православног свештенства, архијереји нису смели улазити у расправу, већ су били дужни да о догађају обавесте обер-прокурора Св. Синода.

Са уједињењем унијата и православља није требало журити. Посебно пожељни су били преласци свештеника заједно са својим парохијанима. У новоприсаједињеним парохијама било је дозвољено задржати неке особености унијатског обреда: унијатску свештеничку одежду и бријање брада (Шабатин И. Из истории воссоединения белорусских униатов. 1951... № 10. С. 52; Носко М. Униатская церковь в начале XIX века... С. 81–86; ср. Смолич И.К. История Русской Церкви... С. 337–338).

¹⁵⁶РГИА. Ф. 1661. Оп. 1. Д. 418. Л. 22.

¹⁵⁷РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 10. Л. 1 об.

одржавају додатне седнице у још ужем кругу, у којима би учествовали само Светитељ Филарет, епископ Јосиф, Д. Н. Блудов и С. Д. Нечајев. Предлог је прихваћен.¹⁵⁸

До марта 1836. Тајни комитет састао се само три пута. Под утицајем Преосвећеног Јосифа, који је саветовао председника Блудова, комитет је донео важне одлуке у оквиру иницијатива архиепископа ујединитеља: увођење изучавања православног катихизиса у унијатским семинаријама, обнављање иконостаса у унијатским црквама, потчињавање унијатских семинарија Комисији духовних школа Светог Синода, одобрење да деца унијата – и духовног и световног staleжа – буду примана у грко-руске духовне школе и друго.¹⁵⁹ Ове мере, међутим, без кључне – потчињавања унијата православној духовној власти – нису могле довести до раскида са Римом.

Владика није успео да постигне одлучније кораке, јер Тајни комитет није успео да испуни своју главну мисију – израду плана мера које би омогућиле ненасилно потчињавање унијата Светом Синоду.¹⁶⁰ Комитет је постао поприште сукоба између присталица појединачних уједињења, које је предводио обер-прокурор С. Д. Нечајев, и епископа Јосифа и Д. Н. Блудова, који су се залагали за опште уједињење. Није било могуће утврдити јединствен правац деловања. По мишљењу Владике, резултати рада овог тела били су застој, несигурност и колебање.¹⁶¹

Слаба и неефикасна активност комитета одвијала се у условима све интензивнијег отпора од стране римокатоличког свештенства и пољских католичких велепоседника, који су подстицали унијатске свештенике на непослушност својој хијерархији и вршили прозелитизам међу унијатима. Положај Јосифа постајао је све тежи. Почео је да сумња у могућност укидања уније у сарадњи са руском бирократијом.

У међувремену, у јуну 1836. С. Д. Нечајев је, на колективни захтев чланова Светог Синода, који су се уморили од његове грубости и деспотског понашања, разрешен дужности обер-прокурора. Његово место заузео је гроф Н. А. Протасов.

Двадесет четвртог септембра 1836. Семашко је поднео новом обер-прокурору молбу за лични прелазак у Православље.¹⁶² Случај је

¹⁵⁸ Исто. Л. 16 об.–17.

¹⁵⁹ Први састанак је одржан 3. јула 1835. године, други 3. децембра 1835. године, а трећи 13. марта 1836. године (РГИА. Ф. 797. Оп. 205. Д. 179. Л. 1–49).

¹⁶⁰ РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 10. Л. 9.

¹⁶¹ ЗИМЛ. Т. 1. С. 83.

¹⁶² Исто. С. 710–712.

стигао до Николаја I, који је захтевао објашњење од епископа Јосифа.¹⁶³ У одговору, Преосвећени је 8. октобра 1836. поднео захтев у којој је изнео опасности које прете припреми укидања уније. По његовом мишљењу, оне су долазиле: прво, од погрешних одлука власти (потчињавање унијата Д. Н. Блудову, који је истовремено био министар унутрашњих послова и главни управитељ инославних исповедања, што га је терало да штити инославне и отежавало прекид уније); друго, од православног свештенства које се бавило појединачним уједињењима и испољавало непријатељство према унијатима; треће, од римског свештенства и католичких племића. Једини излаз из ове ситуације, по мишљењу Преосвећеног Јосифа, био је у потчињавању Грко-унијатске духовне колегије – ако не директно Светом Синоду, онда барем његовом обер-прокурору.¹⁶⁴ „Одуговлачење,” закључио је он, „иде искључиво у корист римљана, и највероватније ће за неко време та мера већ бити бескорисна и само ће изложити ту власт (*тј. владу – А. Р.*) одговорности за неуспех дела, претходним околностима припремљен.”¹⁶⁵ Захтев је уродио плодом. Првог јануара 1837. управљање унијатским пословима прешло је у надлежност обер-прокурора Светог Синода, уз истовремено потчињавање Грко-унијатске духовне колегије Правитељствујућем сенату. Ова мера била је половична, али је давала наду на координацију деловања православних и грко-католичких духовних власти.

Преношење пројекта уједињења у руке Н. А. Протасова омогућило је епископу Јосифу да поново изнесе своје виђење проблема и покуша да у потпуности спроведе замисао о сједињењу уније са Православљем. У том циљу је 4. јануара 1837. поднео обер-прокурору запис „О положају унијатског питања и начинима да се оно доведе до претпостављеног циља”. У овом документу Владика је, између осталог, описао три пута за коначно укидање уније: „Главном наредбом – објавити опште уједињење унијата са Православном Црквом”;¹⁶⁶ „Наставити започету мисионарску делатност православног свештенства међу унијатима”;¹⁶⁷ „Проширити на целом подручју већ започето потчињавање унијатског свештенства православним духовним властима.”¹⁶⁸

¹⁶³ Исто. С. 83–84.

¹⁶⁴ РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 11. Л. 4–7 ;ЗИМЛ. Т. 1. С. 712–719.

¹⁶⁵ ЗИМЛ. Т. 1. С. 717.

¹⁶⁶ ЗИМЛ. Т. 2. С. 3.

¹⁶⁷ Исто. С. 4.

¹⁶⁸ Исто.

Први пут Семашко је из тактичких разлога назван „по својој одлучности”¹⁶⁹ најбољим, али неприхватљивим. Ради се о томе да је тај пут захтевао „оштре и снажне мере од стране владе”,¹⁷⁰ другим речима — репресије, које би неизбежно довеле до тога да већина гркокатолика пређе у римски обред, што би значило потпуни неуспех општег успостављања јединства. Други пут, по његовом мишљењу, изазвао би „немир и усплахиреност умова на неодређено, вероватно дуго време”.¹⁷¹ Међутим, у том случају бискупи унијати наклоњени успостављању јединства могли би посредно и неприметно помагати православним мисионарима, задржавајући унијате од преласка у латинство. На крају, трећи пут био је пуна примена предлога из 1832. године. Преосвећени Јосиф је у њима видео меру која „искључује значајне недостатке претходна два пута, обједињујући све њихове предности”.¹⁷² Истовремено, Владика је указао на то да наставак појединачних уједињења, заједно са припремама за опште успостављање јединства, иде у корист латинима. Они су, користећи насталу ситуацију, тајно преводили унијате у римски обред. Према његовим подацима, добијеним анализом статистике Министарства унутрашњих послова о броју становништва западних губернија, у Белоруској епархији само у 1834. години унијати су у корист латинства изгубили најмање 25.000 људи¹⁷³, — углавном деце унијатских родитеља, крштене у костелима. Тако су громогласно хваљени мисионарски успеси полоцког епископа Смарагда у Св. Синоду симетрично били уравнотежени успесима римљана, који су били потпуно пређутани.

Нови старатељ питања унијата, Н. А. Протасов, односно је приступио записнику Јосифа Семашка с пуном пажњом. Нарочито су га узнемирили подаци о сталном разарању уније од стране латинског свештенства. У јуну 1837. године, на његову иницијативу, епископ Смарагд је премештен из Полоцка на Могилевску катедру. Са његовим одласком из региона компактно насељеног унијатима, појединачна уједињења практично су престала.¹⁷⁴ Настављена су само по инерцији, и у 1837. години обухватила су само 2.500 људи у поседима православних

¹⁶⁹Исто. С. 3.

¹⁷⁰Исто.

¹⁷¹Исто. С. 4.

¹⁷²Исто.

¹⁷³Исто. С. 3.

¹⁷⁴Шавельский Г., протопресвитер. Последнее воссоединение с православною церковию униатов Белорусской епархии... С. 251–257.

спахија. Као резултат тога, 1837. године препрека плану успостављања јединства у виду појединачних уједињења била је отклоњена.

У периоду 1834–1837. године, паралелно с напорима на спровођењу плана разбијања уније, Преосвећени Јосиф је посветио велику пажњу литургијском приближавању унијата с православнима, сматрајући то пожељним предусловом за потчињавање гркокатоличке Врховне црквене управе Светом Синоду. У овој области он је могао да делује само у оквиру својих надлежности на територији Литванске епархије. Белоруска епархија, која је била под омофором митрополита Јосафата Булгака, била му је недоступна.

Ослонивши се на одлуку Грко-унијатске духовне колегије од 7. фебруара 1834. године, Владика је опрезно, али чврсто спровео преуређење храмова у складу са источном традицијом. Из цркава су уклањане оргуље, бочни олтари, латински престоли, исповедаонице и амвони за проповеди, монстранце, статуе, прапорци и друго. Вредни предмети, посебно оргуље, продавани су.¹⁷⁵ Добивени новац трошен је на обнову и преуређење храмова. Оно што није налазило купца или је предавано Светом Синоду, или је спаљивано, ако није имало вредност. Грађени су иконостаси и престоли у средини олтара. До 1837. године било је постављено 641 иконостас (1833. их је у Литванској епархији било 123) и 774 православна престола.¹⁷⁶ Католички богослужбени предмети и латинске одежде замењивани су православнима. У употребу су увођене књиге московске штампе: Јеванђеља, Апостоли, служебници, молитвеници и др. Спољашње промене, по сведочењу Митрополита Јосифа, биле су тешке и непријатне и за свештенство и за народ, али је, на изненађење, отпор био врло мали и појављивао се само на неким местима. Он је превазиђен духовном влашћу која је на свештенике ставила одговорност за преуређење цркава.¹⁷⁷

Много теже је ишло увођење у употребу православног богослужења. „Обучавање правилном богослужењу”, по сећањима Владике, „било је права проба поузданости свештенства”.¹⁷⁸ Главни проблем било је увођење православних служебника. Током обиласка своје епархије 1834. године, Владика се суочио с тим да многи свештеници „не разумеју словенски језик и богослужење које свакодневно обављају”.¹⁷⁹ Неки од њих једноставно нису умели да читају

¹⁷⁵ У већини случајева, назив „оргуље” коришћен је за означавање хармонијума.

¹⁷⁶ЗИМЛ. Т. 2. С. 15.

¹⁷⁷ЗИМЛ. Т. 1. С. 88.

¹⁷⁸ Исто.

¹⁷⁹ЗИМЛ. Т. 3. С. 93.

црквенословенски. За практично проучавање службе Преосвећени Јосиф основао је комисију за утврђивање способности кандидата за свештеничке и појачке дужности. Она је почела са радом у Жировичком манастиру Успења Пресвете Богородице, при отвореној Литванској семинарији из 1828. године. То је било најпогодније место, пошто је наставни кадар семинарије у Жировичима Владика одабрао из редова људи уверених у неопходност успостављања јединства. Ту су се обучавали и полагали испит свештеници и појци који су били раније постављени, али су се показали као слабо припремљени.¹⁸⁰ Њих су доводили по неколико недеља у Жировиче и тек након одговарајуће наставе и испита издавали им служебнике московске штампе. При томе се од свештеника узимала писмена изјава да ће стално служити само по православним служебницима, одричући се унијатских.

Укупно је у периоду 1835–1836. у Жировиче било позвано 207 свештенослужитеља, а до 1839. године сви свештеници Литванске епархије прошли су овде обуку.¹⁸¹ Многи су тиме били крајње незадовољни, јер су морали да се одвајају од домаћинских послова и породице. Уз то су племићи и католички свештеници ширили гласине да са прихватањем православних служебника унијати већ постају православни, да је влада заправо против реформе уније, а да је то дело покренуто искључиво од злонамерних унијатских црквених поглавара, предвођених епископом Семашком. Свештеници су такође били застрашивани слањем у Русију уколико се повинују захтевима своје јерархије и слично. Томе се придодавала и невољност да се учи нешто ново. Неки су под разним изговорима одбијали да прихвате служебнике. Током архијерејског путовања Владике Јосифа по Литванској епархији 1834. године, на скуповима свештенства више пута му се обраћало са молбама да заустави литургијску реформу. У Новогрудском благочинију добио је писмени протест који је потписало 57 свештеника.¹⁸²

Према свештеним лицима која су испољила непослушност, епархијска власт примењивала је различите мере утицаја: уверавања и објашњења, укоравање и административни притисак, духовне епитимије у унијатским манастирима.¹⁸³ Упорни, који су при томе штетно утицали на своју сабраћу, пребацивани су у друге парохије. Најстрожа мера била је свргавање на чиновничку дужност до поправке.¹⁸⁴ Укупно је у

¹⁸⁰Нпр: ЗИМЛ. Т. 3. С. 83, 85–86, 92–94, 135, 145–146.

¹⁸¹Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 133.

¹⁸²РГИА. Ф. 797. Оп. 6. Д. 22984. Л. 22–23.

¹⁸³Нпр: ЗИМЛ. Т. 3. С. 87–88, 120–121, 181–183.

¹⁸⁴Исто. С. 169.

Литванској епархији, због одлучног одбијања да прихвате православне служебнике, 23 свештеника било пребачено на ниже дужности. Тројица од њих — А. Плавски, И. Дилевски и А. Горбацевич — смештени су до покајања у Волнејски, а затим у Битењски манастир.¹⁸⁵ Од ових 23 свештеника, петорица су се одмах покајала због непослушности према црквеној власти и вратила се свештеничкој служби.¹⁸⁶ Још петорица су убрзо прешла у православље.¹⁸⁷ Остали су се вратили свештеничкој служби нешто касније. Само су А. Плавски,¹⁸⁸ саборац Владике Јосифа из Главне семинарије, и И. Дилевски остали непоколебљиви.¹⁸⁹

Успех литургијских реформи омогућио је Јосифу да одлучно приступи верском убеђивању подређеног свештенства у истинитост Источне Цркве. То је чинио лично током архипастирских путовања 1834. и 1837. године, преко поверених свештеника, као и организованом расподелом православне полемичке литературе. Тај рад није наишао на отпор. Многи свештеници су заиста сматрали да су већ самим прихватањем православних служебника приступили православљу.

Посебну пажњу Преосвећени је посвећивао избору активних и поузданих благочинних, схватајући да управо од те групе руководећих лица у великој мери зависи успех подухвата.¹⁹⁰ Истовремено, Јосиф је одлучно чистио свештенство од лица с лошим понашањем, које је сматрао непоузданим за процес поновног уједињења. Ради њиховог уклањања, планирао је укидање 200 ситних парохија с мало верника.¹⁹¹ Током 1834–1835. године у Литванској епархији затворено је 130 парохија (укупно је у епархији било око хиљаду парохијских заједница). Недостојни свештеници пребацивани су ван редовног састава. Они који нису имали очигледне моралне недостатке постављани су као други свештеници код савесних старешина.¹⁹² Дужности старешина већих

¹⁸⁵Исто. С. 87, С. 120, 172–173, 177–178, 204–205, 222–223, 269–270.

¹⁸⁶Исто. С. 202, С. 203–204, 222–223, 258, 269–270, 277.

¹⁸⁷Исто. С. 259–260.

¹⁸⁸ А. Плавски је примио Православље после 1839. године. Изненада је преминуо 1851. године, на позицији ректора Белавичке парохије Литванске епархије (Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки.... С. 120).

¹⁸⁹ И. Дилевски је потицао из латина, рукоположен је у Унији након студија на католичкој богословији, јер је желео да се ожени. Уопште није познавао унијатску литургију (РГИА.Ф. 797. Оп. 6. Д. 22984. Л. 20 ; ЗИМЛ. Т. 3. С. 169–170). Његова даља судба је непозната.

¹⁹⁰Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 96–97.

¹⁹¹РГИА.Ф. 711. Оп. 1. Д. 9. Л. 36.

¹⁹²Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 90.

парохија додељиване су само провереним лицима, која су при постављању давала заклетву на верност цару, а не Папи, као раније.¹⁹³

Велику пажњу Преосвећени Јосиф је посветио васпитању монаштва. До 1835. године, у складу с програмом из 1828. о преносу малобројних манастира у руке белог свештенства, укинута је две трећине обитељи. Паралелно се одвијао процес повратка у латинство монаха који су у базилијански ред ступили из римског обреда. Као резултат тога, до 1835. у унијатској цркви је остало 197 монаха од 680, колико их је било 1828.¹⁹⁴ До краја 1838. број монаха је нешто порастао и достигао 251 лице.¹⁹⁵ Преживели и нови монаси, рођени и васпитани у унији, углавном нису имали тако снажну мржњу према православљу и свему руском као њихова браћа латини. Постојала је нада да ће се у монаштву оживети православне духовне основе. С тим циљем, Владика је увео праксу премештања монаха из манастира у манастир, чиме им није дозвољавао да се организују у устаљене кругове у којима би могли настати антиправославни ставови, и привикавао их је на послушност, својствену источном монаштву. Истовремено, Преосвећени је монасима ставио у дужност да изучавају и врше богослужење по православном чину.¹⁹⁶

Успех литургијских реформи и уверење свештенства у неопходност раскида са Римом, као и потчињавање унијата обер-прокурору Светог Синода, омогућили су епископу Јосифу да почетком 1837. године с надом гледа на скори завршетак уједињења, које је, као и раније, видео у непосредној потчињености унијата Светом Синоду. Међутим, ништа није знао о плановима цара и Н. А. Протасова. С преласком пројекта уједињења у нове руке, ствар је у потпуности заустављена. Од марта 1836. до краја 1838. Тајни комитет се није састао ниједном. У погледу уније није предузимано ништа.

Да би показао Н. А. Протасову, а преко њега и цару Николају I, висок степен припремљености за укидање уније и подстакао их на одлучније кораке, Владика се одлучио на нову меру. У пролеће и лето 1837. посетио је обе унијатске епархије и, користећи прилику да лично разговара са многим свештеницима, почео да испитује њихова расположења. Од оних који су делили његова уверења, тражио је да му дају писмену изјаву о жељи да у сваком тренутку пређу у православље. То није била новост: 10 таквих изјава од свештеника на важним

¹⁹³ЗИМЛ. Т. 3. С. 104.

¹⁹⁴Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 159.

¹⁹⁵Radwan M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego... S. 140.

¹⁹⁶Нпр: ЗИМЛ. Т. 3. С. 54–55.

административним положајима Јосиф је прибавио још 1834. године, а епископ Василије Лужински је почео да их прикупља одмах по постављењу за викара Белоруске епархије. Сада је, међутим, Семашко намеравао да организује масовно прикупљање потписа. Али тај процес је неочекивано открио велики проблем. Испоставило се да, упркос јасним и остваривим одлукама и наредбама Грко-унијатске духовне колегије, у Белоруској епархији готово ништа није урађено, за разлику од активног рада у Литванској епархији. Владика Василије Лужински је активно прикупљао потписе од свештеника о жељи да пређу у православље, али, изузев неколико случајева, храмови су остали у старом облику, а литургије су се служиле по старом обреду. Православни службеници су лежали у црквама некоришћени. Под омофором митрополита Јосафата Булгака у конзисторији епархије, на положајима благочиних и наставника у семинарији, налазили су се огорчени противници приближавања уније православљу. Они су утицали на свештенике и ометали спровођење одлука Духовне колегије. Овде је негативну улогу одиграла и мисионарска делатност епископа Смарагда, која је навела унијате да у православним свештеницима и државним чиновницима виде непријатеље, што их је подстакло на уједињење с кнезовима и полонизованом властелом. Подржавалац Владике Јосифа, викар епархије епископ Василије Лужински, није имао неопходну енергију и организационе способности за такву ситуацију. Није успео да покрене неопходан рад. Као резултат, док је Преосвећени Јосиф у Литванској епархији већ при првом обраћању прикупио 114 потписа, у Белорусији се на то одлучила само 21 особа.¹⁹⁷

Владика није скривао настале потешкоће. У извештају о путовању поднетом 3. октобра 1837. године, под насловом „О стању обеју унијатских епархија у свим погледима”, описао је сву сложеност ситуације у Белоруској епархији. У њему је упозорио обер-прокурора Н. А. Протасова на постојећу опасност да значајан део унијата пређе у латинство, „нарочито... у северним крајевима Витепске и Минске губерније, где је, услед ближег утицаја система Преосвећеног Смарагда и већег мешања с римокатолицима, непријатељско расположење имало више могућности да успешно делује”.¹⁹⁸

Након прочитавања извештаја епископа Јосифа, Н. А. Протасов је пожелео да сазна његово мишљење о томе како решити проблем. Као одговор, Владика је 13. октобра поднео белешку под насловом „Допуна

¹⁹⁷ЗИМЛ. Т. 2. С. 29–34.

¹⁹⁸Исто. С. 27.

претходној белешци, која се превасходно односи на заосталу Белоруску епархију”. У њој је истакао да је неопходно у кратком року у тој епархији учинити све што је већ урађено у Литванској. Једини начин да се то постигне – јесте да се примора локална епархијска управа да се потруди. „Само она, – сматрао је он, – може у право време и на користан начин за добробит дела да искористи свакодневне околности и односе који се јављају и у току редовног пословања и у вези са осталим пословима епархијске управе.”¹⁹⁹ Власти, по њему, не би требало да се мешају. „Појединачним наредбама вишег руководства, – писао је Семашко, – пре се може нанети штета делу, него му помоћи.”²⁰⁰

Да би подстакао руководство Белоруске епархије да активно делује у правцу који је био пожељан за успостављање јединства, архијереј је био спреман да лично преузме ту мисију. Да би то било могуће, митрополит Јосафат Булгак, иако би остао номинални поглавар епархије, морао би му препустити непосредно управљање. Владика Јосиф је у томе видео најбоље решење, али је предвидео да га обер-прокурор неће подржати. Зато је предложио да се самосталним управитељем Белоруске епархије постави епископ Василије Лужински, иако, по његовом мишљењу, „епископ тај и нема свих квалитета потребних за ту службу у садашњим околностима, ипак ће он бити бар сигурна основа за деловање у тој епархији”.²⁰¹ Подразумевало се да би у том случају митрополит Јосафат морао да се повуче у пензију.

Како је Преосвећени Јосиф и предвидео, његове иницијативе нису наишле на одзив. Оцењено је да, „упркос позним годинама Митрополита, његово удаљавање из послова не би донело никакву корист. Напротив, његова позната приврженост догмама своје цркве и поштовање које ужива међу својим свештенством јесу сигурна гаранција да, све док он председава колегијумом и управља епархијом, део свештенства који није уверен у истину Православља, задржаће поверење у одлуке колегијума до самог момента општег уједињења.”²⁰²

Одбацивање поднетих предлога од стране Н. А. Протасова није зауставило Преосвећеног Јосифа. Он је активно приступио прикупљању потписа у својој епархији. До априла 1838. већ више од три стотине свештеника пристало је на уједињење. Да би убрзао процес, Владика је поверио прикупљање потписа благочинима, снабдевши их одговарајућим упутствима, а такође је користио већ испробани метод

¹⁹⁹ Исто. С. 36.

²⁰⁰ Исто. С. 37.

²⁰¹ Исто. С. 38.

²⁰² РГИА. Ф. 1661. Оп. 1. Д. 418. Л. 115.

позивања свештенства у Жировиче. Тамо су позивани они свештеници који су, по мишљењу благочиних, били неодлучни. При саборној цркви у Жировичима они су морали да пролазе испитивање „у познањима својственим свештеном чину и у правилном богослужењу”.²⁰³ Истовремено, свештеници сабора заједно са професорима Литванске семинарије у личним разговорима убеђивали су их да пристану на уједињење.

Овај рад је текао веома успешно. До краја 1838. године у Литванској епархији 775 особа пристало је да пређе у Православље.²⁰⁴ У Белоруској епархији, Владика Василије је, и даље као викар, такође активно прикупљао потписе. Њему је помогло то што је током посете тој епархији 1837. године Преосвећени Јосиф обишао 54 цркве и обавио значајан рад са свештенством на најважнијим местима. Својим поукама и упутствима објашњавао им је нове захтеве и убеђивао у нужност уједињења са Православљем.²⁰⁵ Поред тога, као гостујући, он је предузео, по његовом мишљењу, потребне мере у епархијској конзисторији и разрешио дужности најактивније противнике уједињења: члана конзисторије И. Игнатовича, инспектора Полоцке семинарије А. Томковида и професора семинарије јеромонаха В. Копецког.²⁰⁶

У првој половини 1838. године преминули су митрополит Јосафат Булгак и епископ Јосафат Жарски, који су били последњи присталице очувања уније међу епископатом унијатске цркве. У вези са смрћу Јосафата Булгака, који је заузимао три положаја: митрополита, председника Грко-унијатског духовног колегијума и управника Белоруске епархије, поставило се питање попуњавања тих функција. После консултација обер-прокурора Светог Синода, грофа Н. А. Протасова, са Д. Н. Блудовом, Светитељем Филаретом Московским и митрополитом Кијевским Филаретом Амфитеатровим, 2. марта 1838. Јосиф Семашко је постављен за председника Грко-унијатског духовног колегијума. Управник Белоруске епархије постао је епископ Василије Лужински. Питање постављања унијатског митрополита остало је отворено.²⁰⁷

Нова јерархијска ситуација, као и успеси у прикупљању потписа о којима је извештавао Преосвећени Јосиф, подстакли су Н. А. Протасова да покуша да сазна шта се у ствари дешава унутар уније.

²⁰³ЗИМЛ. Т. 2. С. 75.

²⁰⁴Исто. С. 78.

²⁰⁵Исто. С. 28.

²⁰⁶Исто. С. 36.

²⁰⁷Смолич И.К. История Русской Церкви... С. 340.

Приступио је томе опрезно и темељно. По његовој молби, у јуну 1838. године у западне губерније је ради прикупљања података о напредовању припрема за опште уједињење послат чиновник Светог Синода за посебне задатке, камерхер В. Скрипицин.²⁰⁸

Скрипицин је посетио 54 парохије, 8 мушких и два женска манастира у Литванској епархији, 23 парохије, два мушка и један женски манастир у Белоруској епархији. Он је установио да су унијатске цркве, уз мале изузетке, већ доведене у такво стање да се у њима може вршити правилно православно богослужење.²⁰⁹ Према подацима које је прикупио, до 15. августа 1838. године, од 1.057 чланова литванског свештенства, 760 је већ дало потписе сагласности за уједињење са Православљем. У Белоруској епархији таквих је било 172 од укупно 680. Скрипицин је нагласио да међу онима који су пристали на уједињење „спада целокупно више образовано свештенство, у коме се концентрише целокупна морална снага његовог (*тј. свештеничког – А. Р.*) реда”.²¹⁰ Као оне који сумњају у оправданост разлаза с унијом, камерхер је навео 151 свештеника и монаха. Као отворене противнике које би, по његовом мишљењу, требало удаљити из тог краја, навео је само петорицу: И. Игнатовича, А. Томковида, И. Малишевског, И. Точицког и К. Маљчевског.²¹¹ Закључак В. Скрипицина био је веома оптимистичан: унијатска црква је у потпуности спремна за повратак у Православље.²¹²

Закључци В. Скрипицина навели су Н. А. Протасова да се сагласи са мишљењем Семашка о неопходности убрзања окончања процеса поновног уједињења.²¹³ У међувремену, догађаји на терену ишли су неповољно. Латинско свештенство и панови-католици, за које су, услед прикупљања потписа, циљеви владе постајали све очигледнији, појачали су мере супротстављања. Нису штедели новац за изградњу костела и капела, организовали су мисије и, прелазећи у литијама од једне унијатске цркве до друге, вршили богослужења с проповедима усмереним против Православне Цркве. Католички свештеници, упркос

²⁰⁸РГИА. Ф. 796. Оп. 8. Д. 24165. Л. 1–24.

²⁰⁹РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 18. Л. 16.

²¹⁰Исто. Л. 19 ; ср. Толстой Д.А. Очерк служения митрополита Литовского Иосифа... С. 1096. Толстой пишет, что в Белорусской епархии на этот момент дали подписки уже 415 священников и монахов ; ср. Radwan M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego... S. 174.

²¹¹РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 18. Л. 20 об.

²¹² Исто. Л. 30 об.–31.

²¹³Носко М. Униатская церковь в начале XIX века и подготовка к воссоединению с Православием... С. 118.

забрани, настављали су да крштавају децу рођену у унијатским породицама, ширили су антиправославну литературу и слично. Управитељ Виленске католичке епархије, прелат Микуцки, објавио је измишљену царску наредбу коју је сам саставио, у којој се наводи да је цар Николај I дозволио унијатима који су прешли у римски обред да остану у католицизму.²¹⁴ Потпуно сузбијање деловања католичких спахија и свештеника било је немогуће због немарности, а понекад и непријатељског става према православљу код локалних чиновника, који су често били наклоњени Пољацима и католицима.²¹⁵ То је утицало не само на обичан народ, већ и на унијатско свештенство, нарочито у крајевима где су латини били већина. Последица су били писмени протести унијатског свештенства упућени непосредно цару. У њима се износило заједничко захтевање – да се унија остави на миру. Један такав протест, који је покренуо бивши члан Брестског капитула А. Сосновски и који је потписало 15 свештеника, стигао је током лета 1838. из Белосточког намесништва Литванске епархије. Други је 14. септембра исте године потписало 111 свештеника из Витепске, Минске и Могилевске губерније Белоруске епархије.

Са овим наступима се могло прилично лако изаћи на крај, пошто нису били израз дубоког уверења унијатских свештеника о неопходности одбране уније, већ резултат спољног утицаја. Према свештеницима који су протестовали примењиване су како благе опомене, тако и строжије мере: премештај из једне епархије у другу, одузимање парохије и сврставање у чин појца, привремени боравак у манастиру, прогон у велике руске губерније.

До крајњих мера ретко се прибегавало. Тако су, на пример, од 111 свештеника који су потписали протест, према 25-рици примењене разне мере: 12 је премештено у Литванску епархију, 8 је упућено у унијатске манастире ради покајања због непослушности духовној власти. Само 5 њих је, већ после Полоцког сабора 1839, послато у велике руске губерније. Они су се показали као главни покретачи протеста и настављали су да се опиру епархијској власти.²¹⁶

У вези с овим догађајима, упркос одсуству озбиљног масовног отпора међу свештенством, за епископа Јосифа постало је очигледно да

²¹⁴Наумович И. Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью западно-русских униатов... С. 52.

²¹⁵Толстой Д.А. Очерк служения митрополита Литовского Иосифа... С. 60.

²¹⁶РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 291. Л. 34–34 об.; ср. Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 177.

је неопходно убрзати опште уједињење, иначе би цео пројекат уједињења могао бити уништен пољским католичким интригама.²¹⁷

У новонасталим околностима, Преосвећени Јосиф је 1. децембра 1838. поднео обер-прокурору Светог синода, грофу Протасову, меморандум о неопходности неодложног уједињења унијата са православнима. У њему је Владика изложио план коначног прекида уније. Расуђивао је овако: „Треба ли захтевати формални пристанак свих унијатских парохија и вршити над њима обред уједињења? Али то би само изазвало сумње у срцима простих људи, који се воде упутствима својих пастира, а не сопственим закључцима. Унијатски народ, са врло малим изузетком, данас је готово исти као што је био пре прихватања уније, и биће православан чим њихови пастири постану православни. Осим тога, захтев за сагласношћу подразумева и несагласност; а пошто су скоро сви унијати под влашћу римокатоличких спахија, то би дало овима прилику да подбуњују своје кметове ако се од њих буде тражио формални пристанак. А сазвати сабор од унијатског свештенства, који би одлучио о присаједињењу унијата Православној цркви? Али такав сабор би подразумевао општу сагласност: а такве још нема међу унијатским свештенством, нити је може бити – као што је случај у свим људским пословима. Стога, римокатолици, који имају моћ због положаја спахија у западним губернијама, лако могу изазвати протесте код неких непоузданих унијатских свештеника, посебно у великом броју присутних у Белоруској епархији. Укратко, оба ова начина могу довести до преласка значајног броја унијата у латинство, што се мора спречити – и у том циљу је и разматран цео ток унијатског питања.”²¹⁸

Вођен оваквим разматрањима, Владика Јосиф је поново, као и претходних година, предлагао да се опште уједињење изведе путем директног потчињавања унијата надлежности Светог Синода, што је

²¹⁷ „Латинско свештенство са спахијама постајало је све смелије и смелије, – писао је високопреосвећени у својим успоменама. – Оно је штетило клеветам и наговарањима. Оно је саблажњавало унијате и тајно и чак мисијама које је за то организовало... Подстицани од латина и охрабрани попустљивошћу грађанских власти, злонамерни или још увек колебљиви свештеници из редова унијата такође су постајали све смелији и дрскији, нарочито у Белоруској епархији. Ту су многи свештеници отворено излазили из послушности преосвећеном Василију, тако да је у новембру месецу (1838. године – А. Р.) уследило највише наређење да се непокорни свештеници шаљу у великоруске манастире.” (ЗИМЛ. Т. 1. С. 114–115).

²¹⁸РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 11. Л. 8–11. Ету записку Види: ЗИМЛ. Т. 2. С. 78–85.

требало да постане „спољашње, законитом влашћу освећено уједињење унијатске цркве у Русији са Грко-руском православном црквом”.²¹⁹ После таквог акта, према његовом мишљењу, требало је да уследи процес сједињавања унијата с православнима кроз суптилно, нејавно искључење из богослужења помињања папе и *Filioque*, почевши од парохија и намесништава која су била боље припремљена. По Јосифовом уверењу, ове промене неће наићи на отпор „због веома великог броја поузданих грко-унијатских свештеника”.²²⁰ Истовремено, у том случају „нико неће имати разлог да се одвоји од власти садашњег грко-унијатског руководства, и оно ће бити у стању да доведе све унијате коначно у крило Православне цркве”.²²¹ Такав приступ је, између осталог, узимао у обзир постојање великог броја свештеника и монаха у унији који, због старости, нису могли да промене своје навике, као и безместних свештеника, којих је посебно много било на украјинским територијама. Преосвећени Јосиф је сматрао да његов план неће натерати те свештенике да затраже прелазак у латински обред. Потчињавање Светом Синоду требало је да доведе до постепеног преласка унијата, по целим парохијским заједницама и намесништвима, под власт локалних православних епархијских архијереја. Као резултат тога, унијатска хијерархија би остала без пастве, након чега би и сами грко-католички епископи морали званично да се прогласе православнима.

Запис Владике Јосифа наишао је на припремљено тле. Н. А. Протасов је већ имао податке о ситуацији у покрајини и позитивно мишљење о могућности уједињења од В. Скрипицина. Са молбом да се изјасне о окончању унијатског пројекта, обер-прокурор се обратио Светитељу Филарету Московском, Митрополиту Кијевском Филарету и епископу Антонију Зупку.

Кијевски Високопреосвећени се одазвао 13. децембра 1838. У свом запису је писао о довољној припремљености за укидање уније и о томе да „унијати траже да буду примљени”.²²² Владика Антоније је у запису од 16. децембра изразио мишљење да треба одмах раскинути унију с Римом, иначе ће бити пропуштен повољан тренутак, што ће дати повода католичком племству и латинском свештенству да појачају притисак на унијате.²²³

²¹⁹ЗИМЛ. Т. 2. С. 80.

²²⁰Исто. С. 81.

²²¹Исто.

²²²РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 11. Л. 23.

²²³Исто. Л. 14–17. Л. 16 об.

Светитељ Филарет је 13. децембра предао обер-прокурору свој запис, у ком је изразио принципијелну сагласност са што скоријим уједињењем. Међутим, у Јосифовом плану је видео опасност у томе што 421 унијатски свештеник и 172 монаха још увек нису дали потпис. По његовом мишљењу, ти људи би могли изазвати нереде у покрајини, и влада би била приморана да их сузбија силом. Изражавајући такву бојазан, Светитељ је предложио сопствени план, у коме се, у складу са православном еклисиологијом, нагласак стављао на саборно обраћање унијатске хијерархије Светом Синоду с молбом за уједињење. Притом би се бившим унијатима дозволило да задрже оне обичаје и навике које нису у супротности с православним учењем.²²⁴

Подаци о спремности унијатске цркве на повратак у православље навели су Н. А. Протасова да покрене питање сазива новог колегијалног тела које је требало да изради мере за коначан прекид уније. Као резултат тога формиран је „Тајни комитет за разматрање мера у вези са поновним уједињењем Грко-унијатске цркве”. У састав новог Тајног комитета ушли су руководиоци централних државних структура које су биле одговорне за обезбеђење мирног преласка унијата у православље.

На седницама овог Тајног комитета 22. и 26. децембра 1838. године, у присуству шефа жандарма генерал-ађутанта А. Х. Бенкендорфа, министра државне имовине генерал-ађутанта П. Д. Кисељова, министра унутрашњих послова тајног саветника Д. Н. Блудова и обер-прокурора Светог Синода генерал-мајора Н. А. Протасова, разматрани су следећи документи:

- Извод из тајног извештаја виленског генерал-губернатора кнеза Долгорукова о стању гркоунијатског питања од 18. новембра 1838. године под бројем 1353;
- Белешка гркоунијатског епископа Јосифа од 1. децембра 1838. године о мерама општег уједињења;
- Мишљење Митрополита московског Филарета од 16. децембра 1838. године по истом питању;
- Разне информације у вези са стањем Грко-унијатске цркве.²²⁵

Након расправе о представљеним материјалима, чланови комитета су једногласно донели одлуку о прикључењу унијата и израдили начин његове примене, који је у великој мери одговарао плану Светитеља Филарета. У одлуци комитета је наведено:

²²⁴Исто. Л. 24–33; тај исти запис, види: Филарет (Дроздов), митрополит. Собрание мнений и отзывов. Т. 2. С. 446–451.

²²⁵РГИА. Ф. 1661. Оп. 1. Д. 416. Л. 1.

„Гркоунијатски епископи, заједно са вишим свештенством, саставиће црквени саборни акт у којем ће, на основу изложених разлога, закључити да они, након зрелог разматрања и призивајући Божју благодат за помоћ, сматрају да треба да признају своје изворно јединство са Источном Католичком Православном Црквом, од које су у тешким временима били одвојени политичким раздорима, уклоњени страним утицајима, и којој сада имају пуну слободу да се врате.”²²⁶ Тако је прикључење требало да се изврши на основу саборног обраћања унијатског свештенства Светом Синоду и цару. Оно је обухватало подређивање бивших унијата Светом Синоду, што је спроведено преношењем Грко-унијатске духовне колегије под његову надлежност из подређености Привременом Сенату.²²⁷

Чланови комитета су делили бригу Светитеља Филарета о могућим немирима. Због тога су на седници од 4. јануара 1839. године донели тајну инструкцију генерал-губернаторима западних губернија, којом су им додељена посебна овлашћења:

- Надzirати да католичко свештенство и земљопоседници не ометају уједињење унијата;
- Дозволити именовање по једног чиновника за посебне задатке у свакој губернији, на период од три године, за надзор над током догађаја;
- Уложити директну одговорност за надзор над сељацима на земљопоседнике;
- Изабрати погодне пунктове у насељима за размештај војске;
- Селити унијатске свештенике који не послушају власт у манастире великоруских губернија;
- Због учешћа у отпору уједињењу удаљавати са положаја дворјанске вође и чиновнике;
- Предавати војним судовима католичко свештенство за оружане побуне;
- За бржи успех у уједињењу, предлагати награде и новчане помоћи духовним, војним и цивилним лицима;
- Горње мере примењивати само у случају нужде, јер „генерал-губернатори су пре свих службених мера строгости дужни лично да делују убеђивањем и молбама.”²²⁸

²²⁶Исто. Л. 18 об.–19.

²²⁷Исто. Л. 18 об.

²²⁸РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 22. Л. 1–7.

Цар је потписао тајну инструкцију 8. априла.²²⁹

Последица пута предложеног од Светитеља Филарета и изабраног од Тајног комитета било је појављивање тврдоглавих свештеника и монаха који су подстицали своју сабраћу на исти отпор. Према тајној инструкцији генерал-губернатори су их морали удаљити из крајева. По предлогу Владике Јосифа, царским указом Николаја I од 13. марта 1839. године у Курску је основан посебан манастир — ограда баштенска пространа приватна кућа са унијатском црквом у једној од просторија. Манастир је финансиран средствима Грко-унијатске духовне колегије.

Дана 12. фебруара 1839. године у Полоцку, под председавањем Преосвећеног Јосифа, одржан је Сабор унијатског свештенства, чији је главни чин било потписивање саборног акта о уједињењу унијата с православљем и упућивање молбе на највише име. Под актом је било 24 потписа, који су припадали свој тројици епископа и најважнијим руководећим лицима унијатске цркве у Русији.²³⁰ Уз акт су биле приложене и руком писане потврде унијатског свештенства (1.305 потписа) о жељи за уједињењем.

Дана 13. марта донета је одлука Светог Синода о пријему унијата у православље. а 25. марта цар Николај I је одобрио ту одлуку речима: „Благодарим Богу и прихватам.”²³¹ Дана 30. марта чланови Светог Синода у пуном саставу уручили су Преосвећеном Јосифу грамату за уједињење епископа с паством, уз свечано целивање новог сабрата, и заједничко захваљивање Господу. Истовремено, епископ Јосиф је унапређен у чин архиепископа, именован за управљајућег архијереја Литванске епархије и председника синодалне колегије, која је преименована из Грко-унијатске у Белоруско-Литванску.²³²

Полоцки сабор није био коначна тачка у укидању уније, јер након њега није уследило општенародно објављивање уједињења. Практична реализација прекида уније пажљиво и деликатно је настављена током целе 1839. године. Према одлуци Тајног комитета за унијатска питања од 22. и 26. децембра 1838. године, Свети Синод је издао извршни указ који је требало објавити свештенству које се придружује. Прво су с њим упознати потписници акта Полоцког сабора, а затим сви који су претходно дали потврде о уједињењу.²³³ Оне који писмено нису изразили

²²⁹Смолич И.К. История Русской Церкви... С. 342.

²³⁰РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 24. Л. 8–8 об.

²³¹РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 188. Л. 1.

²³²Исто. Л. 4–5.

²³³РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 11. Л. 34–37.

жељу да напусте унију — у Литванској епархији било их је 116 свештеника и 95 монаха, а у Белорусији 305 свештеника и 77 монаха²³⁴, — прво је требало убедити да дају потврду. Тек након тога указ о укидању уније саопштан је њима.²³⁵ Видљив знак уједињења са православљем било је престајање помињања Римског Првосвештеника у богослужењу, увођење помена Светог Синода и избацивање речи „и Сина” из Символа вере.²³⁶

До 4. јула 1839. године у свим благочинијама и манастирима Литванске епархије свештенству је саопштено о прекиду савеза с Римом.²³⁷ Дана 4. октобра исте године Владика Јосиф је известио Свети Синод да у свим храмовима његове епархије више није помињан Папа, а Символ вере се пева без „Filioque”.²³⁸ Да би то постигао, Високопреосвећени је морао обавити велики посао са парохијским свештеницима и монасима, прилагођавајући се околностима сваког краја и личним особинама свештенства.

Након Полоцког сабора настављено је прикупљање потписа. Укупно је у периоду 1839–1840. Високопреосвећени добио 146 потписа о уједињењу.²³⁹ Сличан рад је обављао и епископ Василије Лужински у Белоруској епархији, који је супротно одлуци Тајног комитета одмах после Полоцког сабора објавио општеномодно уједињење.

Потписивање изјава о прихватању православља није се захтевало од престарелих, ванслужбених и безпарохијских свештеника, као ни од старијих монаха, чији је број био велик. Са стране бившег унијатског свештенства није било никаквих отворених протеста. У пољској историографији често се може наћи помињање прогонства у Сибир 1839. године свештеника који су чврсто остали при унији, па чак и на податке о затварању 105 или 106 свештених лица.²⁴⁰ То не одговара стварности. У већини случајева испоставило се да свештеницима који до Полоцког сабора нису дали потписе, једноставно још није стигло званично обраћање. Они су се без оклевања слагали са поновним уједињењем. Несагласне су премештали у друга места или их привремено разрешавали од парохијске службе. Углавном је то било довољно да

²³⁴Толстой Д.А. Очерк служения митрополита Литовского Иосифа... С. 62.

²³⁵РГИА. Ф. 1661. Оп. 1. Д. 415. Л. 59–60.

²³⁶РГИА. Ф. 1661. Оп. 1. Д. 416. Л. 20–20 об.

²³⁷ЗИМЛ. Т. 3. С. 460–461.

²³⁸ЗИМЛ. Т. 3. С. 477–478.

²³⁹ЗИМЛ. Т. 3. С. 423–424, 424–425, 450–451, 452, 474–475, 475–476, 480–481, 493, 509–510, 510–511, 513, 531–532, 532–533, 605.

²⁴⁰Dobrzyński Z. Prawosławnia grekokatolicy w dawniej Polsce... S. 124.

преиспитају своје ставове. Упорне, који су поред тога показивали и морално неприхватљиво понашање, протеривали су из краја.

Године 1839. у велике руске губерније било је послато 35 унијатских црквених лица. Тројица свештеника и двојица јеромонаха налазили су се на слободном насељавању, док су остали били смештени по манастирима. Од тога, у Курски манастир је било смештено 20 лица: 6 свештеника, 13 јеромонаха и један архимандрит. Са изузетком четворице најупорнијих, тим свештеницима се из средстава Белоруско-литванске духовне колегије исплаћивала годишња помоћ од 100 рубаља, а њиховим породицама једнократна – 13 рубаља.²⁴¹ Године 1842. Курски манастир је затворен. Од 20 свештених лица која су се тамо налазила, 5 их је по сопственој жељи прешло у световна звања, 8 је распоређено по разним православним манастирима Курске губерније, а 7 пребачено у поново уједињене манастире.²⁴² Од преосталих 15 свештеника, који су били протерани у унутрашњост Русије, неки су се одрекли свештенства, али је већина пристала на прелазак у православље и вратила се у белоруско-литванске губерније. Још 1858. у једном од манастира Владимирске губерније живео је свештеник Ленчевски.²⁴³ Али то није значило да је био тамо насилно задржан. Сви прогнани црквени људи који су желели да сами изаберу место боравка, учинили су то слободно до 1845. године, без обавезе преласка у православље.²⁴⁴ „Одређени број унијатских свештеника који нису желели да прихвате православље, али су били мирни – писао је касније Митрополит Јосиф – остављени су на миру да доживе свој век, а неки до данас без штете живе међу уједињеним становништвом.”²⁴⁵

Белоруски сељаци су повратак у окриље Православне Цркве прихватили мирно. Преосвећени Василије Лужински сведочи да је народ вест о укидању уније примио без узбуђења.²⁴⁶ Када је уједињено свештенство почело у проповедима да позива верне на послушност Православној Цркви, од које су њихови преци били насилно одвојени, то није изазвало ни најмањи отпор међу парохијанима. Они су говорили:

²⁴¹РГИА. Ф. 1661. Оп. 1. Д. 415. Л. 43. Према прописима усвојеним за свештенство 1842. године, ђакон у црквама покрајинских и окружних градова примао је 100 рубаља годишње.

²⁴²ЗИМЛ. Т. 3. С. 554–555, 665–667.

²⁴³Radwan M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego. S. 170.

²⁴⁴РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 30. Л. 1–43.

²⁴⁵ЗИМЛ. Т. 1. С. 129.

²⁴⁶Василий (Лужинский), архиепископ. Записки Василия Лужинского, архиепископа Полоцкого и Витебского... С. 166.

„Куда наши духовни очеви, туда и ми – они не желе погибелъ нашим душама.”²⁴⁷ У извештају влади, кијевски војни генерал-губернатор Бибиков наводи: „Сви бивши унијати су без најмањег противљења поново се ујединили са вером својих отаца, доносећи притом у цркве неке црквене предмете и царске двери, које су раније, при насилном обраћењу у Унију, били одузети из цркава.”²⁴⁸ Г. Ј. Кипријанович, у вези са односом народа према објављеном уједињењу, наводи да се у Литванској духовној конзисторији чувао у рукопису историјско-статистички опис (из 1887. године) око 500 парохија Литванске епархије, где су његови аутори, локално свештенство, једногласно сведочили да је у њиховим парохијама 1839. године уједињење прошло „тихо и мирно и да су бивши унијатски верници готово неприметно постали православни.”²⁴⁹

Упркос охрабрујућим извештајима, одрицање од уније није свуда у народу протекло без отпора. У Белоруској епархији парохијани Дерновичке парохије одбили су да пређу у православље. Не обазирјући се на локалне околности, Преосвећени Василије је силом припојио ову парохију 1839. године, оптуживши пет свештеника из оближњих костела за подстрекавање на отпор Руској Цркви и захтевао да буду протерани из краја.²⁵⁰ Употреба силе изазвала је негодовање народа, који је одбио да се обраћа православном свештенику за обављање верских обреда. Као резултат, 1840. године у дерновичкој парохији је забележено „хлађење према православној вери, па је било 28-оро некрштене деце, 7-оро умрлих некрштених, 28-оро сељака умрлих и сахрањених без свештеничког обреда.”²⁵¹

За решавање овог проблема нису коришћене полицијске мере. Н. А. Протасов је предложио Владики Василију да пошаље „искусног и благоразумног свештеника из редова уједињених, који и даље носе стару унијатску одежду, на коју су се тамошњи верници одавно навикли, да би тај свештеник деловао на њих без журбе и насиља, с пуном кротошћу и стрпљењем, без мешања полицијске власти, искључиво духовним саветима и убеђивањем.”²⁵² Сви парохијани дерновичке парохије коначно су прихватили православље тек 1846. године.

²⁴⁷ Исто. С. 189.

²⁴⁸ РГИА. Ф. 1661. Оп. 1. Д. 415. Л. 18.

²⁴⁹ Кипријанович Г. Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 212.

²⁵⁰ РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 292. Л. 5–7.

²⁵¹ Исто. Л. 11 об.

²⁵² Исто.

Још једно место где су бивши унијати исказали прикривено незадовољство био је Овручки округ Кијевске губерније, који је такође припадао Белоруској епархији. Овде уопште нису спровођане припремне мере за уједињење. Као резултат, у неким парохијама део људи је одбио да се исповеда и причешћује код уједињених свештеника. Захваљујући благој поуци игумана Тригурског манастира Леонтија Скибовског, који је тамо послат 22. јула 1839. године, до октобра исте године сви који су се опирали пристали су да се прикључе православљу и примили су Свете Тајне у својим црквама.²⁵³

Тако, широм западних губернија није било народних немира. Мање војне јединице (око 600 Козака), које је влада ставила у приправност за спречавање евентуалних нереда, нису биле потребне. То сведочи о свеукупном успеху дугог периода припрема за уједињење.²⁵⁴ Ипак, не може се прећутати чињеница да је у Белоруској епархији, на коју Јосиф Семашко није имао директан утицај и у којој су се средином 1830-их година из различитих разлога створиле другачије околности у односу на Литванску епархију, дошло до извесних проблема приликом спровођења уједињења. Ипак, ти проблеми нису били велики и бледе у односу на општи миран прелазак унијата у православље.

Најубедљивији доказ стварног раскида са Римом, и за бивше унијате и за владу, представљала су заједничка богослужења уједињених и древноправославних архијереја и свештеника.²⁵⁵ Њихов иницијатор и активни учесник био је Високопреосвећени Јосиф. Како је касније писао: „Заједничке службе... поставиле су руку уз руку древноправославне и уједињене; учиниле су уједињење јавно видљивим за своје и туђе; а најважније, смириле су владу и све друге у погледу мирног исхода унијатског питања, што нису могла да постигну сва моја претходна

²⁵³ЗИМЛ. Т. 2. С. 130–131; Т. 3. С. 133–134.

²⁵⁴ЗИМЛ. Т.1. С. 132; ср.Смолич И.К. История Русской Церкви... С. 343; Шавельский Г., протопресвитер. Последнее воссоединение с православною церковью униатов Белорусской епархии... С. 310.

²⁵⁵Ради надзора над током заједничких богослужења у Белорусију је поново послат камерхер В. Скрипичин. У свом извештају, посвећеном овој теми, он је истакао велики број парохијана који су присуствовали службама, као и то да је указ Св. Синода о присаједињењу читањем преношен у скраћеном облику. У његовом тексту изостављани су они делови који су се односили искључиво на свештенство (РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 24. Л. 32–35).

Са своје стране, витепски цивилни гувернер Лавов, описујући свечане службе након Полоцког сабора у званичном писму Протасову, скренуо је пажњу на одсуство отпора укидању унијатске цркве од стране племства-католика, иако је забележио њихово суморно расположење (Исто. Л. 36–37 об).

уверења – бојали су се немира и нереда... Ја сам био непоколебиво спокојан у потпуној уверености у успех; иако ми је гроф Протасов рекао да се цар одлучио за коначне мере искључиво из поверења у моје мишљење. Заиста, моја мирна увереност, чини се, све је смирила.”²⁵⁶

Мирна ситуација у западним губернијама у месецима који су уследили након Полоцког сабора омогућила је императору Николају I да 1. октобра 1839. године дозволи јавно и свуда проглашење о извршеном поновном уједињењу.²⁵⁷ Управо се то проглашење може сматрати коначним актом укидања унијатске цркве у Руској империји.

Из архивских података које је сакупио М. Радван произилази да је 1837. године у Литванској епархији било 673 парохије, 981 свештеник и 815.473 верника. У Белоруској епархији било је 554 парохије, 715 свештеника и 608.407 верника.²⁵⁸ Број монаха износио је 251.²⁵⁹ Немогуће је тачно одредити колико је црквених лица одлучно и неповратно одбило да пређе у православље. Од 35 лица која су 1839. године била прогнана у руске губерније, многи су убрзо преиспитали своје ставове, неки су прешли у световно звање, а неки, не прихватавши православље, вратили су се у западне губерније и живели међу поново уједињеним народом. Стога се, сабирањем и заокруживањем података, може закључити да су се државној вероисповести 1839. године придружила 3 епископа, више од 1.500 свештеника, преко 200 монаха, 1.227 парохија и око 1.500.000 верника.

²⁵⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 132.

²⁵⁷Чистович И. Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью... С. 64.

²⁵⁸Radwan M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego...S. 185.

²⁵⁹Исто. S. 140.

Ј. Семашко 1830-их година

ВАСКРС ПРАВОСЛАВЉА (1839–1861)

Нестанак унијатске цркве није изазвао значајну пажњу ни унутар Русије, ни у секуларном европском друштву, иако су се у неким немачким и француским новинама појавили чланци који су осуђивали руску власт због насиља и мешања у верска питања. „Ни један глас”, пише Е. Ликовски, „није се тада у Европи подигао у одбрану прогањаних унијата.”²⁶⁰ Чак је и у Апостолској Столици ова вест примљена прилично мирно. О реакцији Рима пише З. Добжински: „Папа Григорије XVI (1831–1846) је 22. новембра 1839. године известио чланове Конзисторије Римске курије о укидању гркокатоличког обреда у Русији, изразивши само своје жаљење. Али, на разочарање противника православља, то је било све. Папа није осудио царску власт, не желећи да је изазива.”²⁶¹ Једини одговор Рима на укидање уније била је алокуција издата 22. новембра 1839. године, која је осуђивала уједињене због отпадништва.²⁶² Свештеници су је широко распрострањивали по белоруско-литванским губернијама.

Иако поновно уједињење није изазвало велики одјек у јавности, оно је учинило име Владике Јосифа познатим и представљало је његов лични тријумф. Истовремено, он је после Полоцког сабора сматрао своју мисију завршеном. Владика је веровао да ће његова личност, на коју је била усмерена сва одговорност за нестанак уније, ометати потпуно

²⁶⁰Likowski E., biskup. Unia Brzeska... S. 38.

²⁶¹Dobrzyński Z. Prawosławni a grekokatolicy w dawniej Polsce...S. 65–65.

²⁶²Према сећањима грофа М. В. Толстоја, у мају 1840. године, приликом личног сусрета са Светитељем Филаретом Московским, Владика Јосиф је говорио о томе да је 1839. године, раздражен отпадништвом унијатских епископа, папа јавно и свечано изопштио (проклео) њих током мисе, пред освећење Св. Дарова. Ипак, тешко је сматрати да је то проклетство било званична реакција Рима. О њему нема никаквих других података. По свему судећи, управо због тога се у Записима митрополита Јосифа ни једном речју не помиње проклетство од стране папе (Толстой М.В. Мои воспоминания // Русский архив. 1881. Т. 2. С. 42–131. С. 104).

сједињење унијата са старообредним православнима.²⁶³ По његовом сопственом мишљењу, он је могао постати терет за власт, а извор проблема за Православну Цркву.²⁶⁴ Зато је 26. фебруара 1839. године Владика поднео цару молбу у којој је тражио да буде пензионисан за две до три године, тј. онда када се смире страсти изазване Полоцким сабором и када се спроведу основне мере за утврђивање прекида са унијом.²⁶⁵ Молба је изазвала недоумицу код Николаја I и Н. А. Протасова. У одговору је архиепископу Јосифу одобрена доживотна пензија у износу који је сам навео — 6.000 рубаља у асигнацијама, што је одговарало пензијама епархијских унијатских архијереја пензионисаних у време Јекатерине II.²⁶⁶

Обавестивши обер-прокурора Светог Синода и императора о својој намери да ускоро напусти службу, Високопреосвећени Јосиф је енергично приступио текућим пословима. Јавно свечано проглашење уједињења поставило је пред њега, као председника Белоруско-Литванске духовне колегије, велике задатке. Бивше унијате требало је претворити у природни део Руске православне цркве. Прво су биле потребне хијерархијска реорганизација и административна реформа. Оне су спроведене 1840–1841. године. Њихова суштина се састојала у ревизији граница епархија, премештању архијереја и рукоположењу нових епископа, као и у „међусобном распоређивању старообредних и уједињених парохија по епархијама у чијим су се границама заиста налазиле”.²⁶⁷

У оквиру ових хијерархијских и црквено-административних реформи, уједињена Литванска епархија, која је готово у целости била састављена од бивших унијата, наставила је да постоји под називом „Литванска и Виленска”. Управљање епархијом препуштено је архиепископу Јосифу. Наређено му је да има катедру у Вилњусу и да се назива Литванским и Виленским, као и Светим архимандритом Виленског Светотројицког манастира.²⁶⁸ Потпредседник Литванске конзисторије, саборни протојереј Михаил Голубович, који је стекао звање доктора богословља на Главној католичкој семинарији при

²⁶³После Полоцког сабора, православне вернике у Белорусији су дуго времена делили на уједињене – бивше унијате, и староправославне – оне који су у тренутку уједињења већ припадали Православној Цркви.

²⁶⁴ЗИМЛ. Т. 1. С. 147–150.

²⁶⁵РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 11. Л. 38; ЗИМЛ. Т. 1. С. 253.

²⁶⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 128.

²⁶⁷Исто. С. 134.

²⁶⁸ЗИМЛ. Т. 1. С. 135.

Виленском универзитету,²⁶⁹ рукоположен је за епископа и постављен као викар Литванске епархије с титулом Брестски. Литванска и Виленска епархија је постављена у други ранг и у списку епархија се нашла одмах иза Херсонске.²⁷⁰ Године 1843, у вези са оснивањем нове Ковенске губерније, настојатељ Виленског Светодуховог манастира, архимандрит Платон Городецки, хиротонисан је за епископа Ковенског. Он је постао други викарни епископ Литванске епархије.²⁷¹

Уједињени епископ Антоније Зупко, на предлог архиепископа Јосифа, постављен је на чело старообредне Минске епархије, која је, након што су јој били придодати уједињени, у 60% случајева била састављена од бивших унијата.²⁷²

Уједињена Белоруска епархија је укинута. Њен дотадашњи управитељ, епископ Василије Лужински, постављен је на чело старообредне Полоцке катедре, која је преименована у „Полоцку и Витепску“²⁷³ и ограничена на територију Витепске губерније.

Истовремено, цркве Литванске епархије које су се налазиле у границама Минске губерније предате су Минској епархији, док су цркве Минске епархије које су се налазиле у Гродненској губернији и Белосточној области припојене Литванској епархији. Минска епархија је носила назив „Минска и Гродненска“, а потом је преименована у „Минску и Бобрујску“, а викару Литванске епархије наређено је да се не назива „Пинским“, већ „Брестским“.²⁷⁴ Слично прераспоређивање храмова извршено је и између Полоцке, Литванске и Минске епархије,²⁷⁵ као и између Полоцке и Могилевске епархије.²⁷⁶

Као резултат ових црквено-административних и хијерархијских реформи, старообредне и уједињене парохije су биле измешане и спојене у једну целину.²⁷⁷ Да би их усмерио ка потпуном уједињењу, Високопреосвећени Јосиф је затражио од Светог Синода:

²⁶⁹ЗИМЛ. Т. 2. С. 124.

²⁷⁰Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 223.

²⁷¹ЗИМЛ. Т. 3. С. 751.

²⁷²ЗИМЛ. Т. 1. С. 135.

²⁷³ПСЗРИ, собр. 2. Т. 15. №13395. С. 290.

²⁷⁴Исто. №13141. С. 53.

²⁷⁵Исто. №13395. С. 290.

²⁷⁶Исто. №13728. С. 537.

²⁷⁷Проблеми при предаји поново уједињених цркава под власт локалних православних архијереја јавили су се на Украјини. Подолски епископ Кирил није био спреман безусловно да прихвати бивше унијате. Одмах је поставио питање о разрешавању тамошњег присаједињеног благочиног Лабејковског, не

- да се на уједињене из уније архијереје и свештенство прошире све одредбе које се односе на права и дужности старообредних архијереја и свештенства;²⁷⁸
- да се дозволи да уједињени и старообредни свештеници могу једни другима препуштати обављање богослужбених потреба за своје парохијане;²⁷⁹
- да се прекину ранији поступци у вези с превођењем православних у унију;²⁸⁰
- да се изда наредба римокатоличком свештенству да не прави разлику између уједињених и старообредних и да назив „унијати” избаци из употребе.²⁸¹

Интеграцији је допринело и Правило „О обезбеђењу православног сеоског свештенства”, које је ступило на снагу 20. јула 1842. године.²⁸² Примењено и на бивше гркокатолике, то правило их је изједначило са осталим православнима у погледу материјалног обезбеђења свештенства. Том приликом су формирани стални састави архијереја, манастира и парохијских храмова, а држави су предати поседи који су, од времена уније, припадали појединим парохијама.²⁸³

узимајући у обзир његову неприхватљивост у погледу захтева за древноправославно управљачко свештенство (ЗИМЛ. Т.3. С. 535). Поред тога, Владика Кирил није разумео хијерархијски принцип уједињења; желео је да покрене прикупљање потписа за прикључење православљу од стране обичног народа. Против тога је одлучно устао Преосвећени Јосиф (ЗИМЛ. Т. 2. С. 137–138. С. 138). Ометало је и „јакو предрасуђе према древноправославним управницима од стране поново подређених уједињених” (Кипријанович Г.Ј. *Жизнь Иосифа Семашки...* С. 235). Као резултат тога, преподређење украјинских парохија локалној православној епархијској управи 1840. године било је „одложено за будућност” (ЗИМЛ. Т. 1. С. 135). Оно је извршено тек након годину дана, након дугих преговора Владике Јосифа са локалним владајућим архијерејима и убеђивања својих украјинских парохијана (ЗИМЛ. Т. 2. С. 176).

²⁷⁸РГИА. Ф. 824. Оп. 1. Д. 117. Л. 7.

²⁷⁹ЗИМЛ. Т. 2. С. 127–128.

²⁸⁰ЗИМЛ. Т. 3. С. 480.

²⁸¹Исто. С. 506–507.

²⁸²ПСЗРИ, собр. 2. Т. 17. Отд. 1, 1842 г., № 15872. С. 771–780; Римский, С.В. Конфессиональная политика России в Западном крае и Прибалтике XIX столетия // Вопросы истории. – 1998. – № 3. – С. 25–44. С. 27.

²⁸³РГИА. Ф. 1661. Оп. 1. Д. 420. Л. 4. Током Уније, неке парохије су поседовале насељене поседе са кметовима. У Литванској епархији било их је 157 са 2.337 сељака, а у Белоруској епархији 83 са 4.107 кметова (Radwan M. Carat wobec

Лета 1842. године, с највишим одобрењем, Високопреосвећени Јосиф је седам недеља путовао по светињама Русије и Украјине. Свуда је био срдечно дочекан.²⁸⁴ Са посебним поштовањем архијереја-ујединитеља примили су га у Москви. Пред ово путовање он је коначно прихватио изглед православног архипастира: пустио је браду, ставио панагију, расу и клобук. „Леп и величанствен изглед – пише Г. Ј. Кипријанович – недавно пуштена, тамна, густа брада литванског архиепископа Јосифа остављала је снажан утисак на православне Московљане”.²⁸⁵ На богослужењима у Успенском сабору у Кремљу и у Храму Тројице-Сергијеве лавре дочекан је звонима која су звонила на свим звонницама. Светитељ Филарет му је у част приредио свечани ручак.²⁸⁶ Несумњиво, ово путовање је учврстило духовне снаге Високопреосвећеног.

Како се административно-јерархијски уређивало управљање западним епархијама, оне су постепено излазиле из надлежности Белоруско-Литванске духовне колегије. До 1841. тај процес је био завршен. Као резултат, епархијска управа у потпуности је изашла из њене надлежности. Постепено је из њене управе издвојено и школско руководство, након чега се претворила у канцеларију за управљање капиталом уједињених цркава.²⁸⁷ Коначно, ова установа је изгубила свој смисао када су имања која су припадала свештенству предата у државну благајну. На основу тога, 28. марта 1843. Високопреосвећени је поднео предлог за укидање Белоруско-Литванске духовне колегије. Молећи за њено укидање, архијереј-ујединитељ је сматрао да је своју мисију коначно окончао. Још раније, 18. децембра 1842, Владика је поднео молбу да буде пензионисан.²⁸⁸ Она је остала без одговора. Тада је поновио захтев 26. фебруара и 4. марта 1843. године.²⁸⁹ Дана 9. априла 1843. архиепископ Јосиф је одликован Орденом Светог Владимира I степена, а преко грофа Протасова му је саопштено да је његова служба

Kościół greckokatolickiego...S. 198–199). То није много, али су у таквим парохијама свештеници добијали додатне приходе и били мање зависни од земљопоседника.

²⁸⁴ЗИМЛ. Т. 1. С. 145.

²⁸⁵Кипријанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки.... С. 239.

²⁸⁶Исто. С. 239–240.

²⁸⁷ЗИМЛ. Т. 1. С. 140, 148; Кипријанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 251.

²⁸⁸РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 27. Л. 1–2. Текст этого прошения Види: ЗИМЛ. Т. 1. С. 147–150.

²⁸⁹ЗИМЛ. Т. 1. С. 151–153.

још увек потребна цару.²⁹⁰ На крају, није успео да напусти подвиг архијерејства.

Дана 10. априла 1843. царским указом владици је наређена инспекција Полоцке, Могилевске и Минске епархије. Та инспекција представљала је завршетак његове делатности након Полоцког сабора. У извештају о обиласку епархија Високопреосвећени је истакао значајне промене. Он је сматрао да је стање храмова у том тренутку задовољавајуће (иако је још много тога требало урадити), а посебно га је обрадовала ревност свештенства у богослужењу и проповеди. Одлучно је одбацио гласине које су ширили пољски католици и њихови свештеници о наводном хлађењу народа према Цркви. Као доказ, Владика је изнео статистику о броју „неисповећених из немарности” у четири инспектоване епархије: у 1839. – 76.995, у 1840. – 17.507, у 1841. – 20.187, у 1842. – 21.238.²⁹¹ Такве бројке Високопреосвећени је сматрао упоредивим са било које друге четири епархије Руске Цркве. Истовремено је указао на недостатак јединства у деловању епархијских архијереја према уједињенима.²⁹² Влада, не познајући све локалне околности, није могла да обезбеди јединствену црквену политику на терену. Због тога је архијереј-ујединитељ саветовао да се бар донекле постигне јединство кроз личне контакте владика. Његов предлог није наишао на одјек.

У августу 1843. Белоруско-Литванска духовна колегија је била укинута, поводом чега је архиепископ Јосиф добио врло ласкаво царско писмо. У то време архипастир се суочио са проблемом који је нагло променио његов даљи живот. 18. новембра 1842. именован је у „Тајни комитет за питања расколника и одступника од Православља”²⁹³. То га је довело у додир с највишим чиновницима империје и водећим јерарсима Руске Православне Цркве. У комитету су седела три министра и два митрополита. Именовање је било веома ласкаво, али је отварало непожељну могућност да га учине, како је сам говорио, „чиновником у Светом Синоду”.²⁹⁴ Почеле су да круже гласине да га желе поставити за петроградског архиепископа након остарелог Митрополита Серафима. Када је после укидања Белоруско-Литванске колегије јесени 1843. године дошао у престоницу, око њега су се почеле плести интриге. Покушавали су да га привуку час једној, час другој струји у врху Цркве,

²⁹⁰Исто. С. 153.

²⁹¹ЗИМЛ. Т. 2. С. 226.

²⁹²Исто. С. 229.

²⁹³Исто. С. 712.

²⁹⁴ЗИМЛ. Т. 1. С. 254.

нудећи му заузврат разне повластице. Неки су га сматрали креатуром обер-прокурора Н. А. Протасова. Али сам Протасов односио се према њему наглашено хладно. На тој основи, Семашко је стекао мноштво недобронамерних.²⁹⁵

Такво понашање није одговарало карактеру Владике Јосифа, нити његовим животним начелима.²⁹⁶ Није ни помишљао да учествује у закулисним борбама. „Ако већ морам носити јарам – размишљао сам”, присећао се Митрополит касније тог времена, „ако се треба борити, онда је боље са Пољацима и латинима него са руским православнима”.²⁹⁷ Осим тога, видео је да његово учешће у вишем управљању Православне цркве неће донети плодова. Тим поводом је у својим сећањима записао: „Истина је да бих, са својим знањима и организаторским способностима, могао смислити много тога корисног за унапређење основних принципа управљања овом црквом; али једно је мислити, а друго спровести у дело. У овом другом, мој ауторитет би нужно био довођен у питање због моје прошлости: све би се чинило унијатским или латинским”.²⁹⁸ Руководећи се таквим размишљањима, у мају 1844. године Високопреосвећени Јосиф, желећи да избегне интриге, „без икаквих објашњења, без икаквог званичног акта”²⁹⁹ напустио је своје дотадашње пребивалиште у Петрограду и преселио се у оквире њему поверене Литванске епархије, у Свето-Успенски Жировички манастир.³⁰⁰ Тај, у суштини самовољан чин, није изазвао никакву реакцију обер-прокурора Светог Синода, што јасно указује на његов негативан однос према Семашку. Највероватније је Протасов и стремио томе да Владика буде уклоњен из престонице.

Од 1844. године за Високопреосвећеног отпочиње нови период живота. Од престоничког делатника постаје обичан епархијски архијереј, лишен могућности директних контаката с представницима највише државне власти. Од тог тренутка више није имао утицаја на све успостављене. У 1845, 1849. и 1859. години по царском наређењу вршио

²⁹⁵ Према речима Г. Ј. Кипријановича, у целој тој гужви јасно се видела рука католика, који су имали утицај у Санкт Петербургу (Кипријанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 251–252).

²⁹⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 155–156.

²⁹⁷Исто. С. 151, 254.

²⁹⁸Исто. С. 265.

²⁹⁹Исто. С. 157.

³⁰⁰ Пре тога, написао је поверљиво писмо московском Светитељу Филарету, у којем је описао своју тешку ситуацију, створену у престоници сплеткама и зломом. Као одговор, митрополит Филарет је утешио брата и убедио га да се не пензионисе, већ да даље служи Цркви уз Божју помоћ (ЗИМЛ. Т. 2. С. 240–246).

је инспекције, осим своје, и Полоцке, Могилевске и Минске епархије, али је то било једино његово учешће у судбини бивших унијата који му нису били непосредно подређени.

У својој епархији Владика се суочио са следећим проблемима. Прво, за разлику од других западних епархија, где су васпостављени ступили у хијерархијску потчињеност правилно устројеним древноправославним епархијским управама, Литванска катедра је била новооснована. Требало је уложити још много труда да би се у потпуности уредила. Друго, у другим епархијама васпостављени су били измешани с великим бројем древноправославног свештенства и народа, док је Литванска епархија била састављена скоро искључиво од бивших унијата. Она је обухватала Виленску, Гродњенску³⁰¹ и Ковенску губернију, у којима је живело 1.500.000 католика. Православних је било само 700.000. На западу, ова епархија се више од 600 километара граничила с Пољском, одакле је долазио снажан утицај. Најзад, престоница Северозападног краја – Виљнус – била је упориште католицизма и полонизма. Ту се налазила резиденција католичког епископа, католичка семинарија и духовна академија, бројни костели и неколико богатих латинских мушких и женских манастира са мноштвом монаха разних редова. Деловала је Медицинско-хируршка академија, међу чијим професорима и студентима су цветале пољске националистичке идеје. Постојала су бројна пољска научна и добротворна друштва, објављиван је велики број књига на пољском језику, као и низ пољских периодичних публикација. Православни су били представљени углавном руским чиновницима и војницима. У граду су чинили једину парохију. Чак и у целој околини Виљнуса постојала је само једна православна црква. Руска култура и наука нису се ни по чему истицале. Руски језик се на улицама Виљнуса могао чути врло ретко.³⁰² Очигледно је да је ширење позиција православља овде било далеко теже него у другим крајевима.³⁰³

Упркос тешкоћама, Владика је одлучио да делује офанзивно. У априлу-мају 1845. године преместио је епархијску управу и Литванску семинарију из Жировича у Виљнус, чиме је срушен монопол полонизма у престоници краја и задат нов ударац полонизму и католицизму на белоруско-литванским земљама. Ова мера захтевала је огроман

³⁰¹ У то време, Гродненска губернија је заузимала територију савремених Гродненске и Брестске области.

³⁰² Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 225–226; Чистович И. Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения... С. 62.

³⁰³ ЗИМЛ. Т. 1. С. 167–168.

организациони рад и финансијске трошкове, који су премашивали снаге и средства Литванске епархије. Схватајући да такав подухват треба спровести брзо и енергично, Високопреосвећени се одлучио да „пробије” све препреке силом виших власти. Међутим, није знао у којој је мери држава спремна да га подржи у новом нападу на пољску етнокултурну и верску превласт. То се могло проверити само на један начин. „Добро размисливши о свим околностима”, пише Митрополит у својим Записима, „реших следеће: да затражим неопходна средства за уређење Литванске епархије и тиме не само да обезбедим своју даљу делатност, већ и да се уверим у спремност владе да ми на мом пољу пружи потребну помоћ и заштиту. У случају успеха мојих предлога, био сам спреман да служим још ревносније и делотворније. У супротном, био сам решен да се повучем у пензију”.³⁰⁴

Дана 23. и 24. августа 1844. године Високопреосвећени је упутио званично поверљиво обраћање и лично писмо грофу Протасову. У обраћању је оштрим речима описао немогућност да, са средствима која су му додељена од стране Светог Синода, организује епархијску управу у Виљнусу, смести семинарију и обезбеди достојан смештај за православног архијереја на челу епархије. Уз обраћање је приложио списак од четрнаест тачака у којима је изнео своје захтеве. У писму обер-прокурору Владика је поново изразио спремност да напусти службу.³⁰⁵ Овај демарш је уродио плодом – све што је тражио било му је одобрено. „И све је то урађено са таквом предусретљивошћу – примећује Митрополит – да се могло рачунати и на даљу спремност да ми се у свему помогне.”³⁰⁶ Као резултат, пресељење епархијске управе и Литванске духовне семинарије у Виљнус било је успешно спроведено. Православна Црква се чврсто утврдила у самом срцу полонизма унутар Руске империје.

У наставку, Владика је планирао да организује православну мисију међу католицима у царству. У том циљу: енергично се успротивио пројекту премештања католичке епископске катедре из Житомира у Кијев,³⁰⁷ представио је влади план за замену ултрамонтански настројених чланова управе Католичке цркве у Русији умеренијим људима који су му били лично познати; указао је на

³⁰⁴Исто. С. 169.

³⁰⁵Исто. С. 169–174.

³⁰⁶Исто. С. 174.

³⁰⁷ЗИМЛ. Т. 2. С. 215–216.

благотворност повезивања управе Католичке и Православне цркве;³⁰⁸ предложио је да се у мисији искористи бивше унијатско свештенство, које је задржало чисто латински изглед;³⁰⁹ и друго. У целини, Семашкове намере нису наишле на разумевање и подршку.

Лета 1846. године Високопреосвећени је са великом свитом лично обишао 17 црквених округа (благочинија) своје епархије. Током 30 дана одслужио је 20 богослужења на 18 различитих места, удаљених и до 700 врста једно од другог.³¹⁰ Ово путовање оставило је снажан утисак на вјерни народ који се вратио у окриље православља, али и на католике. У писму грофу Протасову, Светитељ је са задовољством писао:

„Као што сам и претпостављао, овај први свечани обилазак епархије свуда је оставио изузетно благотворно дејство. Одличан певнички хор, сасвим пристојна пратња, окупљање бројног свештенства на сваком месту, свечано и величанствено архијерејско богослужење – све је то овде први пут виђено, и то са одушевљењем. Свуда је било необично много народа, тако да је у већини случајева тек трећина могла да стане у цркву, док су остали стајали око ње. Па ипак, у тој, да тако кажем, гужви нигде није било ни најмањег нереда. Свуда је народ, гурајући се да добије архипастирски благослов, чувао највећу могућу пажњу. Сцена која се одиграла у граду Белостоку, након освећења тамошње цркве, могла је да се види само у великоруској епархији. Тамо је половина народа била римокатоличке и протестантске вероисповести,

³⁰⁸ У белешкама обер-прокурору од 26. септембра 1839. године, Високопреосвећени Јосиф указивао је на пожељност уједињења управљања Католичке и Православне Цркве у Русији. „Уверен сам, – пише он, – да би при таквом заједничком управљању, уз разумност, могло бити постићи много већу корист за обе цркве него сада, отклонити бескорисну борбу између две врсте свештеника, која се често разгорева без потребе због међусобне неповерљивости или личних интереса, и тихим и кротким мерама припремити и остварити уједињење становника западних губернија римског исповедања православној цркви, који су некада у већини припадали тој истој цркви” (ЗИМЛ. Т. 2. С. 98–103. С. 101).

³⁰⁹ „Промену одела, – писао је Владика Протасову 1839. године, – боље је што дуже одлагати, чак и након што се уједињени свештеници прикључе древноправославним епархијама... Римски парохијани углавном не могу одмах да се одвикну да посматрају уједињено свештенство као своје; а и сами нижи римски свештеници могу углавном бити расположеног расположења према православном начелству: тако да ће ово имати веома важан утицај на уједињење римљана православљу” (ЗИМЛ. Т. 2. С. 101).

³¹⁰ ЗИМЛ. Т. 2. С. 367.

али нико није могао захтевати више побожности – при лично примљеном благослову у самој цркви, иако су са стране мислили да ће ме згњечити, народ ме је ипак штедео више него што сам могао и замислити.”³¹¹

Свечани лични обилазак епархије Високопреосвећени је извршио само једном, иако је планирао да их спроводи редовно. Разлог је био што су од 1847. године католички бискупи почели често и са што већим сјајем да обилазе своје епархије. „Католичког бискупа, – пише Г. Ј. Кипријанович – дочекивали су и примали са почастима сви најугледнији и најбогатији људи у том крају, док је православну паству која је дочекивала свог Владику, кога су обично пратили само двојица-тројица представника локалне власти, чинио искључиво убоги кметски народ.”³¹² Због тога, да не би умањео достојанство владајуће Цркве, Високопреосвећени Јосиф више није путовао по епархији. Обиласке су по његовом налогу вршили викарни епископи и протојереј саборне цркве. Он је то сматрао прихватљивим, јер је веровао да одлично познаје стање своје епархије и свештеника у њој.³¹³

Током 1840–1850-их година, главни напори Владике били су усмерени на обнављање православних облика духовности и побожности у народу. Проблем је био у томе што су и свештенство и обичан народ били под јаким утицајем пољског деловања на унију. Променити то одмах није било могуће, због снаге религијских навика и трајне културне и економске доминације полонизма и католицизма.

Литвански архипастир је постизање свог циља видео у решавању читавог скупа задатака, који су укључивали: васпитање нове генерације свештенства, подизање нивоа богослужења и проповеди, изградњу нових храмова и улепшавање старих, и друго. Све то је, у крајњој линији, требало да утиче на обичан народ и коначно и неповратно га учврсти у православљу.

О некаквој русификацији Белоруса преко Православне Цркве – како се често тврди у савременој белоруској историјској литератури – након васпостављања јединства, није било ни говора. Главно што је Литвански архипастир сматрао важним било је јединство вероисповести и литургијске праксе.

Зато је врло толерантно гледао на навике бивших унијата да се моле код куће на пољском језику по пољским молитвеницима, да не носе крстиће око врата, да из практичних разлога понекад посете службу у

³¹¹Исто.

³¹²Кипријанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 284.

³¹³ЗИМЛ. Т. 1. С. 187, 267.

костелу и слично.³¹⁴ Он је сматрао да ће многе од тих појава временом ишчезнути, а да неке могу остати као локална традиција.

До краја 1850-их година позната су само два његова наређења која се тичу парохијана. То су: наређење од 3. јуна 1839. године, у којем се захтева да се деци на крштењу дају имена својствена Источној Цркви;³¹⁵ и наређење од 13. јануара 1840. године, у којем се свештеницима налаже да у црквама држе проповеди и катихетска поучавања на народном језику.³¹⁶

Такав опрезан и деликатан приступ, заснован на широком схватању верских традиција, настао је из разлога што су промене у народу текле веома споро. Често нису биле уочљиве спољним посматрачима. Током 1840-их и 1850-их година са различитих страна изношена су мишљења да се уједињени и даље споља и изнутра понашају као унијати. Многи спољни посматрачи и руски чиновници у покрајини долазили су до закључка да је Полоцки сабор био грешка, а уједињење – неуспех. Архијереј-ујединитељ је игнорисао те нападе. Чврсто се држао пута за који је био уверен да је исправан. У једном писму обер-прокурору Н. А. Протасову он је врло јасно изразио свој став:

„...Ваше Сијатељство, не чудите се ако у мом извештају не нађете громогласне фразе о искорењивању недостатака и унијатских заблуда, о коренитим реформама у овом ресору. Нема шта да се греша пред Богом – треба му захваљивати! Све је добро утемељено, све је чврсто, све иде напред. Треба само сачекати, и све ће доћи само од себе – прекомерна ужурбаност може пре нашкодити него помоћи... А уосталом, време је, чини се, и критичарима уједињених потребно да се подсети да себе доводе у смешан положај оних који би прекоревали победника који је освојио читаву покрајину, само зато што се тамо не носе исте капе и опанци као у Смоленској губернији, и што се говори другим језиком или дијалектом”³¹⁷

Главним у учвршћивању православља у крају Високопреосвећени Јосиф је сматрао не спољашње промене у народу, већ долазак нове генерације белоруских свештеника, за које је унија представљала ствар давно прошлих дана. У унапређењу квалитета

³¹⁴ На пример, многе поново уједињене људе привлачио је празник Светог Антонија у бернардинским манастирима. То је било због чињенице да, према легенди, Свети Антоније штити коње од лопова и враћа украдене.

³¹⁵ЗИМЛ. Т. 2. С. 125–126.

³¹⁶ЗИМЛ. Т. 3. С. 495–496.

³¹⁷ЗИМЛ. Т. 2. С. 400.

образовања и васпитања уједињене духовне омладине, Владика је постигао много. Пажљиво је пратио ниво наставе и моралну атмосферу у духовним школама, пажљиво је бирао наставни кадар, кад год је могао лично је присуствовао испитима, непрестано се код власти залагао за побољшање материјалних услова Литванске семинарије и окружних духовних училишта. У његовој епархији од средине 1840-их није било ниједног рукоположења кандидата без богословског образовања. Као резултат, до 1860-их више од 2/3 парохијских свештеника били су свршени студенти Литванске семинарије, који се по припреми нису разликовали од осталог православног свештенства. Тако је, на пример, 1862. године од 197 свештеника Белског, Кобринског и Брестског округа, њих 126 завршило пуни курс Литванске семинарије, 25 је имало световно образовање и у семинарији су учили само богословске науке. Само 46 старих свештеника имало је искључиво световно образовање.³¹⁸

Истовремено са припремом младих свештенослужитеља, литвански архипастир се трудио да преваспита и њихове очеве – старе свештенике. У њиховом животу било је много остатака из прошлости који нису одговарали лику православних пастира и саблажњавали су народ. У очи је падало то што су многи имали жене католикиње, нису знали молитве на црквенословенском, већ су се молили на пољском, бријали су браде, носили латинску свештеничку одећу, имали навике својственије пољској властели него хришћанским свештеницима, и слично. У првим годинама после Полоцког сабора на то се гледало кроз прсте. Али с временом, ситуација је морала да се мења. На пример, ношење католичке свештеничке одеће било је дозвољено одлукама Полоцког сабора, али та особитост је сувише наглашавала њихову различитост од осталих православца и тиме ометала њихово приближавање. У преваспитавању старог свештенства Јосиф је поступао опрезно и деликатно, делујући углавном личним примером и често користећи врло оригиналне методе. Његови успеси на том пољу били су различити.

Врло лако је прошло увођење промене у спољашњи изглед свештеника, коју је Владика започео 1842. године. Он је са неколицином најближих сарадника пустио браду и обукао православну свештеничку одећу, након чега је забранио парохијском свештенству да то самовољно чине. У епархији је објављено да се дозвола за промену одеће и пуштање браде може добити само као награда за ревносну службу и добро понашање. Одмах су брада и риза постали симбол престижа, а

³¹⁸Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 393.

свештеничка одора римокатоличких свештеника и глатко обријани образи – знак заосталости и мањкавости. Као резултат, свештеници су започели право такмичење, тако да су после неколико година сви они, осим неколицине, спољашње били неразлучиви од старог православног свештенства. Већ 1845. године у Литванској епархији више од 300 свештених лица пустило је браде и обукло ризе, међу њима и 28 монаха.³¹⁹ „Оно што нисам имао право да захтевам – натерао сам их да сами траже... Уосталом, нисам превише инсистирао и чак сам до скоро остављао неке свештенике у старој одећи, како бих показао овдашњим латинима да се наше Православље не састоји у бради и ризи”,³²⁰ писао је Митрополит у својим Записима. На пример, до краја живота у унијатској одећи остао је познати писац и публициста протојереј Плакид Јанковски.

Много теже је било решити породично питање. Године 1844. архиепископ Јосиф је обратио пажњу на свештенике који су имали жене и кћери римокатоличке вероисповести. У унијатском периоду такве мешовите породице биле су веома честе. У првим годинама после васпостављања јединства на то се није обраћала пажња. Црквене власти су једноставно престале да рукополажу и постављају на службе свештенике и црквенослужитеље који су имали жене католикиње. Постепено су многе жене свештеника које су прешле у православље, схвативши осетљивост положаја у коме су се нашли њихови мужеви. До 1844. у римокатоличанству је остало само 20 таквих жена. Оне су давале пастви лош пример. Схватајући сложеност ситуације, архиепископ Јосиф није предузимао оштре мере. Он је само наредио да се преко протопрезвитера прикупе одговарајући подаци, уз упозорење да упорне жене католикиње могу постати разлог премештаја њихових мужева у друге парохије.³²¹ Ова ствар је окончана до 1846. године, када је преовлађујућа већина жена из свештеничког staleжа примила православље. Због упорних жена католикиња, само су два свештеника премештена у друге парохије.³²² Истовремено, треба напоменути да су, упркос формалном прихватању православља, многе „матушке” и кћери белоруских свештеника у души остале побожне римокатоликиње. Молиле су се на пољском, у кући су говориле пољски, за празнике одлазиле у костеле, где су се сретале са локалном елитом и пријатељицама из пољских женских пансиона у којима су се васпитавале у младости. Владика је разумео да је немогуће то у потпуности искоренити. Он је

³¹⁹ЗИМЛ. Т. 2. С. 300.

³²⁰ЗИМЛ. Т. 1. С. 143.

³²¹ЗИМЛ. Т. 2. С. 265–266.

³²²ЗИМЛ. Т. 3. С. 873.

само тражио од протопрезвитера годишње извештаје с подацима да ли су све жене и кћери уједињеног свештенства исповедале и причестиле се у православним храмовима.³²³ За побољшање ситуације, од 1847. Владика је покушавао да у Виљнусу оснује школу за девојке свештеничког порекла како би се временом васпитало ново поколење достојних супруга православних пастира. Међутим, због недостатка средстава, ову школу је успео да отвори тек у септембру 1861. године.

Ништа мање тешко није било увести у домаћа молитвена правила свештеничких породица молитве на црквенословенском језику. Године 1845. Високопреосвећени Јосиф је наредио да се у року од годину дана сва деца у свештеничким и црквенослужитељским породицама науче основним православним молитвама. Протопрезвитери су били дужни да при обиласку цркава проверавају знање деце и извештавају власти о немарним родитељима. Такође је било забрањено венчавање девојака из свештеничких породица ако не знају молитве. „Потпуно се надам,” изразио је архипастир своју наду, „да ће жене и удовице свештенослужитеља и црквенослужитеља, које до данас остају у погубном незнању молитви своје сопствене Православне Цркве, осим можда умно заосталих, настојати да што пре науче те молитве и у том погледу дају достојан пример својој деци и породицама.”³²⁴ Ова одредба није донела велике промене. Посета викарних епископа епархији 1850. показала је да не само парохијани, деца свештеника и појаца, већ чак и неки црквенослужитељи који су били запослени као пономари не знају молитве на црквенословенском, већ се моле на пољском. Владика је те године био приморан да понови наређење из 1845.³²⁵ Очигледно је овде пресудну улогу имала снага навике, која се може искоренити само дугим годинама.

Године 1847. Владика је обратио пажњу на свештенике који због старости и недостатка образовања више нису могли да се прилагоде новим захтевима и да науче правилно православно богослужење. Против њих нису примењиване репресивне мере. Конзисторија је сачинила списак таквих лица и предложила им да изаберу помоћнике из реда дипломаца семинарије,³²⁶ а удовцима и самцима да ступе у манастире.³²⁷

³²³ Нпр: ЗИМЛ. Т. 3. С. 1277–1278; Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 377–379.

³²⁴ ЗИМЛ. Т. 2. С. 346.

³²⁵ ЗИМЛ. Т. 2. С. 475–476; ср. Извеков Н.Д., священник. Исторический очерк состояния православной церкви в Литовской епархии... С. 445.

³²⁶ ЗИМЛ. Т. 3. С. 883–884, 898–899.

³²⁷ ЗИМЛ. Т. 1. С. 192.

Ове предлоге свештенство је игнорисало. Стари свештеници остали су у својим парохијама и наставили да служе по старом, само што су уместо папе помињали Свети Синод и изостављали *Filioque*.

****Посебан проблем за духовни живот уједињених представљали су бивши унијатски манастири.** У Литванској епархији 1842. године постојало је 9 мушких манастира, у којима је по нормативу требало да буде 153 монаха. У стварности их је било 85, укључујући и искушенике. Углавном су то били људи који су мирно прихватили православље, али многи од њих, будући у позним годинама, више нису могли да се привикну на православно богослужење, нити на монашку дисциплину.³²⁸ Попуњавање њиховог броја домаћим становништвом било је изузетно тешко, јер међу њима није било достојних кандидата. Ниво образовања и степен друштвене развијености народа били су сувише ниски. Може се сагласити са Г. Ј. Кипријановичем који је осиромашење локалног монаштва објашњавао следећим разлозима: „1) позната забрана да се у унијатско монаштво примају релативно образованији латини, који су раније чинили главни контингент западноруског монаштва; 2) одсуство у западној Русији средње руске класе, коју овде чине Јевреји и католици; 3) готово потпуна неписменост кметова; 4) строжи живот у манастирима након што су 1828. потпали под власт епархијских архијереја.”³²⁹

Дана 16. фебруара 1842. године Свети Синод је наложио архиепископу Јосифу да у манастирима Литванске епархије задржи само образоване монахе без моралних недостатака, а остале да премести у великоруске манастире. Као одговор, Јосиф је замолио Свети Синод да из руских манастира у Литванију пошаљу 15 јеромонаха и 15 јерођакона, који су понашањем поуздани и довољно образовани. Притом, сматрао је за потребно да из краја удаљи само једног јерођакона — Евлампиа — због неодобреног понашања.³³⁰ Из Московске, Вороњешке, Курске, Вологодске, Костромске и Новгородске епархије, којима се Високопреосвећени обратио поводом тога, није му послат ниједан монах. Као последица, живот у литванским манастирима у то време није био нимало лак. О њиховом незадовољавајућем стању сведочи и наредба Високопреосвећеног Јосифа од 26. септембра 1845. године о кажњавању монаха због лењости у вршењу богослужења. „Више пута сам приметио међу монасима,” писао је Архипастир у том документу, „хладноћу и небригу према богослужењу, иако је то њихова главна обавеза — обавеза

³²⁸ЗИМЛ. Т. 3. С. 728.

³²⁹Кипријанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 260.

³³⁰Исто. С. 733.

врло лака, с обзиром на недостатак других послова.”³³¹ Према наредби, монаху који не би стигао у храм на почетак службе одбијало се од плате 10 копејки, онеме који закасни до пола службе – 20 копејки, а онима који би у потпуности изостали – 30 копејки. Монаси или послушници који би у току једног месеца десет пута закаснили или изостали с богослужења из немара или због болести, нису добијали ништа из манастирске заједничке касе.³³²

Стање у манастирима почело је постепено да се побољшава тек са растом образованости и у поново уједињеном свештенству и у народу који је окруживао манастире. Тек тада су се појавили достојни кандидати за монаштво међу мештанима, а религиозно-морална атмосфера у белоруским манастирима почела је да одговара православном духу.

Са женским монашвом ситуација је била још гора. До 1840. године у поново уједињеним епархијама постојале су три женске обитељи са 32 монахиње и три послушнице.³³³ Скоро све су потицале из пољских латинских „девотки” (*богомолца* – *А. Р.*),³³⁴ па су се само врло ретке одлучиле на приступање православљу. Н. А. Протасов је предлагао да им се дозволи повратак у латинство, али се архиепископ Јосиф томе успротивио. Он се плашио да би, искористивши ту попустљивост, римокатоличке црквене власти захтевале прелазак у римски обред свих који нису потписали акт о уједињењу. Поред тога, Владика је претпостављао да ће латини настојати да монахе искористе као своје агитаторе.

Од базилијанки се није захтевала формална изјава о уједињењу с Православном црквом. Исповест и причешће код православног духовника сматрали су се чином прихватања православља. Високопреосвећени је покушао да их преко духовника убеди да пређу у Руску цркву, али није постигао успех. Тада је извршио нека премештања базилијанки, у нади да ће, уклоњене из свог уобичајеног окружења, постати подложније. Ни то није дало резултата. Потом је почео да им на први захтев даје дозволу за напуштање манастира и повратак у домове

³³¹ЗИМЛ. Т. 2. С. 356.

³³²Исто.

³³³Исто. С. 335. Исте године, Виленски манастир је затворен, а у Литванској епархији, уместо три, остала су само два манастира: Гродненски и Мјаделски (Извеков Н.Д., священник. Исторический очерк состояния православной церкви в Литовской епархии... С. 241).

³³⁴Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 277.

својих рођака, углавном имућних католика. Тим дозволама се користило две трећине монахиња.³³⁵

У покушају да сачува женско монаштво у крају, Владика је 1842. године довео из Могилевске епархије 11 старообредничких монахиња у Гродненску обитељ, а 1843. године – четири у Мијаделски манастир.³³⁶ Као резултат, у Литванској епархији 1845. године било је: у Гродненском манастиру – 11 монахиња из старообредничких, а у Мијаделском – 10 уједињених и четири старообредничке. Ипак, развој женског православног монаштва текао је веома тешко. Касније је Високопреосвећени дошао до закључка: „...изгледа да женски великоруски манастири нису у духу овдашњег становништва...”³³⁷ Ипак, стање се постепено побољшавало и у женским манастирима. Већ 1860-их година оне су у потпуности одговарале православном схватању.³³⁸

У историјској перспективи, велика заслуга Митрополита Јосифа је у томе што није поступио нагло према монаштву, није дошао до закључка да су уједињени манастири непотребни и штетни, нити је поставио питање о њиховом укидању, иако су нареди међу бившим унијатским монасима, за које се чинило да нема наде да ће се исправити, наводили баш на такав закључак. Он је умео да „претрпи” тешко време и, упркос свему, сачувао је танак проток белоруског и мушког и женског монаштва, који је донео обилне плодове већ на прелазу из 19. у 20. век.

Паралелно са реформом свештенства, Високопреосвећени Јосиф је уложио много напора у увођење правилног православног богослужења. Свештеници, осим сасвим старих, који због година више нису могли да се преквалификују, били су спремни на промене. Али, оне нису могле бити спроведене брзо, пре свега због опрезног приступа Владике. Тек 1852. године из праксе уједињених цркава изостављена је навика служења више литургија дневно на једном престолу.³³⁹ Тек 1855. године завршен је процес уклањања унијатске богослужбене литературе из употребе и њено потпуно замењивање православним издањима. Укупно је из цркава од 1853. до 1855. године уклоњено: 181 служебник, два велика требника, 49 малих требника, 332 октоиха, 21 нотни ирмологиј, 153 обична ирмологиона, 254 цветна триода, 202 постна

³³⁵ Исто. С. 280.

³³⁶ ЗИМЛ. Т. 2. С. 336–337.

³³⁷ ЗИМЛ. Т. 1. С. 154.

³³⁸ О томе види: Гродненский Свято-Рождество-Богородичный женский монастырь / авт.-сост. игуменья Гавриила (Глухова) ; рец. протоиерей Георгий Соколов. – М., 2007. – 147 с.

³³⁹ ЗИМЛ. Т. 1. С. 231 ; Т. 2. С. 586–587.

триода, 88 општих минеја, 180 празничних минеја, 124 месечне минеје, 72 трифологиона, 31 величање, једна служба Јосафату Кунцевичу и две службе празнику Тела Христовог.³⁴⁰ Унијатске књиге су скупљане у конзисторију, где су спаљиване у присуству Високопреосвећеног Јосифа.³⁴¹

Упркос свим напорима, није било могуће апсолутно све унијатске богослужбене књиге уклонити из употребе. Многи старци су их чували и повремено користили из навике и због погодности. „Ја сам то разумео,” сећао се касније Преосвећени, „и нисам се према њима (*старим свештеницима* – А. Р.) односио као према тешким преступницима – мале новчане казне, мала укоревања – и сада, чини се, мало је таквих књига у употреби, и то више као антиквитет, а не као светиња.”³⁴² Тако је, на пример, 1853. године свештеник Груздовске цркве Шумакович био кажњен са 10 рубаља јер је вршио требе за своје парохијане по унијатском требнику.³⁴³

Опрезно и деликатно Владика је поступао и у погледу храмовних обичаја преосталих из времена уније. Тако, на пример, у уједињеним црквама није постојао обичај куповине и паљења свећа. Тек 1859. године Високопреосвећени је наредио да се у свим храмовима уведе продаја свећа.³⁴⁴ Ако би увођење православне праксе, као што је, на пример, крсни ход по православном обреду, изазвало негодовање међу верницима, Владика је наређивао да се све остави као што је било, а свештеници су били дужни да постепено убеђују парохијане у потребу промена.³⁴⁵

Литургијске реформе биле су знатно ограничене због недостатка средстава.

Током 1858–1859. године, Владика је преко архијерејских намесника прикупио податке о недостатку богослужбених књига, црквених ствари и одежди у храмовима. Испоставило се да је тај недостатак огроман. Чак 373 храма Литванске епархије хитно су захтевала допуну неопходних књига и светих предмета. Само напрестоних јеванђеља било је потребно 192, а потпуних свхаристијских

³⁴⁰ЗИМЛ. Т. 3. С. 1085–1089.

³⁴¹ЗИМЛ. Т. 2. С. 616–618.

³⁴²ЗИМЛ. Т. 1. С. 230.

³⁴³ЗИМЛ. Т. 3. С. 1105–1106.

³⁴⁴ЗИМЛ. Т. 1. С. 241 ; Т. 2. С. 655.

³⁴⁵ЗИМЛ. Т. 2. С. 690.

219.³⁴⁶ Средства за набавку свега тога једноставно није било. Суочен с овим објективним потешкоћама, Високопреосвећени се трудио да делује на свештенство личним ауторитетом. Преко конзисторије и намесника постављао је опште захтеве према парохима у погледу обављања обреда, проповеди, уређења храмова итд., а затим је истицао успехе, награђујући оне који су савесно испуњавали његову вољу и давао их за пример другима. Истовремено је намерно игнорисао оне који нису извршавали његова наређења — није их грдио нити кажњавао, већ их је једноставно игнорисао. Такав приступ је довео до тога да је свештенство искрено настојало да стекне добар углед код свог архијереја, налазећи у томе морално задовољство. У крајњем исходу, успех литургијских реформи у Литванској епархији био је неупоредиво већи, него што би се могло очекивати у таквим условима.

Велике тешкоће у раду Владике Јосифа током 1840–1850-их година задесиле су црквену градњу.

Влада није издвајала довољно средства за обнову старих и изградњу нових храмова. Високопреосвећени је ипак успео да обнови и рестаурира неколико древних православних храмова у Виљнусу, Ковну и Пожајском манастиру. Они су представљали живо сведочанство старог западноруског православља. Но у целини, ситуација је била суморна. У извештајима Светом Синоду о обиласцима поново уједињених епархија 1845. и 1849. године, Владика је са забринутости обавештавао о бедном стању парохијских храмова, указивао на потребу поправке постојећег стања и предлагао мере. Као одговор, 1851. и 1852. године уследила су царска наређења да цивилне власти позову земљопоседнике да се старају о православним храмовима. Такође је предложено да се разматра питање изградње православних цркава у белоруско-литванским губернијама по типовим пројектима.³⁴⁷ Међутим, царска наређења нису дала резултате.³⁴⁸ Пољски земљопоседници-католици са злурадости су посматрали како православни храмови пропадају.

Године 1856, у извештају Светом Синоду о обиласку Литванске епархије од стране својих викарних епископа и саборног протопрезвитера В. Гомолицког, Митрополит Јосиф поново је указао на тешко стање цркава под његовим надзором.³⁴⁹ Године 1857, у извештају поднетом цару Александру II, виленски генерал-губернатор В. И.

³⁴⁶Сведения о недостатках в церквях Литовской епархии // ЛЕВ. 1863. № 2. С. 59–60.

³⁴⁷РГИА. Ф. 1284. Оп. 225. Д. 24. Л. 48–55, 57–64.

³⁴⁸ЗИМЛ. Т. 3. С. 1194.

³⁴⁹Исто. С. 1173–1174.

Назимов писао је да спољашње стање православних храмова у поређењу с католичким још није достигло жељени ниво достојанства. Цар је лично написао у извештају: „Обратити на ово посебну пажњу и предузети мере да се храмови доведу у пристојно стање.”³⁵⁰ На то, Митрополит Јосиф је објаснио Светом Синоду да од 450 храмова Литванске епархије, 312 захтева хитну поправку, а 22 парохијска храма је потребно изградити.³⁵¹ Штавише, 208 црква захтевало је уређење пристојних иконостаса, пошто су они у њима били направљени на брзину још пре 1839. године.³⁵² Високопреосвећени је поново предложио мере за побољшање. Сматрао је да би влада требало или да обавезе земљопоседнике да на својим имањима зидају и одржавају храмове, или сама да се стара о православним црквама као о другим јавним зградама.³⁵³ То је изазвало сложену и напорну преписку Преосвећеног са бројним инстанцама током 1858. године.³⁵⁴ Али стање се није мењало, што потврђују резултати обиласка храмова који су се налазили у имањима земљопоседника у Литванској епархији.³⁵⁵ Једино су на државним имањима, под управом Министарства државне имовине, чији је руководиоца у том тренутку био М. Н. Муравјев, радови успешно напредовали.³⁵⁶ Тамо је отпочета изградња 36 и поправка 56 храмова.³⁵⁷ Као резултат, до краја 1850-их година, већина храмова Литванске епархије представљала је врло тужну слику.

Ништа мањи проблем за Високопреосвећеног Јосифа није било ни материјално издржавање свештенства. То је било регулисано прописом „О побољшању живота православног свештенства” од 20. јула 1842. године, чија је главна идеја била да се обезбеди довољно издржавање свештеника уз истовремено укидање наплате за вршење свештених радњи, као узрока незадовољства и код свештеника и код верника.³⁵⁸ Свештеници су имали следеће изворе прихода: 1) државна плата; 2) црквене земље у површини од 36 десетина; 3) обрада 10

³⁵⁰Исто. С. 1192.

³⁵¹Исто. С. 1193.

³⁵² Исто.

³⁵³Исто. С. 1197–1199.

³⁵⁴ЗИМЛ. Т. 2. С. 622–623; Т.3. С. 1210, 1215, 1216–1217, 1226, 1226–1227, 1228, 1257.

³⁵⁵РГИА. Ф. 1284. Оп. 225. Д. 59. Л. 14–43; 48–118.

³⁵⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 239.

³⁵⁷ЗИМЛ. Т. 2. С. 622–623.

³⁵⁸Римский С.В. Конфессиональная политика России в Западном крае и Прибалтике XIX столетия... С. 27.

десетина те земље у корист свештеника од стране парохијана; 4) испорука натура од верника (руга); 5) парохијски објекти са поправком и грејањем о трошку верника; 6) други приходи од верника.³⁵⁹

У белоруско-литванским губернијама, овај пропис, иако можда добро прилагођен унутрашњим областима Русије, није функционисао како треба. Државна плата била је веома скромна. Свештеници су примали од 100 до 180 рубаља годишње, у зависности од ранга парохије. Само у неколико литванских округа, где уопште није било православних верника, примали су повећану плату од 250 рубаља. У условима кметовског система, испуњавање обавеза парохијана према свештенству зависило је од добре воље пољских земљопоседника-католика. Овима се тако пружала могућност да православне свештенике држе у економској зависности — што су, наравно, радо чинили, не журећи да им удовоље материјалним потребама.

Поред тога, снабдевање свештеничког особља домовима и прописаним површинама земље било је веома незадовољавајуће. До 1851. године у Литванској епархији било је саграђено само 25 кућа за свештенике, две за ђаконе, 10 за ђаконе-појце, 5 за појце и четири за просфоре.³⁶⁰ Међутим, још је било потребно 205 свештеничких, 36 ђаконских, 323 за ђаконе-појце, 193 за појце и 225 кућа за просфоре.³⁶¹ Тринаест свештеничких тимова уопште још није добило земљу која им је припадала, а 457 тимова није могло да користи обавезе парохијана за обраду црквене земље.³⁶² Све то је приморало Високопреосвећеног да тражи помоћ за свештенике од државе.

У годинама 1848. и 1859. обратио се влади са молбом за повећање плата свештенству;³⁶³ 1851. је молио Свети Синод за доделу помоћи заслужним духовним лицима која излазе из службе;³⁶⁴ 1852. молио је грофа Н. А. Протасова да размотри питање повећања станарина и накнада за обраду земље. Те суме биле су крајње безначајне.³⁶⁵

Молбе Митрополита Јосифа или су биле одбијане због недостатка државних средстава, или су испуњаване у недовољној мери, и материјално стање свештенства је остављало много простора за

³⁵⁹ПСЗРИ, собр. 2. Т. 17. Отд. 1. № 15872. С. 771–780 ; Миловидов А.И. Заслуги графа М.Н. Муравьева для Православной Церкви...С. 53.

³⁶⁰ЗИМЛ. Т. 3. С. 993–994.

³⁶¹ Исто.

³⁶² Исто.

³⁶³ЗИМЛ. Т. 2. С. 418, 677–681.

³⁶⁴Исто. С. 514–515.

³⁶⁵ЗИМЛ. Т. 1. С. 229; Т.2. С. 580–584.

побољшање. Истовремено, Високопреосвећени је сматрао да свештеници треба да се задовоље оним што добијају од државе и да не покушавају сами да се избаве из сиромаштва. Знаковита је у том смислу његова резолуција на молбу свештеника С. Парчевског, који је тражио од епархијске управе 1000 рубаља за решавање својих материјалних проблема. Владика је написао:

„Имамо плату од 250 рубаља — то је међу бољим износима, и њоме су задовољни многи, достојнији од вас. И ви ћете бити задовољни, ако не пожелите да господарите, него да живите како доликује добром, смерном пастиру Христове Цркве.”³⁶⁶

Треба рећи да је правило „О обезбеђивању православног сеоског свештенства” значајно успорило развој православља у западним губернијама. С. Утрата, који је описао материјално стање православног свештенства уочи племићке побуне 1863–1864. године, примећује: „Поређење сиромашног, пониженог православног свештенства са обезбеђеним и поштованим католичким, намеће се само по себи и излишно је говорити о надмоћи потоњег. Најнепосреднији закључак из тога био је да је православље заиста ‘сељачка вера’, гора од католицизма...”³⁶⁷

Самопожртвовани труд Владике Јосифа није остао без пажње владе. Дана 1. априла 1847. године он је уздигнут у звање члана Светог Синода, 9. априла 1849. године – награђен знаком Ордена Светог Александра Невског, 30. марта 1852. године – уздигнут у чин митрополита и одликован белим клобуком с дијамантским крстом са формулацијом: „За пламену ревност према Православљу, оданост престолу, успешне радње при обнови православне јерархије у земљи древног наслеђа наше Цркве, и неуморну бригу за утврђење праочевске вере у духовним паствама”.³⁶⁸ Године 1856, поводом крунисања Александра II, на коме је Високопреосвећени лично присуствовао, он је награђен Орденом Светог Андреја Првозваног.³⁶⁹

Захвалност од стране владе несумњиво је јачала моралне снаге Митрополита Јосифа. Истовремено, његов положај у 1840-им и 1850-им годинама остајао је веома тежак, а делатност је наилазила на значајне препреке. Природни противници ширења положаја Православне Цркве

³⁶⁶ЗИМЛ. Т. 2. С. 513–514.

³⁶⁷Утрата, С., диакон. Восстание 1863–1864 гг. и церковная жизнь в Белоруссии : дис. ... канд. богословия / диакон С. Утрата ; Минская духовная академия. Жировичи, 2000. Л. 25.

³⁶⁸ЗИМЛ. Т. 1. С. 561.

³⁶⁹Исто. С. 562.

били су пољски патриоти и римско свештенство. Они су водили интриге око високопостављених лица руске администрације, прекоревали васпостављене у издаји вере, за коју ће неизбежно уследити Божја казна. Католички свештеници су подгревали непријатељство према православљу код својих верника. Мржња латина према васпостављеним свештеницима излила се у сасвим дивљи случај, када је 1844. године остарели свештеник Симеон Гречиха, који је био старешина у Лиди, био насилно ошишан од стране католичког свештеника, код којих је из старог пријатељства дошао у госте. То је депримирајуће деловало на цело православно свештенство и изазвало у његовој средини велико негодовање.³⁷⁰ Године 1845, током недељне католичке прославе *Opeki*, посвећене посебним молитвама Богородици, епископ Јан Цивински и католички свештеници који су му саслуживали, проповедима су изазвали у Виљнусу међу огромним масама верника немир због тобожње намере православних да им одузму Остробрамску икону Богородице. У многим случајевима свечане латинске службе носиле су карактер антиправославних демонстрација.

Високопреосвећени Јосиф се трудио да адекватно реагује на сваки такав напад пољских католика. Конкретно, како би ослабио утисак који на људе остављају испади католичког свештенства, да би показао верску толеранцију православних, он је наредио да питомци семинарије на крају недеље *Opeki*, током вечерње шетње, певају пред Остробрамском капелом молитву „Под Твоју милост прибегавамо...”.³⁷¹ Тада је такође замолио министра унутрашњих послова да размотри питање о премештању те виленске, и католичке и православне светиње, у Свентојански костел, где латинском свештенству не би било могуће да службе претварају у демонстрације.³⁷²

Моћним оружјем у утврђивању православља у крају Владика је сматрао свечана богослужења, литије, освећења обновљених храмова итд. Организовао их је, вешто комбинујући време и место одржавања, како би у највећој мери духовно подржао своју паству и показао католицима снагу Православља. Чак је и премештање епархијског центра у Виљнусу, упркос свим напорима, уприличио веома свечаним службама које су окупиле мноштво виленских грађана – латина. Такође велики јавни одјек изазвали су: освећење обновљене цркве Свето-Духовог манастира 4. јуна 1845. године;³⁷³ освећење древне виленске

³⁷⁰ЗИМЛ. Т. 2. С. 321.

³⁷¹ЗИМЛ. Т. 2. С.324–325.

³⁷² Исто.С. 307.

³⁷³ЗИМЛ. Т. 1. С. 181–182; Гайдук Н. Брестская уния 1596 года... С. 269.

Никољске цркве, коју је још 1514. подигао знаменити кнез Константин Острошки 6. децембра исте године;³⁷⁴ увођење од 1845. године литија на реку Вилију 1. августа;³⁷⁵ низ свечаних богослужења током личног обиласка цркава епархије 1846. године; обавезно прослављање Тријумфа Православља у Виљнусу од 1848. године, што се Владика дуго није усуђивао да уведе³⁷⁶, итд.

Посебно треба поменути да се Високопреосвећени Јосиф у Виљнусу трудио да привуче питомце Литванске духовне семинарије на свечане службе. Конкретно, од 1846. године, по узору на Кијевску епархију, он је увео праксу литија православне ученичке омладине по храмовима града. За православне вернике престонице краја то је био сваке године узбудљив и умиљни догађај.³⁷⁷

Једна од главних брига и уједно велики проблем за Владика Јосифа била је заштита васпостављених од латинског прозелитизма. Уверивши се дугогодишњим искуством да пољско католичко друштво и свештеници ћутање и попустљивост сматрају слабошћу, чиме се подстичу на све дрскије поступке, Високопреосвећени Јосиф је своју главну обавезу у очувању пастве видео у томе да не остави без пажње ниједан случај одступања од православља у католичанство.

Године 1841, још као председник Белоруско-Литванске духовне колегије, он је наредио да се прикупе информације „о свим латинским парохијама, с навођењем придружених капела и броја латинских парохијана, као и села у којима они живе”.³⁷⁸ Прикупљени подаци послати су свим епархијским властима западних губернија, које су од тада могле да прате бројност католика. На основу највишег указа од 16. децембра 1839. године, који је утврђивао поступак решавања у корист владајуће Цркве, проблема такозваних „спорних парохијана”, Високопреосвећени Јосиф је покренуо бројне предмете о обраћењу у православље бивших унијата.³⁷⁹ До 1846. године у 242 латинске парохије откривено је укупно 4.892 особе³⁸⁰, што је био занемарљив део од више од милион Белоруса који су у првој трећини 19. века преведени у костеле. Ствар је у томе што је предложено да те спискове саставе сами католички свештеници. Они су, наравно, скривали латинизоване унијате.

³⁷⁴ЗИМЛ. Т. 2. С. 326–327.

³⁷⁵Исто.С. 314.

³⁷⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 193.

³⁷⁷ЗИМЛ. Т. 2. С. 404.

³⁷⁸ЗИМЛ. Т. 1. С. 140.

³⁷⁹РГИА. Ф. 821. Оп. 10. Д. 256. Л. 97–107.

³⁸⁰Radwan M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego...S. 206.

Прелазак откривених спорних парохијана у православну веру углавном је био успешан, али је био праћен жестокиим отпором латина.³⁸¹ Пошто није успео да се открије иоле значајан део латинизованих гркокатолика, може се рећи да тај прелазак није донео значајније резултате. Ипак, Високопреосвећени Јосиф је сматрао предмете о спорним парохијанима корисним, јер су они приморавали католичке свештенике да штите своју паству, уместо да усмеравају енергију на преобраћење православних.

Посебно много проблема Преосвећеном је донело питање повратка у окриље Цркве Леонпољских парохијана, који су прешли у латинство 1842. године, када је Дисненски округ, у коме се налази Леонпољ, припадао Полоцкој епархији. У то се питање активно умешала администрација, нарочито жандармеријски генерал П. Ф. Буксгевден, али не на страни православних, већ на страни католика.³⁸² Било је неколико предмета о појединачним преласцима у католичанство.³⁸³ По правилу, такви предмети решавани су од стране Владике у корист православља, јер је он вешто примењивао важеће законодавство и увек при томе показивао одлучност и хладнокрвност.

Осим тога, Високопреосвећени Јосиф је обратио најозбиљнију пажњу на то што је римокатоличко руководство за пропаганду међу васпостављенима користио монахе и католичке свештенике без сталног места, који су живели у кућама спахија и вршили богослужења без законитог одобрења у капелама (*сам-кулама* – *A. P.*), које су биле затворене после устанка 1830–1831. године. Године 1847. у посебном извештају Владика је замолио виленског генерал-губернатора да од управитеља месне латинске епархијске управе прелата Жилинског затражи спискове званично одобрених капела и да их пошаље ради упутства окружним полицијским властима.³⁸⁴ Незаконито устројена латинска места култова требало је да се укину. Истовремено је он иницирао мисионарску делатност свог свештенства, подстицао је ширење мешовитих бракова у народу, у којима су, по закону, деца крштавана и васпитавана у православљу. Од 1843. до 1845. године Православној Цркви из Католичке у Литванској епархији приступило је 1.110 лица.³⁸⁵ До 1849. њихов број је порастао на 7.213.³⁸⁶ Мешовитих

³⁸¹ЗИМЛ.Т. 2. С. 349–351.

³⁸²Исто. С. 331–334, 354–356.

³⁸³ Нпр: ЗИМЛ. Т. 2. С. 409–413; Т. 3. С. 888–889.

³⁸⁴ЗИМЛ. Т. 2. С. 413–414.

³⁸⁵Исто. С. 297.

³⁸⁶ Исто.С. 396–397.

бракова је овде од 1840. до 1845. било 1.927.³⁸⁷ Забележено је постојано повећање броја мешовитих породица из године у годину. Архијереј је сматрао: „То показује, с једне стране, спасоносно приближавање духом иновernih православнима, а с друге, потврђује да народ више разуме корист закона, него партије које понекад бивају понесене не сасвим похвалним побудама.”³⁸⁸

У целини, активна делатност Високопреосвећеног Јосифа у 1840-им и почетком 1850-их натерала је католичке свештенике да уложе све снаге у заштиту своје пастве и скривање латинизованих (тако су тада, упркос забранама власти, називали унијате преведене у костеле од почетка 19. века), и да не размишљају о прозелитизму међу васпостављенима. Латинска јерархија, ненавикнута на активност православних и губитак својих позиција, покушала је да заустави делатност архијереја-воспоставитеља. Користећи петербуршки католички лоби³⁸⁹, и играјући на неразумеваче руског друштва у погледу положаја православља на белоруско-литванским територијама, она је постигла да се чак и гроф Н. А. Протасов заинтересује за „злоупотребе” архиепископа Јосифа према католицима. У пролеће 1847. он је почео да прикупља одговарајуће информације преко државног саветника Каневског. Као одговор на то, Владика је послао обер-прокурору поверљиво писмо са прилогом од 9 извештаја који су детаљно објашњавали ток појединих случајева и показивали законитост и оправданост његових поступака. У писму архипастир је, између осталог, писао: „Влада или они који делују у њено име, навикавају овдашњу пољско-римску странку на мисао да све може да се постигне галамом. Клевећу нас, а ми да ћутимо! Прогоне нас, а ми да смо прогонитељи! Вређају нас противзаконитостима, а ми да трпимо и ћутимо! – и можда ће тек када виде наша тела без даха поверовати у страдања верних слугу Православне Цркве и Русије!”³⁹⁰ Као резултат таквог одговора, та ствар није добила наставак, што, међутим, није натерало латине да одустану.

Лета 1849. митрополит Казимир Дмоховски писмено се обратио Литванској епархијској управи са оптужбама о прогонима својих верника. У званичном одговору Високопреосвећени Јосиф је опширно показао лажност оптужби и са правне и са фактичке стране, а на крају, обраћајући се Митрополиту, додао: „Надам се да ће Ваше

³⁸⁷ Исто. С. 297.

³⁸⁸ Исто. С. 297–298.

³⁸⁹ Нпр, заменик директора главног тужиоца Светог синода, гроф Протасов, био је католик (Види: Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 252).

³⁹⁰ ЗИМЛ. Т. 2. С. 373–374. С. 373.

Високопреосвештенство, обасуто милошћу и поверењем владе, братски прихватити моје речи неопходне отворености и обратити пажњу на свештенство које вам је потчињено... ради његовог одвраћања убудуће од противзаконитих радњи и узалудних оптужби у погледу православног свештенства. Са своје стране, будите уверени да настојим свим средствима да задржим мени потчињено свештенство од противзаконитих и чак непријатељских поступака према римокатоличком свештенству; па чак и непријатељске и незаконите радње овог потоњег свештенства стално прикривам снисхођењем и дуготрпљењем; иначе би вас и владу већ затрпале безбројне праведне жалбе са стране Литванске епархијске управе”.³⁹¹ Овако оштар одговор Високопреосвећеног охладил је римокатоличку јерархију. У даљем периоду, добро обавештени о понашању својих свештеника, они нису сматрали могућим да наставе са жалбама.

Учвршћивање позиција православља на белоруско-литванским земљама крајње је раздраживало патриоте Речи Посполите и католичко свештенство. То је раздражење било усмерено на личност Високопреосвећеног Јосифа. Виленски епископ Бенедикт Клонгевич (бивши наставник Семашка у Главној семинарији) и његов викар Јан Цивински демонстративно су игнорисали православног Литванског архијереја, настојећи тиме да покажу да га сматрају отпадником и да нагласе његову небитност у крају. Од 1839. до 1843. године више католичко свештенство није ступало са њим ни у какве личне контакте.

Покушавали су да га застраше претњама.³⁹² Године 1840, желећи да спрече освећење обновљеног Никољског сабора у Виљнусу, учи богослужења пољски патриоти су ширили гласине да је сабор минираан. Брза провера подрума, затрпаних грађевинским отпадом, није била могућа. Међутим, Владика Јосиф се није уплашио да први уђе и служи у храму који је можда био припремљен за експлозију.³⁹³ Дана 25. јуна 1843. године, током богослужења у ковенском Александрo-Невском сабору, из масе пољских католика, који су у великом броју били присутни у цркви, на Високопреосвећеног је испаљена стрела из лука. Она је ударила у паникадило, изгубила убојну снагу и пала му пред ноге.³⁹⁴ Дана 10. септембра 1845. године, Владика је добио званичну пријаву од писара виленског окружног суда И. Пејкерта о откривеној намери пољских

³⁹¹Исто. С. 426.

³⁹²ЗИМЛ. Т. 1. С. 137; Т. 2. С. 231, 320.

³⁹³ЗИМЛ. Т. 1. С. 137.

³⁹⁴ЗИМЛ. Т. 2. С. 231.

завереника да га убију.³⁹⁵ У свим тим случајевима Високопреосвећени Јосиф је молио власти да не објављују те догађаје у јавности и да не спроводе истрагу. Он је сматрао да су то били само покушаји застрашивања, а не прави атентати. По његовом мишљењу, обавештавање васпостављеног народа о њима само би било сувишна реклама за непријатеље Православне Цркве, што би ометало црквени препород.

Противници православља нису презали од клевета на рачун Владике. Године 1845, група пољских спахичица, с циљем да протера архијереја-васпоставитеља из Белорусије и Литваније, фабриковала је случај Макрене Мечиславске, која се представљала као настојатељка Минског унијатског женског манастира и много пострадала за веру од Високопреосвећеног Јосифа. Припремљена за клеветничку улогу у једном од виленских женских католичких манастира, она је илегално пребачена у Рим, где је привукла огромну пажњу западне штампе причама о тобожњим вишегодишњим прогонима и мучењима унијатских монахиња које нису желеле да пређу у православље од стране Јосифа Семашка. Према извештајима Мечиславске, многе монахиње су чак биле убијене или су умрле не подневши злостављања и мучења.

Не само европско, него и руско друштво је поверовало тим причама. Сам император је обратио пажњу на подигнуту буку и изразио сумњу у исправност поступака архиепископа Јосифа.³⁹⁶ Као одговор на оптужбе, 6. децембра 1845. године архипастир је Светом Синоду поднео детаљан извештај, у којем је на основу докумената показао потпуну апсурдност оптужби. Стварни број базилијанских монахиња, имена учесника, укључујући и саму Макрену Мечиславску, па чак и подаци о женским манастирима западне области — све је у тим причама било измишљено.³⁹⁷ То је била дрска лаж, прецизно осмишљена да створи антипатију Европљана према Русији, ослањајући се на то да нико неће спроводити озбиљну истрагу, а ако и буде, резултати такве истраге ионако неће доспети у западну штампу. Прорачун је био потпуно тачан. Случај Мечиславске је у Европи и у руском друштву створио око Владике Јосифа атмосферу антипатије и сумње. До данас приче

³⁹⁵РГИА. Ф. 797. Оп. 87. Д. 27. Л. 43–43 об.; ЗИМЛ. Т. 2. С. 320.

³⁹⁶Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 280–281.

³⁹⁷ЗИМЛ. Т. 2. С. 335–342.

Мечиславске круже кроз сва западна истраживања која се, на овај или онај начин, тичу укидања Брестске уније у Русији.³⁹⁸

Након тога, 1853. године у Француској је објављена књига „Рим“, у којој је поново објављена прича Мечиславске. Поводом те књиге Преосвећени Јосиф је поново написао детаљан извештај Светом Синоду, показујући неоснованост оптужби. Свети Синод је на посебној седници размотрио извештај Литванског митрополита и донео одлуку да је предмет – измишљена клевета.³⁹⁹ У одлуци је писало: „Свети Синод остаје у чврстом уверењу да ћете, при унутрашњем сазнању о извршавању своје свете дужности, сматрати недостојним даљу пажњу и побијање ових апсурдних клевета, као израз немоћне злобе, предајући их праведном Божјем суду”.⁴⁰⁰ „Касније се разјаснило,” — пише Г. Ј. Кипријанович — „да наводна Мечиславска, од чијих речи је наводно записана та прича, и коју су водили по читавој Западној Европи као мученицу, никада није била ни руска, ни унијатска монахиња, већ је била латинка и то неодобравајућег понашања.”⁴⁰¹

³⁹⁸ Poplatek J. Alumnat papieski w Wilnie. Z dziejow szkolnictwa jezuickiego w Polsce... S. 65; Likowski E. Dzieje kościoła unickiego na Litwie i Rusi XVIII i XIX wieku... S. 339–340.

³⁹⁹ЗИМЛ. Т. 2. С. 594–597.

⁴⁰⁰РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 282. Л. 42 об..

⁴⁰¹Кипријанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 277. Према сазнањима које је добио виленски катедрални протојереј Гомолица од свог пријатеља, доминиканског монаха, показало се да је Мечиславска била припремљена за улогу наводне мученице непријатељске Русији од стране једне странке из једног од виленских женских манастира. То је било 1845. године, у периоду преноса православне епархијске управе из Жировича у Виљнус. Поменути доминиканац, како пише Јосиф у својим необјављеним белешкама (1862), именовао је све пољске даме које су организовале овај посао, као и латинске монахиње (сестре милосрђа), које су изабрале и припремиле особу коју су назвали „Мечиславском”. Према речима доминиканца, Мечиславска је послата са пасошем у прибалтичко место Поланген, у Курљандској губернији (која је припадала грофовима Тишкевичима), под изговором да користи морске купке, а из Полангена је пребачена преко границе у Пруску и даље. Јосиф није могао правовремено дати званичан одговор на ове информације, не желећи да изда доминиканца, а уз то знајући да би заинтересоване особе у тој причи свакако покушале да прикрију истину, па би настала само пометња која би могла нанети штету православлу.

О овој самозванки Мечиславској Јосиф је касније чуо од једне особе која је боравила у Риму следећи занимљиви детаљ: својим сензационалним причама Мечиславска је привукла пажњу тадашњег папе Гргура XVI. Он ју је лично посетио у манастиру, испитивао о много чему, а између осталог је питао како то

Нападима на себе од стране представника пољског и полонизованог белоруског друштва Владика Јосиф је приступао са добродушним хришћанским стрпљењем. Поводом игнорисања од стране латинске јерархије, он је писао грофу Протасову: „Ја, са своје стране, промисливши све добро, нисам се одлучио направити први корак – по правди, они би требало да траже мене, а не ја њих... После неког времена сами ће ослабити и постати паметнији, посебно ако управа примени нека најневинија средства. Година-две – све ће променити”.⁴⁰² У вези са клеветничком мисијом Мечиславске, о којој је, узгред, Владика сазнао унапред, он је писао Н. А. Протасову са извесном дозом ироније: „Решили су да употребе средство за које се код еванђелисте Матеја V, 11 додељује вечно блаженство”.⁴⁰³

Пољско и полонизовано белоруско високо друштво и римска свештеничка јерархија нису били једина сила са којом је Митрополиту Јосифу морао да се бори. У 1840-им и до средине 1850-их година, владине бирократе у западним губернијама, упркос законским ограничењима која су важила после устанка 1830–1831, били су попустљиви према Пољацима, трудећи се да избегну све оштре углове у комуникацији с њима. Владика Јосиф је сматрао да су покушаји умиривања католичког племства бесплодни, и да само доприносе обнављању пољских снага. А Пољацима је главна препрека – православље белоруског народа. Није крио свој став, чврсто га је бранио, усмеравајући све снаге на јачање Цркве. Као резултат тих неслагања, литвански архипастир је постао непожељан и незгодан за високе чиновнике руске администрације у крају. Његови односи са вилинским генерал-губернаторима: Ф. Ј. Мирковичем (1845–1850), И. Г. Бибикиним (1850–1855), В. И. Назимовим (1856–1863), као и са нижеранжираним чиновницима, били су незадовољавајући. Од тих људи би требало да

да није повређена када је скочила са другог спрата и чак била у стању да побегне из манастира у Мјаделу – места свог заточеништва. „Снег, на који сам пала, спасио ме је од повреде,” одговорила је самозванка. „Иако сам са југа, – приметио је папа, – ипак знам да у Русији у јуну нема снега.”

Другачији став према Мечиславској имао је познати непријатељ Русије, папа Пије IX. Он јој је поклатио кућу за оснивање базилијанског манастира. Тамо је чувена мученица живела до своје смрти 1869. године. Управо ту је наставила да забавља путнике фантастичним причама о прогонима унијата у Русији, у духу приче коју је једна Францускиња путописац објавила у књизи под насловом „Рим” (Кипријанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 282–283).

⁴⁰²ЗИМЛ. Т. 2. С. 148.

⁴⁰³Исто. С. 311.

добија подршку, али уместо тога, сусретао се са антипатијом и ситним подметањима. Често су се чиновници запетљавали у интриге пољских патриота, чинећи све да поткопају углед архијереја-ујединитеља.⁴⁰⁴ Борба са локалном влашћу је исцрпљивала Владiku. Дана 30. октобра 1851. године он је поднео Височајшем имену молбу за пензионисање. Једноставно је био уморан као човек, и не видећи око себе истинских руских патриота, сумњао је у могућност плодотворног рада на учвршћивању православља у крају.⁴⁰⁵ Понашање чиновника је очигледно водило ка томе да, по речима Високопреосвећеног, „обесмисле дело уједињења и посраме раднике на његову корист, а можда, њиховим примером заувек одбију покушаје да се ради на корист Русије и Православља”.⁴⁰⁶ Поново је сматрао своје послање завршеним.⁴⁰⁷ У одговору на ту молбу, 5. јануара 1852. године Владика је примио писмо од грофа Протасова, у којем је писало: „Господар цар је највише благоизволео наредити ми да вам објавим његову вољу, да ви, као истински верни поданик, чија је приврженост његовом величанству одавно позната, останете на том месту које вам је његовим императорским величанством указано ради користи Свете Цркве, Отаџбине и уједињеног свештенства, и уз то је благоизволео додати, да треба да будете потпуно уверени у трајно монархово поверење према вама.”⁴⁰⁸

Оставши на свом месту, убеђен у погрешност курса понашања који су усвојили локални органи власти, Високопреосвећени Јосиф је своје послање видео не само као црквено, већ и као државно. Друштвено-политичка ситуација у крају у првој половини 1850-их година постајала је све неповољнија по Цркву. У крају је очигледно био у току процес препорода пољских патриотских снага. То је постало нарочито уочљиво током неуспешног за Русију Кримског рата 1853–1855. Са свих страна

⁴⁰⁴ Види: Киселев, А.А. Система управления и чиновничество белорусских губерний в конце XVIII – первой половине XIX в. / А.А. Киселев. – Минск, 2007. – 153 с.

⁴⁰⁵ ЗИМЛ. Т. 1. С. 207.

⁴⁰⁶ ЗИМЛ. Т. 2. С. 448.

⁴⁰⁷ Изненађујуће, Владика је замолио владу да му дозволи да живи у Вилњусу, објашњавајући то на следећи начин: „Не чудите се, Ваша Екселенцијо, што се не селим из Вилњуса. Немам бољи избор. А осим тога, овде је за мене спреман ковчег под моштима светих виленских мученика – и, изгледа, у људској је природи да му је драго место где је пострадао за истину и за добру ствар.” (ЗИМЛ. Т. 1. С. 212).

⁴⁰⁸ ЗИМЛ. Т. 1. С. 215.

Митрополит Јосиф је добијао извештаје о ширењу антивладиних прокламација, пољских књига и брошура истог садржаја, оснивању политичких екстремистичких организација под маском верских братстава од стране католичких монаха, антируском васпитању деце у школама.⁴⁰⁹ Стварао се утисак да је пољско друштво спремно да изађе из послушности, да нанесе Русији ударац у леђа.⁴¹⁰

Озбиљна друштвено-политичка ситуација навела је Владику да се 10. јануара 1855. године обрати императору Николају I преко обер-прокурора Светог Синода поверљивим писмом. У њему је упозоравао самодршца на непоузданост чиновника у крају, међу којима се, упркос забранама које су важиле после устанка 1830–1831, налазио огроман број Пољака, који су очигледно водили подривну делатност против Русије. Укупно је међу старијим чиновницима било 723 инославца, готово сви католици, и 140 православних.⁴¹¹ Православни су, дакле, чинили само шестину свих представника власти у Литванији. То је било више чиновништво. Цео средњи и нижи слој државних функционера чинили су Пољаци или представници полонизоване католичке белоруске властеле.⁴¹² Одговор на то писмо Високопреосвећени није добио због смрти монарха.

Године 1856, за време крунисања Александра II, на које је Митрополит Јосиф био позван као један од почасних гостију, примио је вест о смрти свог оца – протојереја Јосифа. Трагична вест постала је узрок тешких душевних патњи Владике, које су довеле до озбиљне болести, од које је од тога времена непрестано боловао. Лекари нису успели да дијагностикују болест. По свој прилици, она је била повезана са хипертензијом. Поред осталог, болест је пратила слабост, брз умор и постепено смањење радне способности. У међувремену, радна способност у наступајућој новој епохи Владики је била потребна више него у претходној.

⁴⁰⁹Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 327.

⁴¹⁰ О томе види: Долбилов, М.Д. Русский край, чужая вера... Этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II / М.Д. Долбилов. – М., 2010. – 1000 с.

⁴¹¹ЗИМЛ. Т. 2. С. 545. Копия этого письма находится в РГИА.Ф. 796. Оп. 205. Д. 294. Л. 12–18.

⁴¹²Киселев А.А. Система управления и чиновничество белорусских губерний... С. 63–85.

Александар II је кренуо путем либералних реформи. У односу на пољско племство званично је заузет курс на помирење.⁴¹³ Влада је амнестирали учеснике устанка из 1830–1831. године, дозволила стварање легалних пољских друштвених организација (на пример, чувено „Пољопривредно друштво”, друштво либералне буржоазије „Ресурса” и др.), штампање у Варшави раније забрањених дела Адама Мицкјевича, говор о националним потребама и интересима и сл. Са ступањем на престо Александра II, руска власт у белоруско-литванским земљама трудил се да не примећује шта се дешава око ње. „Ствари, – пише Л. Тихомиров, – водиле су се благонаклоно, снисходљиво, са оним неисцрпним попуштањима којима је ‘петербуршка политика’ прожета сваки пут кад скине гвоздене рукавице... Администрација је благонаклоно и равнодушно гледала на појављивање испада опозиционог и ‘пољско-патриотског’ карактера. Полиција је постепено пала и никоме ни у чему није сметала.”⁴¹⁴ Као резултат тога, пољска и полонизована шљакта, која је била организована у мноштво тајних друштава, добила је додатне могућности за деловање. Томе је допринело и концентрисање у рукама пољског друштва моћне материјалне базе. У Виленској, Гродненској, Минској и Витепској губернији почетком 1860-их година „пољских земљопоседника било је 7 пута више него свих осталих, а њихова земљишна површина је скоро 3,7 пута премашивала непољско властелинско земљопоседништво”.⁴¹⁵

Попуштања су омогућила патриотима Пољске да новом снагом спроводе полонизацију краја. О размерама те полонизације може се судити по раду виленских штампарија. Године 1861. у њима је одштампано: у штампарији Завадског – на руском језику једно дело на три листа, на пољском језику 29 дела на 351 листу; у штампарији Киркора – на руском једно дело на 14,5 листова, на пољском 21 дело на 401,75 листова; у штампарији Сиркина – на руском три дела на 23 листа и на пољском 25 дела на 96 листова.⁴¹⁶ На крају, познати саборац К. Калиновског, З. Сераковски, могао је с пуним правом рећи: „Шта је то Западни крај? Виши и средњи сталеж у њему чине Пољаци, или,

⁴¹³ Русско-польские отношения. Некоторые замечательные по этому поводу мысли, слова, речи, размышления и рассуждения... С. 16.

⁴¹⁴ Тихомиров Л.А. Христианство и политика. М., 1999. С. 267.

⁴¹⁵ Черепица, В.Н. Польское национальное движение в Белоруссии (последняя треть XIX века): факты-события-комментарии / В.Н. Черепица. – Гродно, 1996. – С. 11.

⁴¹⁶ Сборник историко-статистических материалов по Виленской губернии: в 2 ч. Вильна, 1863. Ч. I. С. 56.

прецизније речено, Литванци и Руси који су добровољно прихватили пољски језик, пољске тежње – једном речју, пољску цивилизацију. Све што мисли о друштвеним стварима, све што се чита и пише у Западном крају – све је то у потпуности пољско.”⁴¹⁷ Последица омекшавања односа владе према Пољацима, њихове економске доминације у крају и национално-културног успона било је коначно наметање пољског елемента у административном апарату. Месне власти крајем 1850-их и почетком 1860-их година састојале су се скоро искључиво од Пољака.⁴¹⁸

Нова политика владе додала је уље на ватру верског супротстављања у западним губернијама. У другој половини 1850-их година у канцеларију Митрополита Јосифа све чешће су стизали предмети који су сведочили о агресивном католичком наступу на васпостављено свештенство и народ. Пре свега, појачана је фанатична проповед латинских свештеника. Посебно су сметали стварању мешовитих породица. Високопреосвећени је у мешовитим браковима видео један од облика православне мисије, те се по могућству борио против таквих испољавања католичке нетрпеливости.⁴¹⁹ Такође је расла клеветничка кампања против православних свештеника. Оптуживани су за разне недоличне и непристојне поступке,⁴²⁰ насиље над верском

⁴¹⁷Цит. по: Лазутко, С.А. Революционная ситуация в Литве, 1859–1862 / С.А. Лазутко. – М., 1961. – С. 183. У позитивној процени процеса развоја полонизације на западу данашње Белорусије и у Литванији, са Пољаком Сераковским необично сагласан је Белорус А. Цвікевич: „Крај 50-их и почетак 60-их година био је... период свестраног раста културе тог краја, истина, пољске културе, али славне и која је својим зраком процвата допрла далеко на исток” (Цвікевич, А. Западно-руссизм»: нарысы з гісторыі грамадзкай мыслі на Беларусі ў пачатку XIX і пачатку XX в. / А. Цвікевич ; паслясл. А. Ліса. – 2-е выд. – Мінск, 1993. – С. 104). Међутим, његове даље расправе, да је можда поред пољске културе могла да се развије и национална белоруска, делују веома неуверљиво. О односу полонизације према другим културама може се судити по нетолеранцији која је владала у Речи Посполитој. Са своје стране, сада знамо каква је била судбина белоруске културе у Пољској 1920-их и 1930-их.

⁴¹⁸Муравьев М.Н. Всеподданнейший отчет графа М.Н. Муравьева по управлению Северо-Западным краем. С. 488; такође о томе види: Горизонтов Л.Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше; Киселев А.А. Система управления и чиновничество белорусских губерний в конце XVIII – первой половине XIX в.

⁴¹⁹ЗИМЛ. Т. 2. С. 646; Т. 3. С. 1158–1159.

⁴²⁰ЗИМЛ. Т. 3. С. 1190–1191, 1227–1228, 1233–1235, 1249–1250. Велику узнемиреност митрополита Јосифа изазвао је случај бившег католичког свештеника Антонија Петкевича, који је примио православље, а био је

савешћу верника-католика, које они наводно уз помоћ полиције приморавају да пређу у православље.⁴²¹ Римокатоличка хијерархија није престајала да интервенише код владе да се отворе раније затворени костели и манастири.⁴²² Пољски племићи самовољно су градили латинске капеле у којима су заједно са католичким свештеницима окупљали православне сељаке, учили их пољским молитвама и католичким песмама.⁴²³ За децу Белоруса у имањима пољских племића, у државним имањима где су управници били Пољаци, осниване су тајне школе на пољском језику са изучавањем католичког катихизиса.⁴²⁴

У то време појавили су се и случајеви масовног одступања васпостављених. У Литванској епархији они су се догодили у градињима Порозово 1858. године⁴²⁵

постављен у Вилнус за цензора католичке литературе на самогитском и литванском језику и за наставника веронауке у две женске световне школе. Овај савесни и ревносни свештеник био је 1859. године смењен са положаја наставника веронауке од стране управника Виленског школског округа под формалним изговором. Међутим, по признању помоћника управника кнеза Шахматова-Ширинског, разлог је био тај што га римокатолици нису прихватили. Поводом тога, митрополит Јосиф је писао Светом Синоду:

«Боже праведни! Зар смо ми у Турској? Од када се у Руској православној цркви бирају пастири не они који су способни и достојни да јој служе с користи, већ они који су драги и угодни странацима! Зар се мора гонити и одбацивати достојан свештеник, само зато што се по уверењу придружио православној цркви и поверио јој своју судбину? Јер на истом основу (рекао сам) требало би странцима жртвовати и две хиљаде уједињеног свештенства, које већ дуго времена припада православној цркви, као што је Петкевич.» (ЗИМЛ. Т. 2. С. 639).

⁴²¹ЗИМЛ. Т. 2. С. 642–646.

⁴²²Исто. С. 631–632.

⁴²³Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 345.

⁴²⁴Распоряжение Виленского генерал-губернатора М.Н. Муравьева начальникам губерний: Виленской, Гродненской, Ковенской, Минской, Могилевской и Витебской // ЛЕВ. 1864. № 3. С. 69–73.

⁴²⁵У јуну 1858. године у месту Порозово, у Воловискм излазу, више од стотину парохијана одступило је од православља. То се догодило под утицајем католичке службе и проповеди током празника Светог Антонија у локалној цркви. Тек у септембру исте године, уз помоћ убеђивања Преосвећеног Игнатија, другог викарног епископа Литовске епархије, успели су да убеду одступнике да се врате у загрљај Цркве, чему се и даље противило 19 људи (ЗИМЛ. Т. 1. С. 239; Т. 2. С. 626–630; Т. 3. С. 1217–1224). На овом случају пољске патриоте су покушале да стекну политички капитал. У периоду 1858–1859. у часопису „Колокол”, који се штампао у Лондону, појавили су се чланци

и Клешчел 1860. године.⁴²⁶ Непријатан случај догодио се у селу Кленики у Бељском округу. Овде су 1860. године неколико месних сељака из реда васпостављених силом спречили извршење литије другог дана Васкрса по обреду Православне Цркве. Када су власти започеле истрагу и иницијатори признали противправне радње, гомила околних житеља која је присуствовала истрази није дозволила окривљенима да потпишу записнике. Људи су викали: „Сви смо ми криви и не желимо да се врши литија по правилима Православне Цркве.”⁴²⁷ Као одговор на то Митрополит Јосиф је забранио да се у Кленичкој цркви врше литије по православном обреду и наредио је намеснику да пажљиво прати локалне околности како би открио извор побуне.⁴²⁸ Слични случајеви догодили су се и у другим западним епархијама. На пример, 1858. године у Витепској губернији верници цркве у Дјарновичима одбили су православље.⁴²⁹

у којима је православље називано „секућим”, а клеветнички се тврдило да су за повратак порозовских сељака у православље коришћене телесне казне (И – р. Смесь. Секущее Православие // Колокол. 1858. 1. новембар. С. 224; Смесь // Колокол. 1858. 15. новембар. С. 231). В. И. Назимов је озбиљно схватио ту лаж и чак је наредио да локалне полицијске власти у сличним случајевима „не преузимају мере судско-полицијске одмазде” (ЗИМЛ. Т. 2. С. 651). Поводом тога, Преосвећени Јосиф је написао генерал-губернатору детаљно писмо у којем је објаснио све детаље порозовског случаја и доказао неумесност и штетност тог наређења (Исто).

⁴²⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 246. Мали град Клешчел налазио се на граници Литовске епархије, поред пољских губернија. Двадесетак километара од тог града, у оквиру Пољске, налазило се место Јанов. Тамо је 1860. године, као резултат организованих свечаних крсних ходова, богослужења и фанатичних проповеди које су спровели латински и унијатски свештеници из пољских губернија пред моштима Светог Виктора, које је Папа пренео из Рима, у католичку веру очигледно прешло до 300 парохијана из Клешчела, међу стотинама људи који су посебно долазили на католичке свечаности. Поред тога, откривено је да католички свештеници из Пољске редовно долазе у погранична места и градове белоруско-литванске области и проповедају не само међу католицима, већ и међу православнима. Владика је био забринут због тога и затражио је од власти забрану католичком свештенству из пољских губернија да проповедају на територији губернија Северозападног краја, као и предузимање мера благе опомене ради повратка у загрљај Цркве оних који су се одвојили у Клешчелу. Осам њих је послато на опомену у манастир, где су се ускоро покајали (ЗИМЛ. Т. 2. С. 685–689 ; Т. 3. С. 1262, 1265–1266, 1277–1280).

⁴²⁷ЗИМЛ. Т. 2. С. 690.

⁴²⁸Исто. С. 691.

⁴²⁹Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 351.

Неповољна ситуација за Православну Цркву на крају је озбиљно забринула владу. Почели су да траже узроке проблема. Сенатор М. П. Шчербинин, који је послат у Витепску губернију ради истраге поводом случаја у Дјарновичима, известио је да је главни узрок отпадања само свештенство које је прешло у православље из грко-католицизма. По његовом мишљењу, свештенство нема утицаја на народ, који га презире због одступања од уније. Сенатор је закључио да је потребно послати из унутрашњих руских губернија у западне губерније староправославне свештенике, познате по узорном понашању и учености, у мисионарске сврхе. Наводно, само они могу утврдити у православљу сједињене.

На питање Светог Синода поводом овога, Митрополит Јосиф се у специјалном извештају од 20. фебруара 1859. године одлучно изјаснио против идеје мисије староправославних свештеника међу бившим унијатима. Указао је да саму мисао о губитку утицаја уједињеног свештенства на паству због одступништва шире непријатељи Цркве. Најбољи деманти те заблуде је двадесетогодишња послушност уједињеног народа Православној Цркви, упркос разним притисцима и превласти иноверја у овом крају, као и успеси локалног свештенства у мисији чак и међу католицима. Само у Литванској епархији, од преношења епархијске управе у Виљнус 1845. године, у православље је прешло 3.848 лица из редова Латина, а мешовитих бракова било је 11.121.⁴³⁰ Посебно је Владику узнемирила Шчербининова намера да раздвоји уједињено и староправославно свештенство двадесет година после Полоцког сабора. „Али да ли је праведно и до сада још увек,” – пише он у извештају, – „правити разлику између староправославних и уједињених свештеника? Уједињени духовни подмладак се већ двадесет година образује у православним семинаријама и академијама; чак и раније, пре десет година, унијатске семинарије су биле устројене у духу и по уставу православних семинарија; одлично припремљени у тим семинаријама и академијама питомци већ двадесет година примају свештенство у окриљу Православне Цркве; таквих свештеника већ има скоро три четвртине у Литванској епархији, и они чине одлично и поуздано свештенство – зашто га онда лишавати поверења, када по образовању и другим квалитетима није ништа испод староправославних, а по познавању локалног наречја и прилика, способнији су да буду корисни Православној Цркви и да утврђују уједињен народ у православљу, ако је то утврђење још негде и потребно.”⁴³¹ Даље,

⁴³⁰ЗИМЛ. Т. 2. С. 635.

⁴³¹Исто. С. 635–636.

Митрополит Јосиф износи мисао да земљи нису потребни спољни мисионари, који ће само унети смутњу у црквени живот, већ спољашња заштита народа од моћне латинско-пољске партије и прозелитизма католичког свештенства.⁴³²

У условима када државни чиновници нису могли или нису хтели да се упуштају у етничко-конфесионалне проблеме земље, Митрополит Јосиф је имао врло мало средстава да се озбиљно бори са полонизацијом. У годинама од 1856. до 1861. посебно се бринуо о томе да се парохијани обуче молитвама на црквенословенском језику. То је ишло врло тешко због утицаја спахија, навике људи да се моле на пољском, нерада појединих свештеника. Дана 30. новембра 1857. године Високопреосвећени је наредио да сви свештеници после сваког богослужења јасно читају молитве на црквенословенском језику пред парохијанима или заједно с њима. Поред тога, саветовао је свештенству да у јесење-зимском периоду обилази села и, скупљајући децу сељака у некој кући, учи их молитвама.⁴³³ У исту сврху је издејствовао да руски буквари који се штампају у виленским штампаријама имају на крају одштампане молитве. Такав тираж буквара је издат 1857. године. Поред овога, Владика је скупљао податке о томе да ли су сва деца у мешовитим браковима крштена по православном обреду,⁴³⁴ захтевао од свештенства рад на сталном катехизацијском образовању парохијана,⁴³⁵ пратио је правилно предавање Божјег закона у сеоским школама,⁴³⁶ надзирао похађање богослужења од стране православних ученика градских световних школа,⁴³⁷ молио се код виленског генерал-губернатора В. Назимова за затварање откривених тајних пољских школа.⁴³⁸

Моћним средством учвршћивања православља и супротстављања латинству Високопреосвећени је сматрао оснивање црквено-парохијских школа за обуку сељачке деце читању, писању, молитвама и основама катехизиса. Покрет за оснивање таквих школа започет је 1859. у украјинским епархијама⁴³⁹ и одобрен од стране Светог

⁴³²Исто. С. 633–638.

⁴³³Исто. С. 626.

⁴³⁴ЗИМЛ. Т. 3. С. 982.

⁴³⁵Исто. С. 981.

⁴³⁶Исто. С. 973.

⁴³⁷Исто. С. 1108.

⁴³⁸ЗИМЛ. Т. 3. С. 1241–1243; Т. 2. 629.

⁴³⁹Римский С.В. Конфессиональная политика России в Западном крае и Прибалтике XIX столетия.... С. 41.

Синода, који је издао посебну уредбу.⁴⁴⁰ Владика је са ентузијазмом подржао питање црквеног школства.⁴⁴¹ Литванско свештенство, иако је овде због сиромаштва православних парохијана и непријатељства спахија и шљахте било посебно тешко,⁴⁴² није изневерило свог архипастира. До 13. децембра 1860. било је отворено и успешно деловало 159 школа са 1.695 ученика и 14 ученица.⁴⁴³ Те школе су одмах почеле да играју огромну улогу у борби против полонизма.

Видевши да политика помирења владе почиње да даје погубне плодове, да се полска католичка јавност јача и штети обнови положаја православља, Високопреосвећени Јосиф, сматрајући ћутање са своје стране злочиним, 26. фебруара 1859. године послао је преко обер-прокурора Светог Синода белешку цару. У њој је, указујући на сепаратистичке тежње полске националне партије, покушао да покаже сву опасност њених поступака по државу, и предложио је мере које би могле паралисати напоре револуционара.⁴⁴⁴ У одговору на ту белешку Литвански митрополит добио је царску захвалност, као и на поклон пуну архијерејску одежду, али белешка није утицала на државну политику у земљи. Ипак, привукла је пажњу Александра II, и крајем августа исте године Високопреосвећени Јосиф је позван у Петроград ради учешћа у седницама Светог Синода. Његово присуство у престоници сматрало се корисним „због посебне важности питања која настају у вези са западним губернијама и понекад се јавља потреба да се допуне званични извештаји детаљнијим подацима које могу саопштити чланови Светог Синода који добро познају различите крајеве духовне управе.”⁴⁴⁵

Владика је стигао у Петроград 28. октобра 1859. године. Овде је морао да ради у комитету за побољшање материјалног стања парохијског свештенства. По његовом мишљењу, ефикасност рада комитета била је врло ниска. Архијереј-ујединитељ је био оптерећен седницама Вишег црквеног управљања. „Посебно ми је досадило,” писао је он у својим успоменама, „што се давао значај најпразнијим стварима и људима, а трошило време, ионако недовољно, за озбиљне ствари.”⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ЗИМЛ. Т. 2. С. 672–673.

⁴⁴¹ЗИМЛ. Т. 1. С. 245; Т. 2. С. 674.

⁴⁴²ЗИМЛ. Т. 3. С. 1254–1255.

⁴⁴³ЗИМЛ. Т. 2. С. 702.

⁴⁴⁴РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 283. Л. 1–8 об.

⁴⁴⁵Барсов Т.В. Святейший Синод в его прошлом... С. 404.

⁴⁴⁶ЗИМЛ. Т. 1. С. 246. У белешци од марта 1860. године, митрополит Јосиф је оштро критиковао пројекат побољшања финансијског положаја свештеника, указујући на недостатак компетентности његовог аутора. По његовом

Као резултат тога, Високопреосвећени Јосиф је мало учествовао у пословима синодалне управе. Светитељ Филарет Московски, који је пажљиво пратио рад Светог Синода, веома је жалио што је то тако. Дана 4. децембра 1859. писао је Митрополиту Григорију, тада првенствујућем у Светом Синоду: „Преосвећени Литвански, кажу, много ћути. Штета. Има снагу мишљења и може вам помоћи.”⁴⁴⁷

У Петрограду се Владика поново суочио с интригама које је повезивао са гласинама о могућем његовом постављењу за наследника Митрополита Григорија на Петроградској катедри и на место првенствујућег у Св. Синоду. Митрополит Јосиф је требало да остане у Петрограду до 30. априла 1860. године. Али и пре истека тог рока, његов боравак у престоници је продужен за још годину дана, иако је молио да буде отпуштен у епархију због нарушеног здравља и потребе да буде на месту сталног служења.⁴⁴⁸ Упркос свему, Владика је успео да добије одобрење за повратак. У мају 1860. се вратио у Виљнус, успут по вишој наредби обишавши Полоцку и Могилевску епархију. Овде је морао да обрати пажњу на интриге око Полоцког Високопреосвећеног Василија Лужинског и на то да су „храмови са њиховим службеницима у многим парохијама у најжалоснијем стању”.⁴⁴⁹ Ускоро му је предстојао сусрет са највећим искушењем у животу, које је подвргло суровој провери плодове његовог вишегодишњег рада.

мишљењу, предлози садржани у пројекту могли би довести не до исправљања, већ до погоршања ситуације по овом питању у Северозападном крају (РГИА. Оп. 205. Д. 281. Л. 5–10) ; ср. ЗИМЛ. Т. 2. С. 691–696).

⁴⁴⁷ Цит. по: Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 366.

⁴⁴⁸РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 280. Л. 7–7 об, 9 ; Барсов Т.В. Святейший Синод в его прошлом... С. 405.

⁴⁴⁹РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 280. Л. 1–3 об. ; ЗИМЛ. Т. 2. С. 696–698.

Митрополит Јосиф Семашко 1840-их година

СУПРОТСТАВЉАЊЕ РЕВОЛУЦИОНАРНОМ ПОКРЕТУ. ПОСЛЕДЊЕ ГОДИНЕ ЖИВОТА (1861– 1868)

Политика руске владе према белоруско-литванским земљама довела је до поновног буђења пољских снага, што није могло да не заврши експлозијом. Колико су владини чиновници затварали очи пред оним што се дешавало, показује извештај виленског цивилног гувернера за 1860. годину. У њему се наводи: „Месна губернијска управа... свим силама се трудила на зближавању, на помирењу двеју националности, које заједнички живе у овом крају, те, с пуним правом, може себе сматрати заиста да је испунила своју дужност.”⁴⁵⁰ У међувремену, свуда се све смелије оглашавала отворена антируска и антиправославна пропаганда. У мају 1861. порастуће напетости излиле су се у отворене манифестације пољских националиста. Предводници протеста били су католички свештеници. Нарочито бројне масе окупљале су се, уз певање верских и револуционарних химни, у Виљнусу испред капеле Остробрамске иконе Богородице. Све што је било руско и православно, нарочито свештенство, било је изложено руглу, скрнављењу, увредама речима и делима.⁴⁵¹ Дана 25. августа 1861. влада је била приморана да прогласи Северозападни крај у ратном стању, забранивши обављање уличних протеста и окупљање маса на трговима. Као резултат тога, јесени 1861. и током целе 1862. белоруско-литванске губерније споља су се смириле,⁴⁵² али је то било затишје пред олују.

Упркос тешкој ситуацији, Митрополит Јосиф наставио је да размишља о будућности. Дана 8. септембра 1861. свечано је отворио и освештао Училиште за девојке духовног звања. Високопреосвећени је сматрао да је училиште за девојке, предодређене да постану супруге православних свештеника, врло важна установа, способна да на боље измени белоруско свештенство и учврсти Православну Цркву. Поводом

⁴⁵⁰РГИА. Ф. 1281. Оп. 6. Д. 29. Л. 115–116.

⁴⁵¹Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 384.

⁴⁵²Утрата С., диакон. Восстание 1863–1864 гг. и церковная жизнь в Белоруссии...С. 33–34.

тога је у својим Записима писао: „Сада у училишту има тридесет девојака почетница, одлично се о њима брину, оне долазе у моју кућну цркву, ја их називам својим малим парохијанкама и наслађујем се мишљу: какве ће огромне последице произвести ово училиште кроз неких четири – пет курсева.”⁴⁵³

У ово смутно време Високопреосвећени Јосиф није напустио Виљнус, није предузимао никакве мере предострожности, иако су га забрињавајуће околности навеле да страхује од насилне смрти. М. О. Којалович, који је посетио Виљнус 1862. године, оставио је сведочанство о атмосфери која је окруживала Владику. „1862. године, – пише он, – током мог првог путовања по западној Русији, био сам у Виљнусу, у другој половини маја, и у једној од посета Митрополиту Јосифу у његовој заградској кући (Тринопољ) седео сам с њим и разговарао у његовој башти на узвишеном месту, с којег се пружа диван поглед на реку Вилију, а ближе преко пута, попреко, види се једна од калваријских капела. К капели је прилазила група људи с уобичајеним певањем песама. Чим су у групи приметили Митрополита Јосифа, одмах се певање претворило у бесомучан врисак, и то отворено скрнављење могло је дубоко да потресе свакога. Ућутасмо. Погледах Митрополита Јосифа. Ни један мишић на његовом лицу се није померио, само су његове далековиде очи биле управљене ка капели, поред које се одигравало то латинско-пољско скрнављење. Овај велики западноруски светитељ и велики западноруски човек, без икакве сумње, уздизао се ту над тим грехом незнања сопственог народа, а у том бешчасном реву распознавао је степен фанатизма латинско-пољских вођа, и све их остављао у миру.”⁴⁵⁴

Окружен зидом мржње од стране латина, Митрополит Јосиф је додао напомену у тестамент који је припремио још 1852. године. У њој се, обраћајући се цару, молио да, у случају његове насилне смрти, једина казна кривцима буде да се католицима одузме некада православна Остробрамска икона Богородице и да се смести у саборну цркву Светодуховог манастира у Виљнусу.⁴⁵⁵ Овај тестамент Владика је предао на чување у Светодуховни манастир 1. јуна 1861.

Ратно стање, проглашено од стране владе земље, није могло да заустави припреме за устанак. Отворене манифестације су престале, али је појачана тајна пропаганда. Нарочито је било ревносно римокатоличко

⁴⁵³ЗИМЛ. Т. 1. С. 244.

⁴⁵⁴Коялович М.О. Поездка в середину Белоруссии... С. 8.

⁴⁵⁵РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 281. Л. 1–3 ; Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 383.

свештенство, које је са амвона оптуживало власти за прогон вере, скрнављење храмова и много тога другог.⁴⁵⁶ Порасла је офанзива на православне сељаке с циљем да се придобију на своју страну. У ту сврху, између осталог, настојало се да се уклони утицај православног свештенства на њих. Свештеници су били застрашивани осветом ако проповедима буду одвраћали своје парохијане од учешћа у антидржавним делима, обећавано им је скоро обновљење Уније. Схватајући да је у ово предолучно време потребно подржати пастире и народ, дати им пример истрајности, надахнути их на чврсто испуњење дужности према Отаџбини, Митрополит Јосиф је 19. децембра 1861. саставио и послао свим намесницима Литванске епархије окружну посланицу. У њој је вишем свештенству налагано да подређеним свештеницима улију дужност да строго чувају народ од пољско-католичког и револуционарног утицаја. У овом документу је писало:

„Већ дуже време, у нашој земљи, пред нашим очима, бесне јадне страсти, подстакнуте нама туђим интересима, туђом народношћу. Слаби духом, слаби у знању, увлаче се злонамерношћу у тешке заблуде. Јавну лаж прихватају као непорециву истину, одбијају послушност законским властима; не држе ништа до положене верноподаничке заклетве; ругају се самим храмовима Божијим, уносећи у њих песме које се могу сматрати више скрнављењем светиње него молитвом. Не бих сматрао себе овлашћеним да ове тужне околности излажем, да се оне не тичу и мени поверене пастве. За њих одговарају њихови пастири пред Богом и пред људима. Али ја непрестано добијам обавештења да злонамерни људи сеју неистину и међу православнима, трудећи се да их скрену са пута истине. Узнемиравају их лажним вестима и наговарањима. Тајним путевима и лажима шире побуњеничке прогласе. Заstraшују пољском осветом свештенике верне својим дужностима. Ови прогласи и наговарања колико су дрски, толико су и неуко састављени. Указују нам на Пољску! А шта ми имамо с Пољском? Ми смо Руси, деца безбројне руске породице, потомци Светог Владимира – рођени у Русији, положили смо заклетву на верност руском цару. Страшимо се Пољака! Није ли то да нам се подсећају вековна страдања наших предака, који су се некада, са Литвом, поверљиво прикључили Пољској? Зар желе да оживе успомену на наше претке, пале у крвавим борбама за своја права и веру? Указују нам на унијатску веру! Као да је била, или могла бити унијатска вера!? Није ли Унија била само лукава замка да се наши очеви одвуку од Русије и истински православне Источне Цркве!? Није ли та

⁴⁵⁶Брянцев П.Д. Польский мятеж 1863 г. ...С. 154.

несрећна Унија била оруђе тешких мучења и прогона, које су претрпели наши преци током три стотине година, док ми, њихови потомци, нисмо најзад нашли тихо прибежиште и смирење у крилу Русије и мајке своје Православне Цркве!... Све је то добро познато свештенству Литванске епархије, које је у већини стекло сјајно образовање. Њега не могу злонамерници преварити лукавим лажима; не могу га ни заплашити претњама. Ако су злонамерни већ дошли до дрскости у неправедним покушајима, зар да добри пастири православне пастве клону духом, и у испуњењу своје дужности не нађу удвостручене снаге за заштиту истине и разобличавање лажи? Али могу бити неискусни, могу бити непажљиви. Могу бити и незналице, могу бити посебно немарни у марљивом надзору над својим паствама.”⁴⁵⁷

У вези с наведеним, Митрополит је сматрао својом дужношћу да обавезе намеснике:

- да лично упозоре сваког свештеника, дајући му да прочита ову посланицу;
- да надахну свештенство да чува своју паству од „опаких говора и подстрекивања”;
- да дају, у складу са месним приликама, упутства свим свештенослужитељима да без одлагања пријављују случајеве револуционарне пропаганде и достављају штампане прокламације и позиве ако их добију;
- да добијене податке од свештенства прослеђују епархијској управи, „да бих могао ја (*Владика Јосиф – А. Р.*) предузети одговарајуће мере за заштиту православне пастве”.⁴⁵⁸

Окружно посланије од 19. децембра 1861. године оставило је на свештенство огроман утисак. Свештеницима који су се налазили под директним утицајем пољске пропаганде, који су добијали револуционарне прокламације и позиве, који у својој близини нису видели чврсту власт, то посланије је подсећало на чврст темељ исправности њиховог дела, указивало им је како да се понашају у сложеним околностима. Не може се не сложити са мишљењем Г. Ј. Кипријановича, који је веома високо оценио понашање које је Митрополит Јосиф испољио у време надоласећег оружаног устанка племства: „...када су све наше власти на западу земље биле у крајњој

⁴⁵⁷Предписание Высокопреосвященнейшего Иосифа, митрополита Литовского и Виленского, всем благочинным Церквей и Монастырей от 19 декабря 1861 г. // ЛЕВ. 1863. № 2. С. 43–46.

⁴⁵⁸Исто. С. 46.

раслабљености, када их на неким местима готово да није ни било, једини Јосиф је мирно и чврсто држао у својим рукама све конце своје управе и... давао је упутства своме свештенству, а преко њега и народу, како да се понаша. Како да се бори против Пољака. Тиме треба у великој мери објаснити оно јасно разумевање свога положаја које је народ имао пред метеж, и онај мир који је сачувао усред господских сплетки. Тиме такође треба објаснити и то што су и најслабији свештеници верно извршавали своју дужност у та тешка времена и нису попустили пред Пољацима”.⁴⁵⁹

Године 1862. Високопреосвећеном су поново дошле мисли о повлачењу у пензију. Његова болест се појачавала, и он није осећао у себи снагу да се бори са надлазећим страшним догађајима. У молби коју је тим поводом написао, поново, као и у белешци из 1859. године, Владика је изјављивао о несолидности владине политике у крају.⁴⁶⁰ Међутим, управо у то време он је добио највишу награду — дијамантске знаке ордена Светог Андреја Првозваног.⁴⁶¹ „Након тога, — писао је Владика, — мени више не преостаје ни да размишљам о молби за повлачење, већ морам некако да се сналазим и са околностима и са својим здрављем”.⁴⁶² Тако је још једна жеља Високопреосвећеног да напусти свој тешки позив остала без исхода.

Током целе 1862. године Митрополит Јосиф је стално добијао од свештенства прогласе и брошуре које су ширили револуционари, и које је он слао генерал-губернатору и у Свети Синод.⁴⁶³ Поред тога, од свештеника је добијао прилично потпуне и тачне информације о стању ствари на терену. То је архипастиру омогућавало да контролише црквена питања.

У вези са узнемирујућим догађајима, његову пажњу је привукла давно толерисана навика уједињених да певају верске химне на пољском језику. Оне су се певале и у кући, и у црквама ван богослужења. Према информацијама које је Митрополит добио, пољски патриоте су настојале да ову народну навику искористе у своје сврхе. Њихови агенти су међу сељацима ширили револуционарне песме у штампаном облику. Дана 29. октобра Високопреосвећени се обратио протопрезвитерима са захтевом да прикупе податке о томе где још није престало певање песама на

⁴⁵⁹Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 389.

⁴⁶⁰Иосиф (Семашко), митрополит. Новооткрытые Записки Иосифа, митрополита Литовского, 1861–1868 г. С. 533.

⁴⁶¹РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 279. Л. 47.

⁴⁶²Иосиф (Семашко), митрополит. Новооткрытые Записки Иосифа, митрополита Литовского. С. 533.

⁴⁶³Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 403.

пољском језику, као и да пријаве њихов садржај, време када се певају, и да ли у томе учествују свештеници. Из извештаја протопрезвитера постало је познато да су се пољска верска појања и даље употребљавала међу православнима у многим парохијама, али да народ не прихвата револуционарне песме које му се нуде. Парохијани који су добијали штампане песме од устаника нису их учили, већ су их доносили свештеницима, па чак и одузимао од других.⁴⁶⁴ Тако народ није показивао склоност да подржи пољски антиправославни и антивладин покрет. То није успевало чак ни обманом под видом наставка старе црквене навике. Отуда је произилазио закључак о чврстости обичних белоруских сељака у православљу.

Истовремено, Високопреосвећени је настојао да спречи све интензивнију пропагандистичку делатност католичких свештеника, који су ширили гласине о скором затварању православних цркава; још фанатичније него раније су ометали стварање мешовитих породица; без позива су обилазили куће православних са проповедима. Владика, кад год је било могуће, није остављао без пажње ниједан такав случај и обраћао се са одговарајућим представкама виленском бискупу Адаму Красинском. Те представке су понекад имале резултат, и криви свештеници су премештани у друге парохије.⁴⁶⁵

Године 1862. Митрополит Јосиф је наложио својим викарима и саборном протојереју да изврше обилазак епархије. Ревизори су у многим парохијским црквама приметили значајне недостатке. Још увек су се у богослужењима користили унијатски евхаристијски сасуди, на зидовима и чак у иконостасима висиле су унијатске иконе⁴⁶⁶, са сценама својственим Западној, а не Источној цркви; литије и звоњава су се обављале по латинском обичају; на неким местима, нарочито у близини католичких храмова, парохијани су настављали да читају молитве не на црквенословенском, већ на пољском језику итд. Ипак, свештенство, у већини васпитано у православном духу, било је поуздано, укључујући и старе свештенике који су још памтили унију. Они, због старости и недостатка образовања, више нису могли да науче правилно православно богослужење, али су уживали поштовање међу парохијанима и такође су

⁴⁶⁴ Исто. С. 395–399.

⁴⁶⁵ Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 403–404.

⁴⁶⁶ Треба рећи да унијатске иконе и даље висе на зидовима, па чак и у иконостасима древних православних цркава у Белорусији. Најупечатљивији пример је манастир Успења Жировича. Икона Богородице са ликом Јосафата Кунцевича који стоји пред њом и даље се налазила у иконостасу главне цркве овог манастира 2010. године.

били чврсти у православљу. Као резултат тог обиласка цркава, Високопреосвећени је предложио, на основу свог распореда из 1847. године, да стари свештеници, ако имају породице, изаберу себи помоћнике међу онима који су завршили курс у семинарији, а да удовци и самци пређу у манастире на јеромонашке положаје. Међутим, та ствар је ишла веома тешко.⁴⁶⁷

У 1861. и 1862. години Митрополит Јосиф је уложио много напора у оснивање штампаног органа своје епархије – новина „Литовске епархијалне ведомости”. За овај посао одабрао је достојне и способне свештенослужитеље, а за почетне трошкове редакције приложио је из сопствених средстава 300 рубаља. Први број новина изашао је 15. јануара 1863. године. У уводном чланку овог броја свештенству је саопштена сврха новог периодичног издања:

„За месно свештенство, будући орган начелних наређења, наше новости уједно ће другим својим чланцима имати за циљ да оживе у сећању родну прошлост, учине општепознатим древно сачувано, – чему се са душевношћу обраћају савремена мисао и осећање; трудиће се да служе, у могућности, као пуно звучни одјек пастирских надања, радости, жалости због тешкоћа, неуспеха – као друштвено поље за размену мишљења духовенства о дужности свог звања,⁴⁶⁸ како би, према захтевима савремених околности православне пастве у нашој земљи, усмеравали своју делатност ка одговарајућем испуњењу својих светих обавеза.” У даљем развоју ове новине одиграле су огромну улогу у животу Литванске епархије.

Тако је, у периоду активне припреме пољског племићког устанка – најпре током отворених манифестација 1861. године, а потом у условима све јаче револуционарне пропаганде – Митрополит Јосиф чврсто држао узде црквене управе у својим рукама. Он је морално подржао свештенство, припремио га на супротстављање агресивном полонизму, организовао прикупљање неопходних информација, као и свим доступним, мада скромним средствима покушавао да се супротстави побуњеничким елементима. О успеху његових напора сведочи чињеница да тих година није било ниједног случаја одступања свештеника Литванске епархије од своје дужности према Православној Цркви и власти под утицајем претњи и пропаганде. Чврстима у православљу показали су се и белоруски сељаци. Истовремено, Митрополит Јосиф је био једини који се на белоруско-литванским

⁴⁶⁷Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 393–395.

⁴⁶⁸От редакции // ЛЕВ. 1863. № 1. С. 1–2.

територијама није повукао пред пољском револуционарном и католичком силом. Сада је његова чврстина морала да прође ново искушење.

Године 1863. пољска и белоруска католичка племства, охрабрена латинским свештенством, одлучила су се, под утицајем устанка у Пољској, на оружани наступ у западним губернијама. У делу *Powstanie Styczniowe 1863–1864*. пољски истраживач Славомир Калембки пише: „Део западних губернија Руске империје био је насељен са више народности. Међу скоро 5.500.000 становника ових земаља, најбројнију групу чинили су Белоруси (51,05%), затим Литванци (19,82%), Јевреји (10,44%), Пољаци (8,27%), Украјинци (3,5%), Руси (2,99%), Летонци (3,34%), Немци (0,47%), Татари (0,12%)... У Виленској губернији њих (*Пољака – А. Р.*) је било највише – 17,31% укупног становништва, у Минској – 11,71%, у Гродненској – 9,53%, у Витепској – 5,49%, у Ковенској 2,95%, у Могилевској 2,75%. Око 60% Пољака који су живели на овим територијама било је сконцентрисано у Виленској и Минској губернији.”⁴⁶⁹ Из наведених података јасно је да су православни Белоруси, Украјинци и Руси чинили 57,99% укупног становништва земље, док су Пољаци-католици, међу које Калембки убраја и колонизовано белоруско племство, – само 8,27%. Чак и на местима највеће концентрације пољског становништва, оно је, у поређењу са православнима, било у знатној мањини. Изузетак је представљала само престоница краја – Виљнус – и околна насеља. Католике Литванце овде нема смисла узимати у обзир, јер, упркос пропаганди револуционара, нису озбиљно утицали на ток догађаја.

Одатле је јасно да су побуњеници рачунали на подршку православне већине месног становништва. Њихове наде могле су се хранити само рачуницом на културно-историјску блискост Белоруса с њима, а сходно томе и на њихову наклоност политичким интересима Пољске. Огромну улогу у овој ситуацији играо је верски фактор. „Током устанка који је избио на територији Пољске, Литваније и Белорусије 1863–1864. године,” пише В. В. Григорјева, „рачунало се на то да идеје унијатства још нису угасле у душама бивших унијата и њихових свештеника.”⁴⁷⁰ У стварности, нико није могао са сигурношћу знати како ће се у таквој ситуацији понашати Белоруси и месно свештенство које се

⁴⁶⁹ Kalembski, S. *Powstanie Styczniowe, 1863–1864* / S. Kalembski. - Warszawa, 1990. – S. 349.

⁴⁷⁰Грыгор’ева В.В. Русіфікацыя насельніцтва і канфесіянальная палітыка царызму на Беларусі (1861-1904) / В.В. Грыгор’ева // Канфесіі на Беларусі. – Мінск, 1998. – С. 60–84. С. 68.

вратило у окриље православља тек нешто више од 20 година раније. Питање се тичало религиозне и народне истине о поновном уједињењу.

Деловање оружаних пољских одреда у Северозападном крају почело је у областима које се граниче са Пољском, током зиме 1863. године. Виленски генерал-губернатор В. И. Назимов, коме су због ратног стања била дата ванредна овлашћења, али кога је касније М. Н. Муравјев називао човеком „ограниченим и слабим”,⁴⁷¹ није могао да их заустави. У марту и априлу 1863. године цео крај је већ био захваћен пламеном. Поред званичних извештаја власти, Митрополиту Јосифу су од свештенства стизале вести о убиствима војника, лепљењу антидржавних прогласа по сеоским колибама, у којима се белоруске земље отворено називају „пољском земљом”,⁴⁷² као и о злостављањима над свештеницима. На пример, 25. априла устаници су скрнавевши обријали браде свештеницима Слонимског округа Адаму Рожковском и Николају Ступницком како би понизили њихов ауторитет пред парохијанима.⁴⁷³ Дана 27. априла отели су свештеника Фјодора Страшницког и претукли га зато што је убеђивао своје парохијане да не помажу побуњеницима, не дају им коње и запреге.⁴⁷⁴

У то време Високопреосвећени Јосиф је наредио да се у „Литовским епархијалним ведомостима” поново одштампа окружно посланије од 19. децембра 1861. године. Осим тога, већ нешто раније, добивши посредним путем информацију да многи свештеници из страха од освете устаника не пријављују благовремено подстицања, заводљиве говоре, претње, па чак ни насиље над њима, њиховим породицама и паством, Владика је посебним наређењем од 26. фебруара 1863. године

⁴⁷¹Муравьев М.Н. Записки его об управлении Северо-Западным краем. С. 390. Назимов није био ни ограничен, ни слаб. Био је либерал у пуном смислу те речи и истински је саосећао са пољским патриотама и католичким свештенством. Свештеник И. Мајевски, ухапшен 1861. године због организовања демонстрација у Гродненској катедралној цркви, пише да су му током истраге чланови војног суда – руски официри – стално помагали да се оправда. Он сведочи да Назимов није био заинтересован за његову судбину у то време, и „касније је наставио да показује... своје добронамерно учешће” (Маевский И., ксендз. Гродненская процессия 14 августа 1861 г. // Русская старина. 1891. Т. LXX, май. С. 489–497. С. 495).

⁴⁷²Манифест пољског правительства и временного провинциального правительства Литвы и Белоруссии о наделении крестьян землей // История Беларуси в документах и материалах. – Минск, 2000. – С. 191–198. С. 193.

⁴⁷³Наумович И. Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью западно-русских униатов. С. 55.

⁴⁷⁴Исто. С. 56.

поново обавезао свештенство да строго обавештава епархијску управу о свим таквим догађајима.⁴⁷⁵ Коначно, 27. марта архипастир је наредио, у условима све већих нереда, да се у свим храмовима Литванске епархије, по узору на Варшавску епархију, током богослужења у јектеније унесу посебне прозбе за престанак побуне.⁴⁷⁶

Догађаји у западним губернијама натерали су владу да смени В. И. Назимова са дужности генерал-губернатора Северозападног краја. На његово место постављен је М. Н. Муравјев, који је стигао у Виљнус увече 14. маја 1863. године. Однос новог генерал-губернатора према Високопреосвећеном Јосифу види се из тога што је већ сутрадан ујутру, заједно са Назимовом, најпре посетио Литванског митрополита и молио се Богу у Никољском саборном храму.⁴⁷⁷ Тек после тога обавио је општи пријем чиновника, свештенства и представника друштвених сталежа престонице краја. Према сећањима М. Н. Муравјева, белоруско-литванске губерније 1863. године оставиле су на њега тежак утисак: „Руских људи готово нигде није било, јер су све цивилне дужности биле у рукама Пољака. Свуда је буктала побуна и мржња, и презир према нама, према руској власти и влади; наређењима генерал-губернатора се подсмевало и нико их није извршавао.”⁴⁷⁸

М. Н. Муравјев је током неколико месеци уништио сваку наду у успех устанка. Он је задао ударце по главним изворима револуционарних пољских снага — римокатоличком свештенству, чиновницима пољског порекла, католичким пановима, од којих су зависили православни белоруски сељаци. Као резултат тога, у оптимално кратком року успео је да угуши оружани отпор.

Митрополит Јосиф је у то немирно време без изласка боравио у архијерејском дому у Виљнусу. Пажљиво је пратио развој догађаја. Упркос све тежој болести и потреби за лечењем, Владика није напустио престоницу узнемиреног краја, иако је раније то планирао.⁴⁷⁹ Његова дугогодишња архипастирска делатност била је стављена на пробу. На сва питања Преосвећени је добио одговоре којима се надао. Белоруски народ, упркос свим напорима пољских патриота који су сањали о

⁴⁷⁵ Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 407.

⁴⁷⁶ Орловский Е. Граф М.Н. Муравьев как деятель над укреплением прав русской народности в Гродненской губернии... С. 28.

⁴⁷⁷ Муравьев М.Н. Записки его об управлении Северо-Западным краем. С. 402.

⁴⁷⁸ Исто. С. 399.

⁴⁷⁹ Предложение Высокопреосвященнейшего Иосифа, митрополита Литовского и Виленского консистории об отмене его поездки к минеральным водам // ЛЕВ. 1863. № 11. С. 357–358.

обнављању Пољско-литванске уније, није пошао за њима. На белоруским земљама устаници су остали сами. У њиховим одредима сељаци, а нарочито православни, били су „велика реткост”.⁴⁸⁰ То се у великој мери догодило захваљујући томе што је свештенство, васпитано од стране Владике Јосифа, остало верно свом дужности чак и пред лицем смрти. Током месеци устанка, велики број свештеника био је изложен изругивању, пребијању и пљачки.⁴⁸¹ Од руку пољских патриота мученичку смрт су претрпели свештеници Литванске епархије Роман Рапацки и Константин Прокопович,⁴⁸² као и појац цркве Света Воља Пинског округа Фјодор Јузефович и учитељ Субочевске сеоске школе Вилкомирског округа Викентије Смолски, који су припадали духовној управи.⁴⁸³

У целокупном многобројном православном свештенству Литванске епархије било је само два случаја показивања малодушности и један случај саосећања са устаницима од стране свештеника.

Слабост су показали млади свештеници Гродненске губерније Андреј Жебровски и Филарет Белевич. У мају 1863. године, под претњом смртне казне, потписали су у име својих парохијана заклетву незаконитој пољској влади. Митрополит Јосиф их је обојицу лишио права свештенослужења, а затим их послао на три дана у Свето-Успенски Жировички манастир, како би пред иконом Богородице очистили своју савест. Поред ове епитимије, Високопреосвећени је предложио конзисторији да размотри питање: „Нису ли се означени свештеници малодушним поступком у очима својих садашњих парохијана уронили у презир и не би ли их, у том случају, требало преместити у друге парохије?”⁴⁸⁴

Непријатнији случај догодио се са старијим свештеником Нарочанске цркве Вилејског округа Александром Скабалановичем, који је са своје две ћерке, васпитане у католичанству, био осумњичен за везе

⁴⁸⁰ Утрата С., диакон. Восстание 1863-1864 гг. и церковная жизнь в Белоруссии. С. 57.

⁴⁸¹ Наумович И. Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью западно-русских униатов. С. 55–63.

⁴⁸² Локални католички свештеник Моравски је учествовао у убиству свештеника Прокоповича (Карпович, О.В. Участие духовенства в повстанческом движении на Белорусских землях в 1863 г. / О.В. Карпович // Хрысціянства ў гістарычным лесе беларускага народа : зб. навук. арт. – Гродна, 2008. – С. 116–119).

⁴⁸³ Наумович И. Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью западно-русских униатов... С. 58–59, 61–63.

⁴⁸⁴ Цит. по: Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 411.

са пољским партизанима и снабдевање истих храном. Спроведена истрага није нашла неоспориве доказе њихове кривице, али је М. Н. Муравјев затражио од Митрополита да уклони Скабалановича и његове ћерке. Као одговор, Високопреосвећени Јосиф је овог свештеника поставио на јеромонашку дужност у Гродњенски манастир, али је одбио да решава питање његових ћерки, јер су оне, рођене и васпитане у латинству, биле изван надлежности православне духовне власти.⁴⁸⁵

Увидевши да је рачуница на подршку православног белоруског сељаштва доживела крах, схвативши да је утицај верног православног свештенства легалној власти на народ био много снажнији него што се претпостављало, устаници су се одлучили да се обрате питомцима Литванске духовне семинарије. Дана 17. маја 1863. године, њихов агент поставио је на вратима која воде у спаваонице семинариста прокламацију на пољском језику. У њој се осуђивало све руско и хвалило све пољско. Семинаристи су називани Пољацима и позивани да се прикључе устаничким одредима.⁴⁸⁶ Трећег дана након тог догађаја, Митрополит Јосиф је дошао у семинарију. Затекао је ученике узнемирене, али одлучно расположене против овог пољског обраћања. Треба рећи да није могло бити другачије, јер су то била деца оних које су пољски патриоти исмевали, пљачкали и убијали. Довољно је споменути да се међу семинаристима вишег разреда у том тренутку налазио син недавно од устаника обешеног свештеника К. Прокоповича.⁴⁸⁷ Владика је смирио питомце и предложио сваком да напише одговор побуњеницима, што су они истог дана и учинили. Најбоље радове семинариста архипастир је наредио да се објаве у „Литовским епархијалним ведомостима”. Ти одговори православне духовне омладине пољским устаницима, које су свештеници читали на страницама епархијског листа у самом јеку устанка, несумњиво су их учвршћивали у постојаности и верности Православној Цркви и законитој власти. Касније, у необјављеном делу својих записа, Митрополит Јосиф је писао да су састави семинариста „оставили најблаготворнији утисак на умове целог свештенства, тако да је та дрска устаничка провокација, уместо штете, донела руском православном делу стварну корист, учврстивши дух и добра убеђења овдашњег православног свештенства, недавно из Уније поново сједињеног.”⁴⁸⁸

⁴⁸⁵Исто. С. 411–412.

⁴⁸⁶Исто. С. 412.

⁴⁸⁷Исто. С. 413.

⁴⁸⁸Иосиф (Семашко), митрополит. Новооткрытые Записки Иосифа, митрополита Литовского... С. 539.

Поред састава семинариста, Владика је наредио да се у епархијалним новинама објављују и приче свештеника о страдањима које су доживели, а које су пристизале у епархијалну управу. На страницама неколико бројева из 1863. године, материјали од свештенства објављивани су под рубриком „Страдања православног свештенства од пољских устаника”.⁴⁸⁹ Ове публикације такође су доприносиле моралном укрепљењу свештенослужитеља пред претњама које су им вребале.

Тако је Православна Црква у белоруско-литванским губернијама, под чврстом руком свог предстојатеља, издржала нападе које је 1863. година донела. Владика је с дубоким осећањем задовољства могао извести Свети Синод:

„Тешка је била ова 1863. година за Литванску епархију. На целој њеној територији беснео је безумни устанак, подстакнут непријатељима Русије и Православља. Усред клевета и лукавства, претњи и насиља, млада литванска православна паства била је подвргнута тешком испиту. Па ипак, хвала Свевишњем, достојно је поднела тај испит. По савести могу са пуним признањем да се изразим о пастирима и пастви. Ретки су из свештенства који нису пострадали од тескобних околности времена, нису претрпели велике губитке и разарања од насиља и пљачки. Многи су страдали од батина и мучења, а неки су удостојени мученичке кончине срамном смрћу. И ја, смирени предстојатељ, иако болешљив, бодро сам стајао међу добром литванском паством, туговао са њеним тугама, страдао са њеним страдањима, и сматрам се срећним ако је та бодрост и скромна упутства имала макар мало утицаја на достојно понашање пастве, на њену непоколебљиву верност цару, Цркви и Отаџбини”.⁴⁹⁰

Треба рећи да је Владика за време устанка наставио да се бави и уобичајеним епархијским пословима. Његовим указом су ревидиране границе благочинија и укинуте су Чарновичка и Свислочка благочинија.⁴⁹¹ Није престајао да брине о црквено-парохијским школама, чији се број повећавао. До 1. априла 1863. године у Литванској епархији

⁴⁸⁹ Страдания православного духовенства от польских мятежников // ЛЕВ. 1863. № 10, 11, 12.

⁴⁹⁰ Цит. по: Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 425 – 426.

⁴⁹¹ О распределении церквей по случаю упразднения Чарновицкого и Свислочского благочиний // ЛЕВ. 1863. № 22. С. 843– 844.

их је било већ 323 са 6.558 ученика (6.329 дечака и 229 девојчица).⁴⁹² Сам архипастир је донирао 1.000 примерака потребних књига за те школе.⁴⁹³

Међу значајним његовим наређењима у том периоду може се истаћи следеће: „У манастирима Литванске епархије уопште се осећа недостатак монаштва; а настојници манастира се стално обраћају епархијској управи за слање недостајућих монаха. У међувремену, сами настојници се не старају о прибављању монаштва за своје обитељи. Стога предлагем конзисторији да се уведе обавеза настојницима и благочинима манастира: да се више старају о довођењу у своје обитељи добрих следбеника монашког живота, делујући спасоносним поукама и саветима, као и поучним животом и строгим испуњавањем дужности у обитељиима.”⁴⁹⁴

Лета 1863. године, као резултат енергичних и строгих мера које је предузео М. Н. Муравјев, револуционарни покрет у Северозападној области почео је да јењава и окончан је почетком 1864. године. Ни тајна група атентатора, формирана у јулу у Виљнусу са циљем да убије генерал-губернатора Виљнуса и оне Пољаке који су одустали од борбе, није могла да оживи покрет. У том тренутку дошло је до промене става руског друштва према западним крајевима. Догађаји су свима отворили очи о стварном положају православног белоруског народа, који је патио под пољском влашћу чак и унутар руске државе. Од тада су западне губерније постале предмет посебне бриге и владе и, без претеривања, свих слојева руског друштва. У те крајеве почеле су да пристижу бројне донације од приватних лица у циљу јачања Православне цркве: за уређење храмова,⁴⁹⁵ оснивање црквених школа,⁴⁹⁶ као и за помоћ

⁴⁹² Отчет о состоянии церковных школ Литовской епархии к 1 апреля 1863 г. // ЛЕВ. 1863. № 19. С. 726.

⁴⁹³ Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 419.

⁴⁹⁴ Предложение Его Высокопреосвященства, господина Литовского и Виленского Митрополита, от 2 марта за № 658 // ЛЕВ. 1863. № 6. С. 175.

⁴⁹⁵ Высочайший рескрипт Московскому Митрополиту Филарету // ЛЕВ. 1863. № 8. С. 238–239; Постановления и распоряжения высшего начальства. Новая мера к улучшению православных церквей и народных школ в Западном крае // ЛЕВ. 1864. № 5. С. 139–141.

⁴⁹⁶ Предложение Присутствия по делам Православного духовенства (Об учреждении кружек во всех церквях Империи для сбора пожертвований в пользу православных церквей и школ Западного края) // ЛЕВ. 1863. № 14. С. 489–491; Сообщение г. обер-прокурора Святейшего Синода от 12 истекшего ноября за №10044, последовавшее на имя его высокопреосвященства... // ЛЕВ. 1864. № 24. С. 920.

породицама пострадалих свештенослужитеља.⁴⁹⁷ Влада је, оставивши по страни бирократску спорост, започела доделу посебних дотација ради бољег материјалног обезбеђења православног свештенства западних губернија. Тако је, на пример, 1863. године свештенству Литванске епархије додељено 42.000 рубаља. Помоћ је у почетку добило 328 свештеника, а потом, по додатним молбама, још 128 особа.⁴⁹⁸ Исте такве ванредне донације исплаћиване су и наредних година после устанка.

Као последица устанка, срушен је зид неразумевања око деловања Литванског митрополита. Посебно су томе допринела дела познатих публициста: В. Каткова, И. Аксакова, М. Погодина, М. Којаловича. Чланак последњег, „Историјска мисија западноруског православног свештенства”, објављен је већ у првом броју „Литовских епархијских ведомости”.⁴⁹⁹

Све ово, без сумње, радовало је Митрополита Јосифа. Али највеће задовољство пружало му је разумевање које је налазио код М. Н. Муравјева. Први пут после много година, Владика у својој црквеној служби није морао да се бори са световном управом. Муравјев је био истомишљеник Архипастира у погледима на народ Беле Русије и у начелима управљања западним крајем. Православну Цркву је сматрао главним ослоном у делу уједињења белоруско-литванских земаља са осталим делом земље. Зато је, поред осталог, Муравјев покренуо енергичну делатност на јачању Цркве.

Виленски генерал-губернатор је деловао у неколико праваца: црквена градња, побољшање материјалног положаја свештенства, подизање нивоа образовања духовног staleжа, избацивање пољског језика из употребе код свештенства и народа, као и искорењивање унијатских навика. Последње су се најочигледније испољавале у томе што су многи православни наставили да посећују костеле, да се моле по пољским молитвеницима. Поред тога, у унији је престала пракса ношења

⁴⁹⁷Предложение Присутствия по делам Православного духовенства (Об учреждении кружек во всех церквях Империи для сбора пожертвований в пользу православных церквей и школ Западного края) // ЛЕВ. 1863. № 14. С. 489–491.

⁴⁹⁸Сообщение г. обер-прокурора Святейшего Синода от 12 истекшего ноября за №10044, последовавшее на имя его высокопреосвященства... // ЛЕВ. 1864. № 24. С. 920; Сообщение Высокопреосвященнейшего Иосифа, Митрополита Литовского и Виленского, от 18 сентября за №2353 // ЛЕВ. 1863. № 18. С. 674–675.

⁴⁹⁹Коялович М.О. Историческое призвание западно-русского Православного духовенства // ЛЕВ. 1863. № 1. С. 66–68.

нагрудних крстића. Након поновног уједињења са православљем, тај обичај није био обновљен. Останку унијатских навика доприносили су и конзервативизам народних обичаја, и доминација полонизма у вишим слојевима друштва, и материјална зависност православног свештенства и обичног народа од католичких спахија, као и Владикина деликатност. Високопреосвећени је на све то гледао мирно, сматрајући да само време може исправити такве анахронизме. Али након пољског устанка, ситуација се променила. У Северозападни крај је, по позиву Муравјева, дошло мноштво Руса, који су требали да замене Пољаке у државној управи. Они су са недоумицом гледали на спољне остатке унијатске прошлости међу Белорусима, сматрали их „недостатком православља”,⁵⁰⁰ указивали на то генерал-губернатору и налазили у њему жив одјек. То како је Муравјев гледао на унијатске остатке међу уједињенима, види се из његовог писма П. Н. Батјушкову, датираног 1863. године: „Чврста религијска уверења представљају једну од главних спона које повезују народ у његовом грађанском животу. У том смислу, за једноверни народ, независно од јединства религијско-моралних убеђења, неопходно је и јединство спољашњег обреда, освећеног обичајем и временом, чије очување и одржавање нарочито снажно делује на једноставан народ.”⁵⁰¹ Руководећи се таквим ставовима, Муравјев је замолио Владику Јосифа да појача мере за ликвидацију спољашњих остатака уније.⁵⁰² Као одговор, Владика је издао неколико наређења.

У наређењу од 19. децембра 1863. године он је наложио парохијском свештенству да се „побрине о набавци крстића за све парохијане који их немају, и да убеди те парохијане да носе те крстиће по устаљеном обичају.”⁵⁰³ Сам Високопреосвећени је истовремено купио

⁵⁰⁰ Предложение Высокопреосвященного Иосифа, Митрополита Литовского, Литовской Духовной Консистории // ЛЕВ. 1863. № 24. С. 913–914. С. 913.

⁵⁰¹ Миловидов А.И. Заслуги графа М.Н. Муравьева для Православной Церкви в Северо-Западном крае / А.И. Миловидов. – Харьков, 1900. – С. 52.

⁵⁰² Из переписки гр. М.Н. Муравьева относительно религиозных и церковно-обрядовых вопросов Северо-Западного края (1863–1864 гг.) // Русский архив. М., 1914. Кн. 3. С. 546–565.

Мора се рећи да је ситуација у Северозападном крају била повољна за такав подухват. Побуна је јасно показала разлику у националним интересима Белоруса и Пољака. Пољска и полонизована белоруска властела и католичко свештенство покрили су се срамотом убистава, насиља, пљачки и злостављања. Поред тога, православни сељаци су ослобођени кметства пољским земљопоседницима, што је претходно паралисало њихову вољу.

⁵⁰³ Предложение Высокопреосвященного Иосифа, Митрополита Литовского, духовенству Литовской епархии // ЛЕВ. 1863. № 24. С. 915–918.

и донирао верницима 25.000 нагрудних крстића. Када су многи Руси, укључујући и чланове царске породице, сазнали за ову потребу, почели су да шаљу у западне губерније хиљаде крстића, тако да свештенству није недостајало тих предмета.⁵⁰⁴ Захваљујући поукама свештеника и пажњи руског друштва, обичај ношења крстића брзо је обновљен међу уједињенима.

Распоређењем од 26. децембра 1863. године Владика је предлагао свештенству епархије да уложи посебан труд како би се молитвеници и молитве на пољском језику избацили из употребе међу верницима. Предлагано је да се они замене молитвама на црквенословенском или руском језику и одговарајућим молитвеницима. „Учење молитава, – писао је Архипастир, – олакшано је сада многобројним сеоским школама, и набавка молитвеника – захваљујући пет магацина за њих, установљених по епархији; па и наручивање оних које у магацинима нема, уопште није тешко, било самим свештеницима, било преко благочиних”.⁵⁰⁵ Овај посао је ишао веома тешко, нарочито међу писменим парохијанима, пошто су они целог живота читали молитве из пољских молитвеника.

Другим распоређењем, 26. децембра Архипастир је обратио пажњу на избацивање пољског језика из употребе у породицама свештенства. Он је писао: „Под утицајем, током неколико векова, Пољске и Пољака, руско православно свештенство ове земље не само да је изгубило православно веру, скренуло у унију; већ је и усвојило пољски језик. На целом простору данашње Литванске епархије, пре тридесет година, то свештенство је све говорило на пољском језику и уопште није знало руски језик. Сада, хвала Господу, оно се не само вратило у окриље своје мајке – православне цркве, већ се, образујући се у својим школама и семинарији, такође научило и почело да користи руски језик својих отаца. Само у женском делу духовне управе употреба пољског језика се још увек одржава, делом због васпитања многих девојака овог управног тела у пансионима заједно са девојкама пољског порекла, делом због неопходне комуникације у друштву са лицима тог порекла”.⁵⁰⁶ Даље, Високопреосвећени је говорио о томе да то омета учење руског језика код деце свештеника; наводи бројне руске људе који долазе на службу у Северозападни крај да сумњају у православље овдашњег свештенства;

⁵⁰⁴ Утрата С., диакон. Восстание 1863–1864 гг. и церковная жизнь в Белоруссии. С. 126.

⁵⁰⁵ Предложение Высокопреосвященного Иосифа, Митрополита Литовского, духовенству Литовской епархии // ЛЕВ. 1863. № 24. С. 915–918.

⁵⁰⁶ Исто. С. 916.

удаљава пастире од њихове пастве, „која говори руским језиком по белоруском или малоруском наречју”.⁵⁰⁷ У вези са свим тим Митрополит Јосиф је наредио да у свим породицама свештенства, где се још увек говори пољски, буду уложени напори за учење руског језика, а затим и за свакодневну употребу истог. Свештенство се подсећало да треба да васпитавају своје кћери у Виленском училишту за девојке духовног звања, „јер ће за неколико година свештеничка места пре свега бити додељивана оним кандидатима који се ожене васпитаницама тог училишта; како би овдашњи руски православни народ имао добар пример и поуку не само у својим свештеницима, већ и у њиховим женама и мајкама”.⁵⁰⁸ Након тога, 5. фебруара 1865. године Владика је распоредио да кандидати за свештенство ступају у брак само са девојкама које умеју правилно да читају на црквенословенском и руском језику. Овде је он поновио свој позив свештенству да дају образовање својим кћерима у Виленском женском училишту.⁵⁰⁹

У августу 1864. године Високопреосвећени Јосиф је добио од М. Н. Муравјева предлог да се појачају мере за одузимање пољских молитвеника и њихову замену православним, као и искорењивање навике уједињених да иду у костеле. Генерал-губернатор је предлагао да се они који се у томе примете, подвргну благом поучавању од стране свештенства, а они који истрајавају – да се новчано казне од 25 до 50 рубаља, а уколико не напусте своје навике, да се о њима поднесе извештај ради административног суда. Истовремено је Муравјев предлагао Владики да измоли одобрење Светог Синода за састављање и издавање посебног молитвеника за западне губерније, свима доступног по цени.

У одговору на то Владика је распоредио да свештенство пажљивије посматра своје парохијане, убеђује их да се окрену од посета костелима, да прима од оних који се сагласе пољске молитвенике и предаје их спаљивању у присуству благочиних. Такође, Митрополит Јосиф је поверио конзисторији ширење молитвеника на црквенословенском језику, сматрајући да издавање посебног молитвеника за западне губерније нема смисла због неписмености народа. Тек постепено, како се буде успешно развијала делатност сеоских школа, могла би настати стварна потреба за таквим

⁵⁰⁷ Исто. С. 917.

⁵⁰⁸ Исто. С. 918.

⁵⁰⁹ Предложение Высокопреосвященнейшего Иосифа, Митрополита Литовского и Виленского, духовенству Литовской епархии // ЛЕВ. 1865. № 3. С. 89–90.

молитвеницима.⁵¹⁰ Ово распоређење Високопреосвећеног имало је успех. На таласу антипољских расположења неки парохијани су се заиста растајали од пољских књига. Тако је, у Волковиском благочинију, спаљено 178 молитвеника, у Сморгонској парохији – 305, у Залеској – 80, у Беницкој – 85 итд.⁵¹¹ Међутим, посете православних костелима није се успело у потпуности сузбити.⁵¹² У мешовитим породицама та навика се практикује и данас.

Тако је, тек након пољског устанка, услед измењених услова и по иницијативи световне власти, Владика Јосиф у извесној мери одступио од свог правила постепености и опрезности у промени верских навика уједињеног свештенства и народа. Нова ситуација у крају допринела је томе.⁵¹³ Услед тога, Литванска епархија је почела да се преображава пред очима. Али то није било све.

По иницијативи М. Н. Муравјева почели су покушаји оживљавања црквеног друштвеног живота. Уз његову помоћ састављена су правила за црквене савете, који су се оснивали при свакој парохији. Задатак савета био је надзор над изградњом и поправком храмова, попуњавање ризница, брига о црквама и свештенству. Савети су добили право да врше новчана прикупљања по одлукама парохијских заједница.⁵¹⁴ Истовремено, при парохијама су се организовала старатељства ради бриге о црквеним грађевинама, украшавању храмова и помоћи парохијском свештенству у привредним питањима.⁵¹⁵ Владика је жарко подржавао ове иницијативе.

⁵¹⁰Об усугублении мер, чтобы никто из Православных не ходил к Богослужениям в костелы и не употреблял польских молитвенников // ЛЕВ. 1864. № 15. С. 531–532.

⁵¹¹Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки. С. 433.

⁵¹²Об усугублении мер, чтобы никто из Православных не ходил к Богослужениям в костелы и не употреблял польских молитвенников // ЛЕВ. 1864. № 15. С. 531–532.

⁵¹³ Расположење белоруског свештенства у то време најбоље је могао да изрази Високопреосвећени Антониј Зупко у званичним документима, које су слали М. Н. Муравјеву (Миловидов А. Три докладных записки бывшего Архиепископа Минского Антония Зубко гр. М.Н. Муравьеву. – Вильна, 1901. – 50 с.; Миловидов А.И. Из бумаг Архиепископа Минского Антония Зубко / А.И. Миловидов // Пятилетие религиозно-нравственных народных чтений от Виленского Св.-Духова Братства. – Вильна, 1900. – С. 1–15).

⁵¹⁴ Правила для церковных советов в губерниях: Виленской, Гродненской, Ковенской, Минской и Могилевской // ЛЕВ. 1864. № 14. С. 515–517.

⁵¹⁵Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 434.

Други црквени друштвени институт постала су православна братства која су се организовала у крају. Високопреосвећени Јосиф није био присталица њиховог оживљавања. Он је, за разлику од панегириста борбе старих белоруско-украјинских братстава са латинством, сматрао да је „тако хваљена борба братстава пре нашкодила, него помогла Православљу; пре допринела, него спречила успех Уније”.⁵¹⁶ Високопреосвећени је изнео своје мишљење обер-прокурору А. П. Ахматову, који је 1865. године дошао у Виљнус. Он се сложио са Владиком и рекао да исто мишљење о братствима има и московски Светитељ Филарет. У међувремену, правила за оснивање братстава била су одобрена од стране Александра II 8. маја 1864. године.⁵¹⁷ Након тога Литванском митрополиту ништа није преостало, него да благослови оснивање братстава у Ковну⁵¹⁸ и Виљнусу⁵¹⁹. У даљем периоду, она су спроводила велику делатност на учвршћивању Православља.

Нису све мере М. Н. Муравјева добиле одобрење Митрополита Јосифа. Он је био против погубљења католичких свештеника, кривих за позиве на устанак, које је Муравјев спровео одмах по доласку у Виљнус. Владика је молио за помиловање првог од осуђених на смрт католичких свештеника – Станислава Ишоре, али је добио категорично и оштро одбијање, након чега се више није обраћао Виленском генерал-губернатору с таквим молбама.⁵²⁰ Муравјев је предлагао да се многи, по његовом мишљењу, сувише полонизовани уједињени свештеници преместе у унутрашње губерније Русије, и да се замене великоруским свештенством. Архипастир, који се дирљиво бринуо о својим подређенима, енергично се успротивио таквој мери. Подржао га је московски Светитељ Филарет. Као резултат, тај предлог није био реализован.⁵²¹ Владика је прихватио само да у Литванску епархију прими неколико дипломаца руских семинарија на места наставника духовних

⁵¹⁶Иосиф (Семашко), митрополит. Новооткрытые Записки Иосифа, митрополита Литовского. С. 534.

⁵¹⁷ О правилах для учреждения православных братств // ЛЕВ. 1864. № 11. С. 377–378.

⁵¹⁸ Исто.

⁵¹⁹ Открытие в Вильне православного Свято-Духовского братства // ЛЕВ. 1865. № 15. С. 564–575; Устав Виленского православного Свято-Духовского братства // ЛЕВ. 1865. № 16. С. 595–603.

⁵²⁰Граф М.Н. Муравьев-Виленский в отзывах о нем русских людей // Русская старина. – СПб., 1883. – Т. 38. – С. 228–229.

⁵²¹Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 441–443.

школа.⁵²² Због тога је између Митрополита и генерал-губернатора дошло до међусобног неразумевања. Да би их помирио, у престоницу земље је посебно дошао А. П. Ахматов.⁵²³

Високопреосвећени Јосиф је сарађивао са М. Н. Муравјевом, деловао је као његов саветник, благосиљао је његове иницијативе, распоређивао материјална средства која је добијао од генерал-губернатора. До 1865. године, када је Муравјев напустио дужност Виленског генерал-губернатора, стање Православне Цркве било је неспоредиво боље него у претходним годинама. Западне губерније биле су прекривене мрежом обновљених старих, новоизграђених и храмова у изградњи. Старе цркве су биле обновљене или реконструисане.⁵²⁴ Плате свештенства су удвостручене.⁵²⁵ Додатна материјална средства су обезбеђена за духовне школе,⁵²⁶ а женско духовно образовање у руском православном духу добило је нови подстицај након отварања Виленске школе за девојке духовног звања.⁵²⁷

Високопреосвећени Јосиф је видео да је његова паства изашла из искушења 1863. године очврснута и поузданија. „Да бих довршио ово благотворно дејство”, присећао се касније, „искористио сам двадесетпетогодишњицу уједињења унијата, која је пала на 25. март

⁵²²Извекон Н.Д., священник. Исторический очерк состояния православной церкви в Литовской епархии... С. 96.

⁵²³Сушков Н.В. Воспоминания о митрополите Литовском и Виленском...С. 16.

⁵²⁴Утрата С., диакон. Восстание 1863-1864 гг. и церковная жизнь в Белоруссии. С. 135–151.

⁵²⁵Киприанович Г.Я. Исторический очерк православия, Католичества и Унии в Белоруссии и Литве... С. 219.

⁵²⁶Утрата С., диакон. Восстание 1863–1864 гг. и церковная жизнь в Белоруссии. С. 118. Треба рећи да је М. Н. Муравјев намеравао да оснује православну духовну академију у Вильнусу. Добивши одобрење за свој пројекат од митрополита Јосифа, поднео га је Западном одбору. Тим поводом, виленски епископ је формирао посебан одбор, али ово питање није завршено због негативног става Светог Филарета Московског према њему.

⁵²⁷Исто. С. 118–119. Године 1864, Његово Преосвештенство Јосиф поднео је молбу М. Н. Муравјеву да отвори женски манастир првог реда у Вильнусу, у зградама затвореног латинског манастира монахиња Посете. Овај манастир је отворен 1865. године уз директну помоћ Светог Филарета Московског, који је послао две монахиње из своје епархије. У новом манастиру отворено је сиротиште за девојчице свештенства и ћерке несолвентних руских чиновника, где су одгајане и стекле основно образовање (Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 445–446).

1864. године”.⁵²⁸ Тог дана, Владика је служио свечану празничну литургију заједно са својим викарима. По налогу Високопросвећеног, који се осећао ослабљен због болести, ректор семинарије прочитао је унапред припремљену Владичину беседу. У њој је Митрополит подсетио уједињене на историјску правду јединства свих грана руског народа и на то да је управо православна вера помогла Белорусима да преживе тешка искушења и сачувају своју самобитност. Снага Православља у народу није дозволила да политички доминантна пољска елита у литванској Русији покатоличи и полонизује овдашњи народ. Пољским господарима и латинском свештенству „успело је да му наметну само маску Латинства под називом Унија”.⁵²⁹ Затим је он детаљно говорио о ујењинењу и узвикнуо: „Вера Православна је најчвршћи ланац који повезује у једно целину безбројни руски народ... на њој се заснива и непоколебљиво стоји велико самодржавно руско царство”.⁵³⁰ Провера чврстине и религиозног и дубоког народног уједињења Белоруса и Великоруса била су последња горка збивања, када су пољски патриоти желели „да поново потчине Пољској руске области, руски православни народ, код кога је још свеже сећање на претходно мрско тровековно поробљавање”.⁵³¹ Револуционари су се надали подршци Запада и да ће „за њих стати сам руски православни народ наше земље”.⁵³² Преварили су се. „Он (*народ – А. Р.*) се насмејао безумним надом у њега побуњеника; одолео је искушењима; поднео тешка насиља и мучења; и многи од њих, са својим добрим пастирима, недавно су били удостојени мученичке кончине, за верност својој руској Отаџбини, својој светој Православној Цркви”.⁵³³ Светитељ је своје обраћање пастви завршио следећим речима: „...са умилењем још једном да усмеримо радосне погледе ка једном од последњих догађаја, чији смо сведоци били, чија се двадесетпетогодишњица управо навршила, којим је Господ благословио два милиона руског народа овдашње земље да се врате у окриље своје древне Мајке – Цркве Православне, и тиме се чврстим везама сједине са заједничким великим руским отаџбином, са заједничким великим руским државом, и да овде нађу тихо уточиште после вековних

⁵²⁸ Иосиф (Семашко), митрополит. Новооткрытые Записки Иосифа, митрополита Литовского. С. 539.

⁵²⁹ Двадцатипятилетие воссоединения униатов в Российской Империи // ЛЕВ. 1864. № 6. С. 191–196. С. 191.

⁵³⁰ Исто. С. 192.

⁵³¹ Исто.

⁵³² Исто. С. 193.

⁵³³ Исто. С. 194.

потреса”.⁵³⁴ Та беседа је објављена на страницама „Литовских епархијалних ведомости” и оставила је дубок утисак на свештенство.

Тако је, дакле, време после пољског устанка за уједињени део белоруске цркве било обележено великим преображајима свих аспеката живота. Захваљујући насталим околностима и помоћи М. Н. Муравјева, Владика је у тим годинама успео нагло да убрза сједињавање своје пастве са осталим делом Руске Цркве, али тај период није трајао дуго.

Дана 17. априла 1865. године М. Н. Муравјев је разрешен дужности. Митрополит Јосиф је тешко поднео његово уклањање. Сматрао је да је његова даља делатност неопходна. У једном од писама генерал-губернатору, написаном још знатно пре његове смене, Владика је изразио следећу мисао: „...умирити ову земљу и учврстити њен мир – није једно те исто. За ово последње је неопходно пажљиво одржавање, макар још неколико година, већ предузетих мера, а понекад и њихово допуњавање. Али хоће ли их његови наследници подржати? Тада ће многе од тих мера постати бескорисне за будућност, а можда и штетне. Све ће се вратити на стари пут – и последње ће бити горе од првог”.⁵³⁵

Епископова стрепња показала се као оправдана. После грофа Муравјева, на место виленског генерал-губернатора на кратко су дошли К. П. Кауфман (од 17. априла 1865. до 9. октобра 1866.) и Е. Т. Баранов (од 9. октобра 1866. до 2. марта 1868.). И један и други су покушали да спроводе систем мера које је Муравјев примењивао у управљању крајем, али нису имали ни талента, ни енергије, ни разумевања цивилизацијског значаја деловања свог претходника. Са своје стране, ни Кауфман ни Баранов нису поклањали такву пажњу Православној цркви какву је имао М. Н. Муравјев. Е. Т. Баранов је, уз то, по вери био лутеранац. Њихове наследнике више су занимали проблеми грађанске управе. Истовремено је постепено опадала и пажња владе према Цркви у северозападним губернијама. Тако је, на пример, 1864. године на изградњу и поправку храмова у крају из државне касе издвојено 450.000 рубаља, док је 1867. те своте било свега 275.000.⁵³⁶

Тих година Владика је све више боловао, ретко је сам служио богослужења и нигде није путовао. Све више су га заокупљале мисли о смрти, што се огледало у писмима која је писао разним људима.⁵³⁷ Болест

⁵³⁴ Исто. С. 196.

⁵³⁵ Цит. по: Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 439–440.

⁵³⁶ РГИА. Ф. 908. Оп. 1. Д. 285. Л. 6–7 об.

⁵³⁷ На један од њих, упућен А. Н. Муравјеву, добио је овакав охрабрујући одговор:

„Дубоко ме је дирнуло ваше наклоњено писмо, може се рећи, посмртно, јер ви

га је приморавала да све више послова решава преко својих викарних епископа и других помоћника, али се није повлачио из управљања епархијом, већ је све држао под личном контролом, чему је помагало његово изванредно познавање локалних прилика и људи. Странице „Литовских епархијалних ведомости” тог периода биле су испуњене вестима о освећењима храмова, свечаним богослужењима, литијама и слично. Споља гледано, православни верски живот био је успешан, Црква се развијала, а литвански архијереј се бавио уобичајеним административним радом: попуњавао упражњена места у парохијским храмовима, као и раније одобравао записнике одлука семинарског управног тела, надгледао наставу у духовним школама, распоређивао државна средства намењена епархијским потребама.

Године 1866. изашло је царско наређење о додели пензија свештеницима који су беспоговорно служили 35 година.⁵³⁸ Од тада, Високопреосвећени се није устручавао да пензионире старе, неспособне свештенике који нису могли да се одвикну од унијатских навика. До тада су они, на саблазан многих, остајали на својим местима, јер епархијске власти нису имале могућности да им обезбеде достојну старост. Међутим, ти свештеници су учинили велику услугу Цркви својим добровољним преласком у православље 1839. године,⁵³⁹ па их нико до 1866. није дирао.

Заслужује пажњу и наредба Високопреосвећеног Јосифа о оснивању црквених библиотека за чланове парохијских свештенстава у сваком благочинију Литванске епархије. У те сврхе је издвојио средства из суме од 42.000 рубаља коју је влада сваке године уплаћивала за потребе епархије. Исто тако је обавезао све свештенике и црквене службенике да годишње уплаћују одређене суме за набавку књига.⁵⁴⁰

већ гледате, као да сте на изласку, на своје велике црквене подвиге, као да сте заборавили да живот око вас не може пресахнути док год оживљујете својим присуством паству коју сте подигли; не, такви делатници не могу умрети живи, бесмртни су и по свом пролазном одласку! Још будите с нама, јер ваша реч је јача од сваког дела, а у вашој дрхтавој руци још чврсто лежи управљање ваше цркве. Зар није инвалид и брат мој (М.Н. Муравјев – А.Р.) који једним оком види мудрије од многих, и, иако се гуши, сам угушује побуне. Да је више таквих инвалида, као што сте вас двојица, и Русија би ојачала.” (РГИА. Ф. 796. Оп. 205. Д. 286. Л. 30).

⁵³⁸ Об ассигновании пособий из казны суммы на пенсии и пособия священнослужителям Епархиального ведомства и о принятии в руководство Временных Правил по сему предмету // ЛЕВ. 1866. № 20. С. 835–853.

⁵³⁹ Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 455.

⁵⁴⁰ Исто. С. 473.

Након гушења устанка, у белоруско-литванским губернијама проширила се појава преласка католика, који су некада имали православне претке, у православље. Преласци су се често дешавали по читавим парохијама или њиховим деловима. Главну улогу у тим масовним преласцима 1864–1866. нису имали мисионари православног свештенства, већ иницијатива локалних власти – окружних војних старешина, жандармеријских и полицијских званичника, мировних посредника. Ову делатност је посебно подстицао генерал-губернатор Кауфман, који је веровао да прихватање православља неизбежно претвара Пољака у руског патриоту. Тако је 1864. у Литванској епархији у Православље прешло 1.620 људи⁵⁴¹; 1865. – 4.254, 1866. – 25.194.⁵⁴² Укупно је у периоду од 1865. до 1868. у Виленској, Гродненској и Минској губернији број новопримљених у православље достигао 67.000.⁵⁴³ У то време се код појединих појавила нада у склапање уније између Православне цркве и католика који су живели унутар Царства.⁵⁴⁴ Ту идеју је посебно развијао архиепископ Антоније Зупко.⁵⁴⁵

С једне стране, Митрополита Јосифа је то радовало, али је с друге стране добро увиђао да ти преласци често нису били довољно припремљени ни поучавањем у истинама Православне вере, ни проверавањем искрености жеље. Познавајући посебности краја, страховао је од могућег повратка новообращених у католицизам. Зато је са великом опрезношћу прилазио молбама католика за пријем у Православну Цркву, пажљиво проверавао околности везане за њих и будно пратио строго поштовање законитости у тим питањима.⁵⁴⁶

Владика је увиђао и негативне тенденције које су се развијале око црквеног живота. Нарочито га је забрињавало то што су неки од новопридошлих руских чиновника са презиrom гледали на локално

⁵⁴¹ Ведомость о лицах разного звания, присоединившихся к Православию в 1864 году по Литовской епархии // ЛЕВ. 1865. № 3. С. 100.

⁵⁴² Извлечение из всеподданнейшего отчета обер-прокурора Святейшего Синода графа Д. Толстого по ведомству православного исповедания за 1866 г. // Христианское чтение. 1867. Ч. 1. С. 282–316. С. 283.

⁵⁴³ Смолич И.К. История Русской Церкви. С. 307.

⁵⁴⁴ О том виде: Долбилов М. Обратная уния: из истории отношений между католичеством и православием в Российской империи, 1840–1873 / М. Долбилов. – Вильнюс, 2010. – 274 с.

⁵⁴⁵ Миловидов, А. Три докладных записки бывшего Архиепископа Минского Антония Зубко гр. М.Н. Муравьеву / А. Миловидов. – Вильна, 1901. – 50 с.

⁵⁴⁶ Распоряжение Литовской Духовной консистории по Епархиальному ведомству// ЛЕВ. 1865. № 20. С. 797–798; Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки...С. 461–463.

свештенство, оптуживали га за тајно унијатство и нарушавање православних канона. Дешавала су се и груба мешања у црквене ствари и недолично понашање у уједињеним храмовима. О томе су Митрополита редовно обавештавали његови викарни епископи и благочини.⁵⁴⁷

У Виљнусу се појавила група радикалних русификатора који су од власти захтевали оштре мере, а за симпатије према полонизму оптуживали чак и М. Н. Муравјева и самог Митрополита Јосифа. Све то је било веома непријатно. У извештају Светом Синоду за 1865. годину Архиепископ је писао:

„Промене су отишле чак даље него што је тражио Свети Синод, који је (1839. године – А. Р.) дозволио уједињенима да задрже раније поретке и обичаје, ако нису у супротности са догматима и суштинским установама Православне Цркве. Учинили смо све што је могуће да приближимо литванску уједињену паству општем типу православне цркве, па чак и у погледу мање суштинских ствари и обичаја. За пример је довољно навести прихватање костима својственог православном свештенству од стране уједињеног свештенства. Разуме се, пожељно је још много тога променити у овом земљи у правцу уједначавања са осталим руским православним епархијама. Али морамо имати на уму да навике и обичаји, вековима укореењени у народне масе, захтевају исто тако вековну, разумну делатност да би се изменили. Поред тога, оно што се жели променити не спада у суштинске прописе Православне Цркве. Сличне разлике постојале су и постоје у другим православним епархијама. Ипак, у последње време ове разлике постале су повод за жалосне појаве у нашој земљи. Недавни тужни догађаји довели су овде руске службенике из свих крајева Русије. Природно је што многи међу њима у овој, за њих новој средини, нису нашли оно на шта су били навикли на претходном месту службе, а нашли су много онога што раније нису виђали. Из тога су произашла неслагања и недоумице. Безначајне разлике у црквеним предметима или иконама, ситне неправилности у богослужењу или обредима, локални обичаји у општењу, понекад неки провинцијализам у језику – све то било је повод за увредљиве осуде и прекоре. Било је чак оних који су, ограничавајући Православље на уске оквири поредака и обичаја једне или друге губерније, доводили у сумњу православље ових крајева. Природно је што су из тога често произилазиле узајамне прозивке и оптужбе за зловољу, које су нарушавале добро слагање између домаћих

⁵⁴⁷ Исто. С. 449–450.

православних делатника и новопридошлих из великоруске средине. Та жалосна појава, неизбежна последица прелазног положаја наше земље, нека не узнемирава Свети Синод. Сматрао сам за дужност да то поменем само зато што је постало прилично јавно и на многе оставило неповољан утисак. У суштини, она нема претерано штетан утицај на успешан ток послова у руском православном духу. Узајамна неразумевања и предрасуде се приметно отклањају ближим додиром и постепеним упознавањем новопридошлих са локалним приликама; а већина тих делатника и до сада је трезвено гледала на овај крај и, заједно са локалним руским делатницима, ревносно су се трудили на добробит руске православне ствари у овој земљи и били заслужни за охрабрујуће појаве.⁵⁴⁸

У вези са свим овим, Владика је постао још обазривији у решавању питања искорењивања унијатских обреда и навика у својој пастви. Тако је, на пример, на захтев Кауфмана да се у Вилнус прикупе ради уништења све преостале статуе светаца и латински крстови у парохијским црквама Литванске епархије, архипастир наредио да се поступа тако да се тиме не изазову штетне гласине. Оне предмете који су по свом карактеру заиста припадали Католичкој цркви требало је неприметно уништити од стране самих парохијских свештеника. Што се тиче сумњивих случајева, они су се морали решавати преко конзисторије.⁵⁴⁹ Као резултат, мноштво сакралних предмета (икона, скулптура, крстова, чаша и др.), преосталих из времена уније, остало је у храмовима. Њих је и данас може наћи у старим црквама савремене Гродненске, Брестске, Лидске и Новогрудске епархије.

Године 1866, Високопреосвећени Јосиф је по највишем наређењу награђен Архијерејским жезлом украшеним драгим камењем.⁵⁵⁰ Он је наставио да ради и био је у целини задовољан стањем своје епархије. Године 1867. Владика је писао Светом Синоду: „Све у литванској пастви најављује жељену будућност за Православну цркву и Русију, ако јој, сачувај Боже, не стану на пут неке непредвиђене околности.”⁵⁵¹

Те околности су се појавиле раније него што је ико могао очекивати. Дана 2. марта 1868. за виленског генерал-губернатора именован је А. Л. Потапов. Према сведочењу М. О. Којаловича, Потапов је врло цинично изражавао своје ставове: „Пољски племићи ће ми увек

⁵⁴⁸Цит. по: Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 451–452.

⁵⁴⁹ Исто. С. 448.

⁵⁵⁰ Высочайший Рескрипт Его Высокопреосвященству, Иосифу, Митрополиту Литовскому и Виленскому // ЛЕВ. 1866. № 7. С. 255.

⁵⁵¹Цит. по: Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 476.

дати положај и значај у друштву и у служби; Јевреји – новац, а локални православни попови ми неће донети ништа осим мука.”⁵⁵² М. Н. Муравјев је овако карактерисао делатност новог генерал-губернатора: „Он је понижавао све што је руско и тежио да придобије симпатије Пољака свим могућим средствима.”⁵⁵³ Било како било, Потапов је одлучно изменио принципе управљања Северозападним крајем. Перспектива успешне интеграције западних губернија у империју, по њему, није лежала у верској, већ у друштвеној сфери. Према Потаповљевом приступу, Руска империја је била способна да осваја територије својих суседа и да их задржи по праву јачега, али није била способна да асимилије њихово становништво. Потапов је одбацивао концепцију „великог руског народа”, стављајући нагласак на полиетничност империје. Он је говорио: „Русије нема; постоје Великоруси, Малоруси, Татари, Мордвини, Литвини, Пољаци, али Русије нема, постоји само Руска држава... Ја хоћу... да Западни крај буде државни руски, али не руски... јер никакви напори неће претворити Пољаке у Русе.”⁵⁵⁴

Једна од повезујућих карика раздвојених народа земље за Потапова је био државни руски језик, који је настојао да прошири међу пољским становништвом и наметне пољској цркви. За његово време пољско-латинско друштво је поново почело да диже главу и гласно се жали на своју судбину.⁵⁵⁵ Као резултат, после првих неколико месеци његовог управљања, догодило се оно чега се Митрополит Јосиф највише бојао: започео је повратак новоједињених у латинство. Притом је Потапов лицемерно настојао да сву кривицу за то свали на православно свештенство.⁵⁵⁶ Пред архипастирем, измореним болестима, поново се појавио проблем супротстављања локалној грађанској власти. То је већ било изнад његових снага, и током лета 1868. Владика је начинио нацрт новог молбеника за оставку, али га из неког разлога није упутио даље.⁵⁵⁷

⁵⁵² Коялович М.О. Поездка в середину Белоруссии... С. 15.

⁵⁵³ Муравьев М.Н. Записки его об управлении Северо-Западным краем... Т. 37. С. 163.

⁵⁵⁴ Цит. по: Комзолова, А.А. Политика самодержавия в Северо-Западном крае в 1860 1870-х годах: «система» М.Н. Муравьева и ее дальнейшая судьба / А.А. Комзолова // Общественные науки и современность. – 2004. – № 4. – С. 62–80. С. 72.

⁵⁵⁵ Цвікевіч А. Западно-руссизм»: нарысы з гісторыі грамадзкай мыслі на Беларусі... С. 109–111.

⁵⁵⁶ Киприанович Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки... С. 477–480.

⁵⁵⁷ Исто. С. 480.

Јака потресеност због нових неповољних околности коначно је подрила здравље Високопреосвећеног. Он је покушавао да ради колико је могао: прегледао је текуће папире, примао извештаје, давао наређења, али му је остало премало снаге.

Дана 23. новембра 1868. године, у суботу, на дан сећања на Светог Благоверног Великог Кнеза Александра Невског и Светитеља Митрофана Вороњешког, Високопреосвећени Јосиф, Митрополит Литвански и Виленски, отишао је ка Господу, претходно се исповедивши и причестивши Светим Христовим Тајнама. Вест о упокојењу уваженог архипастира одмах је обишла цео град, и народ је у гомилама почео да се окупља пред архијерејским домом. Наредног дана тело Високопреосвећеног је пренето у Крстову цркву, а 25. новембра – у виленски катедрални Никољски сабор. Ради учешћа у сахрани архијереја-ујединитеља у Виљнус су пристигли његови викари: епископ Ковенски Јосиф, епископ Брестски Игњатије, као и саборац Митрополита у уједињењу унијата, који је већ дуго био у пензији, архиепископ Антоније Зупко, Високопреосвећени Михаил, члан Светог Синода архиепископ Харковски Макарије и Мински Преосвећени Александар Добрињин. На дан сахране Владике, 29. новембра, из Санкт Петербурга је допутовао обер-прокурор Светог Синода, гроф Д. А. Толстој.

Током седмодневног пребивања посмртних остатака светитеља, најпре у Крстовој цркви архијерејског дома, а затим у сабору, непрекидно су се вршила архијерејска богослужења и парастоси, а у осталом времену над гробом се читало Јеванђеље. Током читавог тог времена сабор је био непрестано, чак и ноћу, испуњен народом у молитви. Свечани чин сахране обављен је 29. новембра 1868. године. Тело архипастира је нашло покој у давно припремљеном гробу, под раком са моштима светих виленских мученика – Антонија, Јована и Јевстатија.⁵⁵⁸

Над гробом Владике изговорено је много свечаних и топлих речи. Сви проповедници без изузетка говорили су о заслугама Митрополита Јосифа пред светом Православном Црквом. Многи који су имали част да му буду сарадници или су дуго служили под његовим омофором истицали су његове велике дарове, способност да цени људе, да се о њима стара. Вреди поменути речи које је 28. новембра изговорио протојереј Петар Левицки. Овај проповедник је указао на паралеле у

⁵⁵⁸ Описание погребения Высокопреосвященного Иосифа, Митрополита Литовского и Виленского // ЛЕВ. 1868. №23. С. 1017–1060.

делатности покојног литванског митрополита и упокојеног годину дана раније московског Светитеља Филарета. Према речима оца Петра, „то су била два стуба и светила Православља, скоро истовремено уздигнута Божјим Промислом – један постављен на Истоку православне Русије да тамо сачува, пре свега, веру Христову и пружи светлост Христову, а други на њеном Западу, да овде распали гасећу светилку усред помраченог Запада и утврди овде ту исту веру Христову.”⁵⁵⁹

„Литовске епархијске ведомости” писале су о последњем опроштају православних архипастира, пастира и верника са телом преминулог Митрополита: „Није без чуђења примећено од свих да, упркос седмодневном боравку остатака покојника под утицајем различитих температура – у топлим просторијама његовог дома, у хладнијој кућној цркви и најзад у сабору – његово тело нимало није било изложено дејству распадања: спокојно лице великог архипастира изгледало је као да је само задремао. Из масе људи који су последњих дана долазили да се поклоне уснулом, спонтано су се чули узвици о његовој нетрулежности...”⁵⁶⁰

Преглед биографије, црквене и друштвене службе Митрополита Јосифа открива да је главно дело његовог живота било васкрсавање и учвршћивање православља у западним губернијама Руске империје. Иако се његова делатност у појединим периодима ширила на све територије Руске империје које су некада припадале границама Речи Посполите, она је пре свега утицала на етнорелигијску ситуацију на подручју савремене Белорусије и на духовно-културни развој белоруског народа.

Живот Митрополита Јосифа условно се може поделити на два велика периода: унијатски и православни. Међутим, граница између њих није 1839. година – година Полоцког сабора, који је решио судбину унијатске цркве у Русији, пошто је Владика Јосиф почео да делује у интересу Православља већ 1827. године, још као гркокатолички клирик, када је иступио пред представницима највише власти царства с иницијативом укидања Брестске црквене уније. Са своје стране, време православног архијерејског служења Високопреосвећеног Јосифа након Полоцког сабора дели се на два велика временска раздобља, која су се међусобно разликовала по спољашњим околностима и задацима које је Владика морао да решава. Узевши то у обзир, у животу и делатности Литванског митрополита могу се пратити следећи периоди: детињство,

⁵⁵⁹ Исто. С. 1024.

⁵⁶⁰ Исто.

васпитање, образовање и почетак црквене службе (1798–1827); учешће у припреми и спровођењу прекида Брестске уније (1828–1839); обнова православног црквеног живота у белоруско-литванским губернијама у 1840–1850-им годинама; супротстављање пољском револуционарном покрету и агресивном наступу католицизма у 1861–1864. години, као и последње године живота.

Проучавање материјала који се односе на први период биографије Митрополита Јосифа доводи до закључка да су тежња ка православљу и љубав према Русији настали код Владике још у детињству. То није било заслуга његових родитеља, који су потицали из средине унијатског свештенства и сматрали себе шљахтом, већ плод верских и друштвених противречности у којима је живела његова унијатска породица у Кијевштини на прелому 18. и 19. века. Дечје симпатије будућег архијереја-ујединитеља настале су захваљујући његовим високим моралним и интелектуалним квалитетима, искреној религиозности и снази његовог карактера, под утиском комуникације са обичним православним украјинским сељацима и са руским војницима. У многome се то догодило насупрот жељама његових родитеља. Приврженост Семашка Русији и Руској Цркви, која се формирала у младим годинама, донекле је замрачила, али није могла искоренити пољско васпитање и католичко образовање које је добио у Немиравској гимназији и Главној католичкој семинарији при Виленском универзитету. То је оставило траг на његову делатност у почетку црквене службе. До 1827. године Семашко је искрено покушавао да допринесе очувању гркокатоличке цркве, верујући да она може бити духовна основа живота Белоруса и Украјинаца. Међутим, када се коначно разочарао у католицизам и уверио у штетност Брестске црквене уније за народ Западне Русије, сви његови напори били су усмерени на прекид савеза с Римом, превазилажење спољашњих и унутрашњих последица дуготрајног утицаја уније.

Истраживање делатности архијереја-ујединитеља у периоду припреме васпостављања јединства унијата с православнима открива чињеницу да иницијатива за укидање Брестске уније на територији Руске империје у потпуности припада Јосифу Семашку, при чему у процесу реализације плана васпостављања јединства далеко нису сви његови предлози били прихваћени и спроведени. Често су наилазили на неспоразум. Ипак, управо захваљујући планирању и енергичној делатности Владике Јосифа била је припремљена црквено-административна, канонска, литургијска и социјална основа за успешан прекид Брестске уније. Укидање унијатске цркве повећало је паству

Руске православне цркве за 1.500.000 људи, што представља њено највеће једнократно добитно проширење у читавој хиљадугодишњој историји постојања.

Разматрање архипастирског служења Високопреосвећеног Јосифа у 1840–1850-им годинама доводи до закључка да је оно било обележено великом напетостју. Процес учвршћивања православља у васпостављеној пастви наишао је на велике тешкоће, које су имале различит карактер и често су их изазивали они од којих је Православна црква у крају требало да добија подршку. Основни принципи којих се Митрополит Јосиф држао у тим годинама били су: бескомпромисна одбрана интереса васпостављене пастве, промишљеност и опрез у спољашњим променама у црквеном животу Белоруса, као и деликатан приступ уклањању религијских навика људи које су се формирале у доба уније. Примена тих принципа допринела је да су свештенство и обичан народ мирно, с пуним схватањем духовне и историјске правде онога што се догодило на Полоцком сабору, прихватили нестанак уније и да се православна вера вратила у њихову религиозну свест.

Сагледавање утицаја пољских немира 1861. године и шљахетске побуне 1863–1864. године на црквени живот Северозападног краја доводи до закључка да су ти историјски догађаји постали испит народне и религиозне истине прекида Брестске уније. Васпостављени Белоруси нису хтели да се врате унијатској прошлости, на шта су их позивали револуционари. За Митрополита Јосифа то је било време, с једне стране, толико узнемирујуће да је с правом очекивао насилну смрт од руку побуњеника, а с друге стране, то је било време његовог тријумфа, које је потврдило исправност његовог животног пута и светитељског подвига.

У последњим годинама живота Високопреосвећени Јосиф је много боловао, али је настављао да ради на учвршћивању православља у својој епархији, која је заузимала четвртину територије савремене Белорусије. У то време, на таласу друштвено-политичких расположења, он је у великој мери успео да очисти црквени живот своје пастве од спољашњих остатака унијатског наслеђа.

О успешности архипастирског подвига Митрополита Јосифа Семашка сведоче подаци о преласку људи из Православне цркве у костеле почетком 20. века. Укупно, након манифеста о верској толеранцији, који је издат 17. априла 1905. године, православље је напустило од 170.000 до 211.566 људи,⁵⁶¹ што је, с обзиром на околности

⁵⁶¹ Яноўская, В.В. Змены ў стане канфесій на пачатку XX ст. Гістарыяграфія гісторыі Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст. / В.В. Яноўская. – Мінск, 2006. – С. 370–381. С. 373–377.

тих тешких година за Руску Цркву, веома мало. О катастрофалном исходу који би озбиљно утицао на конфесионалну ситуацију на територији савремене Белорусије не може се донети закључак. Уз то, тада се није радило о обнови Брестске уније. Њену идеју народ је одбацивао. Њу је одбацио и у међуратном периоду на „источним кресовима” друге Речи Посполите и у сувереној Републици Белорусији. Укупно, од 1996. до 2009. године у Белорусији је основано 14 унијатских црквених општина, а до 2016. њихов број достигао је 25. Углавном, неоунијатску паству данас чине малобројни представници либералне националистички настројене интелигенције, али не и широке масе верника.⁵⁶²

У целини, значај ликвидације уније огледа се у престанку католичког утицаја на значајан део белоруског народа и подривању позиција полонизма. Након Полоцког сабора, православље се постепено враћало у религиозну свест васпостављених, постало је духовна основа њиховог живота. Укидање уније је верски и културно ујединило Белорусе, који су до 1839. године били подељени између католичке и православне конфесије. То им је у историјској перспективи омогућило да себе сагледају као јединствен народ, одредило њихов даљи историјски пут, довело до стицања сопствене државности.

Мисионарски подвиг архијереја-ујединитеља, који је вратио у окриље Васељенске Цркве 1.500.000 људи, потомци којих су данас чврсти у православној вери, упоредив је са подвизима светих равноапостолног чина. О томе какав је спомен о себи оставио Митрополит Јосиф Семашко у белоруском православном свештенству, какво је било разумевање суштине његове црквене делатности међу његовим потчињенима, сведоче стихови које је написао свештеник Јован Чернекевич у знак сећања на преминулог јерарха. Објављени убрзо након упокојења Владике, они нису превише вешти, носе на себи траг семинарских часова поетике. Ипак, они, ван сваке сумње, представљају најбољу епитафију над гробом архијереја-ујединитеља.

И тако, најдостојнији, наш Литвански Светитељу,
Најбољи пастиру наш, најбољи наш Оче!
Језика нашег и Вере васкрситељу,
Оставио си нас све – и јагњад и овце!

⁵⁶²Бордич, Р.А. Белорусская Греко-католическая церковь: история возникновения, современное состояние и перспективы развития : дис. ... магистра богословия / Р.А. Бордич. – Минск, 2016. – 152 с.

Жалимо те ми, жалимо сви и није мало;
Ниси још био стар, а духом си био бодар,
И неочекивано за нас тебе је нестало, –
И прерано нас сакри твој гробни одар!...

Кад се сетимо старих дана – унијатског очињег бита, –
Крвавих мука, њихове сиротиње и срама, –
Панова кољача и њихових паклених фртарара,
И данас нам поглед дрхти од тог призора!

И где је то сада? У други свет смо доспели!...
Сада нам је добро – то не можемо сакрити, –
Све те госпoде за нас су се промениле,
Коме, ако не теби, можемо захвалити?

Некад нам је пољски поп био узор памети!
Дивисмо се њему к'о нечему неземаљском!
А сада сва учења плебана и прелата
Сапунични мехур за нас један су само.

Чија добра рука нам је очи отворила?
Ко показа нам пут ка изворима ума?
Твоја, Оче наш, рука нам је све створила,
Да знамо где је светлост, а где се гнезди тама!

Још недавно, у својој простоти срдачној,
Сигурношћу децјом говорише нам оци,
Да Православни блаженог вечног живота
Неће видети; – они су по вери слепци.

Ал' ти си им дао Свето Писмо у руке;
Речи вечног живота си им открио,
И видеше светлост они, синови и унуци,
И папску си машту, к'о дим, развејао!

А наш прости народ, а наши сељаци?
Вера им је навика, ето; ал' навика отаца:
И ту навику им свету, њихови господари
Захтеше до гибелји, да воде до конца!

Но Бог смирено прими ти молитве, Светитељу!
Сруши злобни план душмана и осветника,
И Александар Други – Владалац Русије –
Ослободи свој народ од кметских окова!

И сруши се последњи фратарски ослонац!
И православни род, сетивши се старог реда,
Слободан од претњи и од сваког срама,
Иде у своје цркве – и с радошћу их гледа!

На матерњем језику једна молитва лије
Из срца сваког ка Владару вишњих сила;
И радошћу куца срце свих Литванаца,
И радост се та, Владико, и у теби настанила!

Али као некад Богом изабран Мојсије,
Поневши на себи сву тежину и послове,
Погледавши на крај тако жељени тобом,
Предао си нама да сад уберемо плодове!

И оствариће се твоје жеље све срдачне!
И нама ће, верујемо, Бог послати Навина;
И завршиће се наша ругања и страдања
И биће опет Руски – Литвански народ сав!

И чак тамо – у даљини у заблуди држан,
Уклониће се пред чудесима унијат;
И главу ће своју у умилењу приклонити,
И одбациће папску и веру и занат!

И поцепана Рус опет ће се сјединити;
Умукнуће вриштећи неосетни орган;
И опет ћемо сви без помпе се молити,
К'о некад, органом који нам је Богом дан!...

И памтиће те после нас сва наша покољења,
Какав си пастир био, какав за нас Отац,
Какве смо све муке подносили пре тебе,
И ко им је ставио спасоносни конач!

И задрхтаће од радости све њихове жиле,
Када почну да се сећају свих твојих дела;
И славно име твоје, о, Јосифе, први
Митрополите Литве, – биће њима хвала.⁵⁶³

Posmotrim.by

Митрополит Јосиф Семашко 1860-их година

⁵⁶³ ЛЕВ.1869. №5. С.301–303.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Акты, издаваемые Виленскою Археографическою комиссиею. – Вильна : Типография А.Г. Сыркина, 1889. – Т. 16 : Документы, относящиеся к истории церковной Унии в России. – 704 с.
2. Антоний (Зубко), архиепископ. О Греко-Униатской Церкви в Западном крае России / архиепископ Антоний (Зубко) // Сборник статей, изданных Св. Синодом по поводу 50-летия воссоединения с Православной Церковью западно-русских униатов. – Санкт-Петербург, 1889. – С. 38–76.
3. Барсов, Т.В. Святейший Синод в его прошлом / Т.В. Барсов. – Санкт-Петербург : Синодальная типография, 1896. – 504 с.
4. Бобровский, П.О. Русская Греко-Униатская церковь в царствование императора Александра I. Историческое исследование по архивным документам П.О. Бобровского. С приложением алфавитных указателей имен и предметов / П.О. Бобровский. – Санкт-Петербург : тип. В.С. Балашева, 1890. – 394 с.
5. Бородич, Р.А. Белорусская Греко-католическая церковь: история возникновения, современное состояние и перспективы развития : дис. ... магистра богословия : специальность «церковная история и церковно-практические дисциплины» / Р.А. Бородич. – Минск, 2016. – 152 с.
6. Брянцев, П.Д. История Литовского государства с древнейших времен / П.Д. Брянцев. – Вильна : Типография А.Г. Сыркина, 1889. – 659 с.
7. Брянцев, П.Д. Польский мятеж 1863 г. / П.Д. Брянцев. – Вильна : Типография А.Г. Сыркина, 1892. – 263 с.
8. Василий (Лужинский), архиепископ. Записки Василия Лужинского, архиепископа Полоцкого и Витебского, члена святейшего правительствующего Всероссийского синода о начале и ходе окончательно совершившегося дела воссоединения греко-Униатской Церкви в Белоруссии и Волыни с православною российскою церковью, написанные в конце тысяча восемьсот шестьдесят шестого года / архиепископ Василий (Лужинский). – Казань : Казанская Духовная академия, 1885. – 312 с.
9. Владимир (Терлецкий), архимандрит. Записки архимандрита Владимира Терлецкого, бывшего греко-униатского миссионера 1808–1858 гг. / архимандрит Владимир (Терлецкий) // Русская старина. – 1889. – Т. 63, июль. – С. 1–26, сентябрь. – С. 559–578 ; 1891. – Т. 72, июнь. – С. 581–601, ноябрь. – С. 350–391.
10. Всеподданнейший отчет графа М.Н. Муравьева по управлению Северо-Западным краем (1 мая 1863 г. по 17 апреля 1865 г.) // Русская старина. – 1902. – Т. 110, июнь. – С. 487–510.
11. Гайдук, Н. Брестская Уния 1596 года. С приложениями / Н. Гайдук. – Минск : Изд. Вирковский В.Н., 1996. – 208 с.

12. Горизонтов, Л.Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.) / Л.Е. Горизонтов. – Москва : Индрик, 1999. – 272 с.
13. Граф М.Н. Муравьев-Виленский в отзывах о нем русских людей // Русская старина. – Санкт-Петербург : Печатня В.И. Головина, 1883. – Т. 38. – С. 207–230, 695–702.
14. Гродненский Свято-Рождество-Богородичный женский монастырь / автор-сост. игумения Гавриила (Глухова) ; ред. протоиерей Георгий Соколов. – Москва, 2007. – 147 с.
15. Грыгор’ева, В.В. Русіфікацыя насельніцтва і канфесіянальная палітыка царызму на Беларусі (1861–1904) / В.В. Грыгор’ева // Канфесіі на Беларусі (к. XVIII–XX ст.) / В.В. Грыгор’ева [і інш.] ; навук. рэд. У.І. Навіцкі. – Мінск : Экаперспектыва, 1998. – 340 с.
16. Гудавичюс, Э. История Литвы с древнейших времен до 1569 года / Э. Гудавичюс. – Москва : Фонд имени И.Д. Сытина BALTRUS, 2005. – 679 с.
17. Довнар-Запольский, М.В. История Белоруссии / М.В. Довнар-Запольский. – Минск : Беларусь, 2003. – 680 с.
18. Долбилов, М. Обратная Уния: из истории отношений между Католичеством и православием в Российской империи, 1840–1873 / М. Долбилов, Д. Сталюнас. – Вильнюс : Liedykla, 2010. – 274 с.
19. Долбилов, М.Д. Русский край, чужая вера. Этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II / М.Д. Долбилов. – Москва : Новое литературное обозрение, 2010. – 1000 с.
20. Дылевский, Е.В. Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский, член Святейшего Синода / Е.В. Дылевский. – Санкт-Петербург : Типография журнала «Странник», 1869. – 148 с.
21. Егоров, А.Е. Иосиф Семашко митрополит Литовский и Виленский. † 1869 : очерк / А.Е. Егоров // Русская старина. – 1882. – Т. 36. – С. 335–342.
22. Жукович, П. Об основании и устройстве главной духовной семинарии при Виленском университете (1803–1832 гг.) / П. Жукович // Христианское чтение. – 1887. – Январь-февраль. – С. 237–286.
23. Записка об упразднении греко-униатских монастырей в Западной России 28 февраля 1828 года // Русская старина. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Печатня В.И. Головина, 1870. – Т. 1. – С. 517–538.
24. И–р. Смесь. Секущее Православие // Колокол. – 1858. – Ноябрь 1. – С. 224.
25. Игнатовец, Л.М. Белорусский учебный округ: создание и деятельность (1829–1850 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 / Л.М. Игнатовец. – Минск, 2013. – 23 с.
26. Из переписки гр. М.Н. Муравьева относительно религиозных и церковно-обрядовых вопросов Северо-Западного края (1863–1864 гг.)

// Русский архив. – Москва : Сенатская типография, 1914. – Кн. 3. – С. 546–565.

27. Извеков, Н.Д., священник. Исторический очерк состояния православной церкви в Литовской епархии за время с 1839–1889 г. / священник Н.Д. Извеков. – Москва : Печатня А.И. Снегиревой, 1899. – 522 с.

28. Извеков, Н.Д., священник. Высокопреосвященный Иосиф (Семашко) митрополит Литовский и Виленский / священник Н.Д. Извеков. – Вильна : Типография А.Г. Сыркина, 1889. – 225 с.

29. Извлечение из всеподданнейшего отчета обер-прокурора Святейшего Синода графа Д. Толстого по ведомству православного исповедания за 1866 г. // Христианское чтение. – 1867. – Ч. 1. – С. 282–316.

30. Иосиф (Семашко), митрополит. Записки Иосифа митрополита Литовского, изданные Императорскою Академиею Наук по завещанию автора : в 3 т. / митрополит Иосиф (Семашко). – Санкт-Петербург : Типография императорской Академии Наук, 1883.

31. Иосиф (Семашко), митрополит. Новооткрытые Записки Иосифа, митрополита Литовского, 1861–1868 г. / митрополит Иосиф (Семашко) // Жизнь Иосифа Семашки, митрополита Литовского и Виленского и воссоединение западно-русских униатов с православною церковию в 1839 г. / Г.Я. Киприанович. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Вильна : Типография И. Блюмовича, 1897. – С. 527–546.

32. Карпович, О.В. Участие духовенства в повстанческом движении на Белорусских землях в 1863 г. / О.В. Карпович // Хрысціянства ў гістарычным лёсе беларускага народа : зб. навук. арт. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, ГрДУ імя Я. Купалы, Ін-т гіст. НАНБ ; рэдкал.: С.В. Марозава [і інш.]. – Гродна : ГрДУ, 2008. – С. 116–119.

33. Карскі, Я. Беларусы / Я. Карскі ; уклад. і камент. С. Гараніна, Л. Ляўшун ; навук. рэд. А. Мальдзіс ; прадм. Я. Янушкевіча, К. Цвіркi. – Мінск : Беларускі кнігаабзор, 2001. – 640 с., [8] с. іл.

34. Киприанович, Г.Я. Жизнь Иосифа Семашки, митрополита Литовского и Виленского и воссоединение западно-русских униатов с православною церковию в 1839 г. / Г.Я. Киприанович. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Вильна : Типография И. Блюмовича, 1897. – 613 с., [3] вкл. л. портр.

35. Киприанович, Г.Я. Исторический очерк православия, Католичества и Унии в Белоруссии и Литве с древнейшего до настоящего времени / Г.Я. Киприанович. – 2-е изд. – Вильна : Типография И. Блюмовича, 1899. – 236 с.

36. Киселев, А.А. Система управления и чиновничество белорусских губерний в конце XVIII – первой половине XIX в. / А.А. Киселев. – Минск : УО «Военная академия Республики Беларусь», 2007. – 153 с.

37. Комзолова, А.А. Политика самодержавия в Северо-Западном крае в 1860–1870-х годах: «система» М.Н. Муравьева и ее дальнейшая судьба / А.А. Комзолова // Общественные науки и современность. – 2004. – № 4. – С. 62–80.

38. Коялович, М.И. Чтения по истории западной России / М.И. Коялович. – Минск : БелЭн, 2006. – 480 с.
39. Коялович, М.О. Лекции по истории Западной России / М.О. Коялович. – Москва : Типография Бахметьева, 1864. – 394 с.
40. Коялович, М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе / М.О. Коялович. – Санкт-Петербург : Типография Департамента Уделов, 1869. – 54 с.
41. Коялович, М.О. О почившем митрополите Литовском Иосифе / М.О. Коялович // Христианское чтение. – 1868. – № 12. – С. 911–926 ; 1869. – № 1. – С. 92–134.
42. Коялович, М.О. Поездка в середину Белоруссии / М.О. Коялович. – Санкт-Петербург : Типография Департамента Уделов, 1887. – 17 с.
43. Крачковский, Ю.Ф. Пятидесятилетие воссоединения западнорусских униатов с православною церковью (1839–1889) / Ю.Ф. Крачковский. – Вильна : Издано на средства Виленского учебного округа, 1889. – 130 с.
44. Лазутко, С.А. Революционная ситуация в Литве, 1859–1862 / С.А. Лазутко. – Москва : Высшая школа, 1961. – 285 с.
45. Лепеш, О.В. Комитет западных губерний: организация и деятельность (1831–1848) / О.В. Лепеш. – Минск : РИВШ, 2010. – 157 с.
46. Литовские епархиальные ведомости. –1863. – № 1–3, 6, 8, 10–12, 14, 18, 19, 22, 24 ; –1864. –№ 5, 6, 11, 14, 15, 24 ; 1865. – № 3, 15, 16, 20 ; 1866. – № 7, 20 ; 1868. – № 23 ; 1869. –№5 ; 1888. – № 49.
47. Лушпай, В.Б. Антипапская пропаганда белорусских иезуитов во второй половине XVIII века / В.Б. Лушпай // Вопросы истории. – 2001. – № 8. – С. 124–33.
48. Маевский, И., ксендз. Гродненская процессия 14 августа 1861 г. / ксендз И. Маевский // Русская старина. – 1891. – Т. 70, май. – С. 489–497.
49. Манифест польского правительства и временного провинциального правительства Литвы и Белоруссии о наделении крестьян землей // История Беларуси в документах и материалах / авт.-сост. И.Н. Кузнецов, В.Г. Мазец. – Минск : Амалфея, 2000. – С. 191–198.
50. Марозава, С.В. Уніяцкая царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596–1839 гады) / С.В. Марозава ; пад навук. рэд. У.М. Конана. – Гродна : Гр.ДУ, 2001. – 352 с.
51. Миловидов, А. Три докладных записки бывшего Архиепископа Минского Антония Зубко гр. М.Н. Муравьеву / А. Миловидов. – Вильна : Типография Виленского Свято-Духова Братства, 1901. – 50 с.
52. Миловидов, А.И. Заслуги графа М.Н. Муравьева для Православной Церкви в Северо-Западном крае / А.И. Миловидов. – Харьков : Губернская типография, 1900. – 92 с.
53. Морошкин, М., священник Воссоединение Унии : исторический очерк / священник М. Морошкин // Вестник Европы. – 1872. – Кн. 4. – С. 606–643.

54. Морошкин, М., священник. Иезуиты в России, от царствования Екатерины II-й и до нашего времени : в 2 ч. / священник М. Морошкин. – Санкт-Петербург : Типография Второго отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1867–1870. – Ч. 1 : Обнимающая историю иезуитов в царствование Екатерины Великой и Павла I. – 1867. – 501 с.

55. Муравьев, М.Н. Записки его об управлении Северо-Западным краем и об усмирении в нем мятежа в 1863–1864 годах / М.Н. Муравьев // Русская старина. – 1882. – Т. 36. – С. 387–432, 623–644 ; 1883. – Т. 37. – С. 131–166, 291–304.

56. Наумович, И. Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью западно-русских униатов : ист. очерк / И. Наумович. – Санкт-Петербург : Синодальная типография, 1889. – 62 с.

57. Носко, М. Униатская церковь в начале XIX века и подготовка к воссоединению с Православием : дис. ... канд. богословия / М. Носко ; Московский Патриархат, Белорусская Православная Церковь, Минская духовная академия им. свт. Кирилла Туровского, каф. Церковной истории. – Жировичи, 2000. – 158 с.

58. Орловский, Е. Судьбы православия в связи с историей Латинства и Унии в Гродненской губернии в XIX столетии (1794–1900) / Е. Орловский. – Гродно : Губернская типография, 1903. – 603 с.

59. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собрание 2 (1825–1881) : в 55 т. – Санкт-Петербург : Типография Второго отделения собственной его императорского величества канцелярии, 1830–1884. – Т. 8, отд. 1. – № 6161 ; – Т. 15, отд. 1. – №13141, 13395, 13728 ; – Т. 17, отд. 1. – № 15872.

60. Пржецлавский, О.А. Александр Семенович Шишков в 1824–1828 гг. : воспоминания / О.А. Пржецлавского // Русская старина. – 1875. – Т. 13. – С. 374–402.

61. Римский, С.В. Конфессиональная политика России в Западном крае и Прибалтике XIX столетия / С.В. Римский // Вопросы истории. – 1998. – № 3. – С. 25–44.

62. Российский государственный исторический архив в Санкт-Петербурге (РГИА). – Ф. 711. – Оп. 1. – Д. 9 ; – Ф. 796. – Оп. 8. – Д. 24165 ; – Оп. 205. – Д. 170, 172, 179, 188, 279, 280, 281, 282, 283, 286, 291, 292, 294 ; – Ф. 797. – Оп. 6. – Д. 22578, 22599, 22641, 22653, 22665, 22666, 22672, 22673, 22708, 22711, 22742, 22777, 22788, 22827, 22830, 22834, 22881, 22984 ; – Ф. 797. – Оп. 87. – Д. 9, 10, 11, 18, 22, 24, 27, 30 ; – Ф. 821. – Оп. 10. – Д. 256 ; – Ф. 824. – Оп. 1. – Д. 24, 117 ; – Оп. 2. – Д. 23, 30, 213 ; – Ф. 908. – Оп. 1. – Д. 285 ; – Ф. 1281. – Оп. 6. – Д. 29 ; – Ф. 1284. – Оп. 225. – Д. 24, 59 ; – Ф. 1661. – Оп. – Д. 415, 416, 418, 420.

63. Русско-польские отношения. Некоторые замечательные по этому поводу мысли, слова, речи, размышления и рассуждения. – Вильна : Типография А.Г. Сыркина, 1897. – 118 с.

64. Сборник историко-статистических материалов по Виленской губернии : в 2 ч. – Вильна : Губернская типография, 1863. – Ч. 1. – 262 с.
65. Смесь // Колокол. – 1858. – Ноябрь 15. – С. 231.
66. Смолич, И.К. История Русской Церкви, 1700–1917 : в 2 ч. / И.К. Смолич. – Москва : Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1997. – Ч. 2. – 799 с.
67. Сушков, Н.В. Воспоминания о митрополите Литовском и Виленском Иосифе и об уничтожении Унии в России / Н.В. Сушков. – Москва : Университетская типография, 1869. – 39 с.
68. Теплова, В.А. «Польский вопрос» и правительственная политика на территории Беларуси в первой половине XIX в. / В.А. Теплова // Выбраныя навуковыя працы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта – Мінск : БДУ, 2001. – С. 79–92.
69. Тихомиров, Л.А. Христианство и политика / Л.А. Тихомиров. – Москва : ГУП «Облиздат» : ТОО «Алир», 1999. – 616 с.
70. Толстой, Д.А. Иосиф, митрополит Литовский и воссоединение униатов с православной церковью в 1839 г. / Д.А. Толстой. – Санкт-Петербург : Печатня В. Головина, 1869. – 71 с.
71. Толстой, Д.А. Очерк служения митрополита Литовского Иосифа, скончавшегося в 1868 году. (Извлечение из отчета г. обер-прокурора Святейшего Синода графа Д.А. Толстого за 1868 год) / Д.А. Толстой // Христианское чтение. – 1869. – Ч. 2. – С. 1077–1110.
72. Толстой, М.В. Мои воспоминания / М.В. Толстой // Русский архив. – 1881. – Т. 2. – С. 42–131.
73. Труайя, А. Николай I / А. Труайя. – Москва : Издательство Эксмо, 2002. – 224 с.
74. Утрата, С., диакон. Восстание 1863–1864 гг. и церковная жизнь в Белоруссии : дис. ... канд. богословия / диакон С. Утрата ; Московский Патриархат, Белорусская Православная Церковь, Минская Духовная Академия имени святителя Кирилла Туровского, каф. Церковной Истории. – Жировичи, 2000. – 201 с. : ил.
75. Филарет (Дроздов), митрополит. Собрания мнений и отзывов Филарета, митрополита Московского и Коломенского по учебным и церковно-государственным вопросам, издаваемое под редакцією преосвященного Саввы, архиепископа Тверского и Кашинского : в 7 т. / митрополит Филарет (Дроздов). – Санкт-Петербург ; Москва : Синодальная типография, 1885–1887.
76. Філатава, А.М. Хрысціянскія канфесіі пасля далучэння Беларусі да Расійскай імперыі (1772–1860) // Канфесіі на Беларусі (к. XVIII–XX ст.) / В.В. Грыгор’ева, У.М. Завальнюк, У.І. Навіцкі. – Мінск : Экаперспектыва, 1998. – 340 с.
77. Хлебцевич, И.А. Иосафат Жарский провинциал Литовских базилианских монастырей, впоследствии епископ Пинский / И.А. Хлебцевич. – Гродно : Типо-литография С. Лапина, 1897. – 93 с.

78. Цвікевіч, А. «Западно-руссизм»: нарысы з гісторыі грамадзкай мыслі на Беларусі ў пачатку XIX і пачатку XX в. / А. Цвікевіч ; пасляслоўе А. Ліса. – 2-е выд. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 352 с.
79. Черепица, В.Н. Польское национальное движение в Белоруссии (последняя треть XIX века): факты-события-комментарии / В.Н. Черепица. – Гродно : ГрГУ, 1996. – 142 с.
80. Чистович, И. Пятидесятилетие (1839–1889) воссоединения с православной церковью западно-русских униатов: обзор событий воссоединения в царствование императора Николая I / И. Чистович. – Санкт-Петербург : Синодальная типография, 1889. – 64 с.
81. Шабатин, И. Из истории воссоединения белорусских униатов / И. Шабатин // Журнал Московской Патриархии. – 1949. – № 8. – С. 37–49; 1951. – № 2. – С. 35–47; № 6. – С. 59–63; № 10. – С. 47–54; № 11. – С. 51–60.
82. Шавельский, Г., протопресвитер. Последнее возсоединение с православною церковию униатов Белорусской епархии (1833–1839 гг.) / протопресвитер Г. Шавельский. – Санкт-Петербург : Типография «Сельского вестника», 1910. – 380 с.
83. Янковский, П., священник. Записки сельского священника / священник П. Янковский. – Минск : Свято-Петро-Павловский собор, 2004. – 380 с. : ил.
84. Яноўская, В.В. Змены ў стане канфесій на пачатку XX ст. Гістарыяграфія гісторыі Беларусі канца XVIII – пачатку XX ст.: праблемы, здабыткі, перспектывы / Н.В. Анофранка [і інш.] ; навук. рэд. В.В. Яноўская. – Мінск : Беларуская навука, 2006. – С. 370–381.
85. Brückner, A. Dzieje kultury polskiej / A. Brückner. – Kraków ; Warszawa : Wyd-wo F. Pieczzatkowskiiska, 1946. – Т. 4 : Dzieje Polski rozbiorowej 1795 (1772) – 1914. – 639 s. – (Reprint. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1991).
86. Dobrzyński, Z. Prawosławni a grekokatolicy w dawniej Polsce / Z. Dobrzyński. – Warszawa, 1992. – Cz. 1–2.
87. Kalemki, S. Powstane Styczniowe, 1863–1864 / S. Kalemki. – Warszawa, 1990. – 650 s.
88. Likowski, E. Dzieje kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku / E. Likowski. – Poznań, 1880. – 495 s.
89. Likowski, E., biskup. Unia Brzeska (r. 1596) opowiedziana przez X. Biskupa Edwarda Likowskiego, sufragana poznańskiego / biskup E. Likowski. – Poznań, 1896. – 424 s.
90. Poplatek, J. Alumnat papieski w Wilnie. Z dziejow szkolnictwa jezuickiego w Polsce / J. Poplatek // Wyborartykulow. – Kraków : Wyd-wo WAM – Księza Jezuici, 1994. – 259 s.
91. Radwan, M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim, 1796–1839 / Marian Radwan. – Roma ; Lublin : Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, 2001. – 504 s.

ПОДВИГ АУТОРА У ИСТРАЖИВАЊУ ПОДВИГА СВЕТИТЕЉА

Монографија о Митрополиту Јосифу (Семашку) је свакако *подвиг* аутора протојереја, кандидата историјских наука, Александра Романчука. Да није ништа друго до ње урадио, заслужио је дивљење.

Зашто?

Зато што је унија – отворена рана православних. Унија није била само рана православних Руса, него свих православца. Данас, већински екуменизовани православни свештеници или ћуте, или о унији говоре „као о путу упознавања римокатолика и православних” (то су потписници ових редова чули од српских свештеника који су докторирали у Ватикану). Они притом не виде, или не желе да виде, шта се догађа у Украјини и какво зло унијати наносе православнима. У многонапаћеној Малорусији (данас Украјини) на коју се делом односи и монографија оца Александра Романчука, „Подвиг Светитеља – Митрополит Литвански Јосиф (Семашко)”, унијати и православни се упознају преко нишана пушака, топова, преко екрана којима воде дронове и ракета које шаљу једни на друге. Другим речима, идеологија екуменизма по питању уније води оне који је прихвате у заблуду духовне природе. Сходно томе, пушака, топова и другог војног оруђа не би било, као ни међусобног убијања, пошто се ради о људима исте крви, али различите вере и идеологије то подстичу. Верницима се прво наметне римокатоличка идеологија, систем вредности, русофобија или пак србофобија, а онда исти ти људи задојени мржњом бивају спремни да убијају православне Русе.

Нажалост, како смо у нашим радовима по питању уније често спомињали, православни нису имали снаге, а ни свести о потреби да проуче све уније које су организоване од стране Римокатоличке цркве, као и последице које су оне произвеле. Ко још код нас чита монографију Владике Милаша „Православна Далмација”, ко још зна да су Сплит, Шибеник и други далматински градови били православни и српски? Ко још зна да су Фудбалски клуб „Хајдук” основали Срби и

написали на ћирилици (узмимо у обзир да Хрвати никад нису имали хајдуке и ускоке у својој култури). Данас се све то сматра хрватским и римокатоличким.

У том смислу, када би се монографија о. Александра Романчука кориговала тако да се уместо речи „Пољаци” и „Руси” уметну „Хрвати” и „Срби” – све би било исто, осим завршетка. Срби нису имали такву историјску личност, каква је био Митрополит Јосиф (Семашко), да врати поунијађене и покатоличене Србе из хрватства у српство и Православље.

Такође, међу Србима је Митрополит Семашко готово непознат, бар што се тиче богословске литературе, за разлику од Хрвата, где је темељно проучаван.

Овде, наравно, има кривице и до самих Белоруса, односно Руса, који су подлегли екуменизму, те када се спомене Митрополит Семашко наилази се на гласну ћутњу, а потом на промену теме разговора. Године 2019, на пример, о Митрополиту Семашку није се могло говорити у Белорусији, због унутрашњих политичких околности и утицаја присталица уније у самој Белоруској православној цркви). Зборник радова са националне конференције са међународним учешћем „Православље и идентитет православних народа” организовани су у Београду, и у целости је посвећен Митрополиту Семашку. Наравно, о. Александар је написао два чланка. Први „Митрополит Јосиф (Семашко) – лични и религиозни разлози за рад на раскидању Брестске уније” и други „Претпоставке успешног рушења Брестске уније на територији Руске империје 1839. године”. Тако су се и српски читаоци могли упознати са делом Митрополита Семашка, али и о. Александра Романчука, који је, слободно можемо рећи, преузео тежак задатак да православнима и људима добре воље укаже на подвиг Митрополита.

Наравно, када човек прочита монографију о. Александра Романчука о Митрополиту, одмах се запита како је могуће да Руска православна црква до данашњих дана није унела Митрополита у црквени календар као светитеља?

Да ли су унијати и екуменисти толико утицајни у Руској цркви или се ради о словенској немарности?

Одговор ће, пре или касније, доћи. У међувремену, док се то не деси, треба указати да је о. Александар Романчук упорно радио на ширењу истине о митрополиту Семашку, али и о суштини уније, што у белоруским условима рада није био лак задатак.

У сваком случају, превођење на српски језик и објављивање монографије у Србији о. Александра Романчука о Митрополиту

Семашку представља велики догађај, јер научна заједница добија незаобилазно дело у проучавању уније и унијатства.

Проф. др Зоран Милошевић
Научни саветник

*

Додатак поговору

**ПРЕДСТАВНИЦИ БЕЛОРУСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ
ЦРКВЕ У РАЗВИЈАЊУ БЕЛОРУСКО-СРПСКИХ
НАУЧНИХ ВЕЗА Митрополит Венијамин (Тупеко) и
протојереј Александар Романчук**

Ако погледамо у узајамни каталог наше националне библиотеке – Народне библиотеке Србије, тражећи публикације које говоре о животу и делу Митрополита Јосифа (Семашка), остаћемо разочарани. Погодака: 2, два зборника научних радова из 2024. и 2025. године, чији је приређивач проф. др Зоран Милошевић. Постоји додуше и трећи, од истог приређивача из 2019. године, али филтери претраге га нису препознали по кључним речима.

Два поготка – довољна да се замислимо: куда иде наше Православље? Зашто се Српска православна црква не бави делом Митрополита – Светитеља, који је милион и по унијата вратио у Веру Православну, где и припадају? Тема је врло интересантна и захтева мултидисциплинарни приступ на којем би се научни или културни радник доказао, али авај, изгледа да се српски православни богослови не интересују за Митрополита Јосифа или га, можда, намерно избегавају.

Слава Богу, постоје људи којима је Истина на првом месту. Патријаршки егзарх све Белорусије, Митрополит Мински и Заславски Господин Венијамин (Тупеко), светао је пример борбе за Веру и Истину, као и за културно-верско памћење подвига Митрополита Јосифа (Семашка). Притом, нећемо погрешити ако кажемо да је Митрополит Венијамин у свом досадашњем раду дао велики допринос на пољу развијања белоруско-српских културних и научних веза. Наиме, његовим благословом, 25. јануара 2020. године освећен је Домовни храм

Светог Саве (Српског) у Борисову.⁵⁶⁴ Том приликом, највећи белоруски србиста и борац за српску културу у Белорусији, проф. др Иван А. Чарота (1952-2024), награђен је Архијерејском грамотом.

Најјача везивна карика у пољу културе између белоруског и српског народа је управо проф. др Иван А. Чарота, а последњих деценија свог живота и рада одржавао је контакте са Митрополитом Венијамином, говорећи му о бројним српским питањима и белоруско-српским везама. Као потписница овог додатка предговору могу да додам и један лични моменат. У фебруару 2023. године боравила сам у Минску, код мог доброг и драгог Учитеља Чароте. Заједно смо обишли Храм у Борисову, као и Домовни храм Светог Саве при истом. На улазу у српски храм биле су полице пуне књига на српском језику и преводи српске књижевности на руски и белоруски језик. Све те књиге је српском храму даровао професор Чарота, а по благослову Митрополита Венијамина.⁵⁶⁵

Након посете Борисову, професор Чарота је организовао наш састанак са Митрополитом Венијамином. Остао ми је у памћењу као прави духовни пастир, побожан, смиран, са великом љубављу према људима, и огромној према – браћи Србима. Две године касније, у јуну 2025. године, одлуком Митрополита Венијамина, Медаљом Свете Јефросиније Полоцке одликовани су проф. др Зоран Милошевић, и моја маленкост.⁵⁶⁶

Заједнички дугогодишњи пријатељ и сарадник Митрополита Венијамина, проф. др Ивана Чароте и проф. др Зорана Милошевића је протојереј Александар Романчук, кандидат историјских наука. За разлику од белоруских православних богослова који се устручавају да истражују и пишу о Митрополиту Јосифу (Семашку) и његовом подвигу

⁵⁶⁴ Лазаревић Дајана. Преносимо: Освећење домовног храма Светог Саве у Борисову // Епархија Ваљевска, 29.01.2020. <https://www.eparhijavaljevska.rs/index.php/2020/01/29/prenosimo-osvecenje-domovnog-hrama-svetog-save-u-borisovu/>

⁵⁶⁵ Климкович Александр. «Чувствуется атмосфера Сербии, чувствуется теплота и любовь, братское родство наших народов» // Борисовская Епархия. <https://borisoveparhia.by/borisovskoe-blagochinie/chuvstvuetsya-atmosfera-serbii-chuvst.html>

⁵⁶⁶ Шевченко Кирилл. Геноцид славянских народов в XX веке. Международная научная конференция в Белграде 26-27 мая и в Сараево 30 мая 2025 года // Наука, Вера, Культура. <https://naukaverakulttura.com/%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d0%be%d1%86%d0%b8%d0%b4-%d1%81%d0%bb%d0%b0%d0%b2%d1%8f%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%b8%d1%85-%d0%bd%d0%b0%d1%80%d0%be%d0%b4%d0%be%d0%b2-%d0%b2-%d1%85%d1%85-%d0%b2%d0%b5%d0%ba%d0%b5-%d0%bc/>

враћања унијата у Православље, Романчук се храбро прихватио ове теме. Прву научну монографију о Митрополиту Семашку објавио је 2012⁵⁶⁷, а другу 2015. године.⁵⁶⁸ Научне монографије су пратили бројни научни и публицистички радови објављивани у релевантним часописима.⁵⁶⁹ Живот и рад Митрополита Семашка и унијатско питање на руским земљама су заокупили истраживања пројереја Александра Романчука, којима је посветио сву своју пажњу и целоживотни рад.

Важно је рећи да се сваке године, почевши од 2007., у Манастиру Жировичи одржава међународна научна конференција посвећена Митрополиту Семашку. Један од организатора конференције је и протојереј Романчук, а најревноснији учесник из Србије – проф. др Зоран Милошевић. Познанство Милошевића са белоруским духовницима означило је почетак још једног правца белоруско-српске сарадње, овога пута – уједињени на расветљавају мисије Митрополита Семашка и борби за његово место у историјском памћењу.⁵⁷⁰

У 2019. години на Институту за политичке студије, Београд, одржана је национална конференција са међународним учешћем посвећена Митрополиту Семашку, као јединствена у Србији. Организатор конференције је био проф. др Зоран Милошевић, а колеге научници из Белорусије, Русије, Србије и Републике Српске су узели учешће у конференцији. Резултат је била новина, коју дотадашња „Семашковска чтенија” нису имала – зборник радова са конференције „Православље и идентитет православних народа”.⁵⁷¹ Протојереј

⁵⁶⁷ Романчук Александр. Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский: жизнь и служение. Минск: Братство во имя св. Архистратига Михаила, 2012. – 181 с.

⁵⁶⁸ Романчук Александр. Высокопреосвященный Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский: очерк жизни и церковно-общественной деятельности. Москва – Минск: Издательство Крутицкого подворья, 2015. – 443 с.

⁵⁶⁹ Миндс. Протоиерей Александр Романчук // Миндс. <https://minds.by/persons/aleksandr-aleksandrovich-romanchuk/>

⁵⁷⁰ Лазаревић Дајана. Јединствени представник белоруско-српских научних веза – др Зоран Милошевић // Српска политичка мисао, вол. 86, бр. 4, стр. 149-155. DOI: 10.5937/spm86-50382.

⁵⁷¹ Милошевић Зоран (прир.) Православље и идентитет православних народа: Материјали са националне конференције са међународним учешћем (Београд, 9 – 10. септембар 2019). Београд: Институт за политичке студије, 2019. – 430 стр.

Романчук је наступио са чак два научна рада о Митрополиту Семашку⁵⁷², а на конференцији је узео учешће и тадашњи директор Института за политичке студије, др Живојин Ђурић.⁵⁷³

Препоруком др Милошевића, новинарка Наташа Јовановић је након конференције интервјуисала протојереја Романчука за недељни лист „Печат”. У интервјуу су се саговорници дотакли тема Полоцког сабора, Митрополита Семашка, повратка из уније у Православље и идентитета православних народа.⁵⁷⁴

Научници који су се упознавали на конференцијама посвећеним Митрополиту Семашку, настављали су да сарађују на другим пројектима и конференцијама. А протојереј Александар Романчук је продужио традицију плодотворне сарадње са српским колегама, те је поново учествовао на конференцији Института за политичке студије, у организацији др Зорана Милошевића: „Историја као инструмент геополитике”, 2022. године. Тако је настао истоимени зборник,⁵⁷⁵ на којем су учествовала још тројица белоруских колега: Кирил Шевченко, Јуриј Павловец, Александар Гронски. Протојереј Романчук је објавио у овом зборнику рад: „Значај укидања Брестске црквене уније у оквиру Руске империје за Руску православну цркву и белоруски народ”.⁵⁷⁶

У 2023. години протојереј Романчук је учествовао на округлом столу у Београду „Рат против породице у култури” у оквиру

⁵⁷² Романчук Александр. Митрополит Јосиф (Семашко) – лични и религиозни разлози за рад на укидању Брестске уније // Православље и идентитет православних народа. Београд, 2019. – стр. 269-287.

Романчук Александр. Претпоставке успешног рушења Брестске уније на територији Руске империје 1839. године // Православље и идентитет православних народа. Београд, 2019. – стр. 321-351.

⁵⁷³ Милошевић Зоран, Ђурић Живојин. Црквена унија у Ердељском (Трансилванијском) Београду 1700. године и изградња идентитета румунске државе и народа // Православље и идентитет православних народа. Београд, 2019. – стр. 227-254.

⁵⁷⁴ Јовановић Наташа. Протојереј Александар Романчук – рат идентитетима // Печат бр. 588, 2019. <https://www.pecat.co.rs/2019/10/protojerej-aleksandar-romancuk-rat-identitetima/>

⁵⁷⁵ Милошевић Зоран. Историја као инструмент геополитике – Зборник радова са међународне научне конференције одржане у Београду 14 – 15. марта 2022. године. Београд: Институт за политичке студије, 2022. – 705 стр.

⁵⁷⁶ Романчук Александр. Значај укидања Брестске црквене уније у оквиру Руске империје за Руску православну цркву и белоруски народ // Историја као инструмент геополитике. Београд, 2022. – стр. 455-478.

традиционалне „Недеље породичног јединства”.⁵⁷⁷ Овога пута, учешће је било дистанцијоно, укључењем из Белорусије. Учесће је било значајно због присуства свештеника Српске, Руске и Грузијске православне цркве, као и српских професора и војних лица.

Наравно, сарадња између др Зорана Милошевића и припадника Белоруске православне цркве наставила је и у наредним годинама да се развија, те су се у научном простору појавила још два зборника са међународних научних конференција посвећени Митрополиту Семашку. „Православни белоруско-балкански зборник” објављен је на руском језику у издању Института за политичке студије у Београду 2024. године. Настао је у оквиру „Семашковских чтенија” у децембру 2023. године, а приредио га је др Зоран Милошевић.⁵⁷⁸

Годину дана касније, почетком 2025. године, појавио се и други зборник: „Изазови Православља – од Митрополита Семашка до наших дана”, који су приредили З. Милошевић и потписница ових редова.⁵⁷⁹ Конференција је одржана у децембру 2024. године у Манастиру Жировичи.

Та традиција сарадње између представника и организација унутар Белоруске православне цркве (Синодална историјска комисија у Минску, Духовна семинарија у Минску, Духовна академија у Минску, Центар за евроазијска истраживања при Руском државном социјалном универзитету) и Института за политичке студије у Београду, наставила се до данашњег дана. Важно је напоменути да је споразум о сарадњи са Синодалном историјском комисијом у Минску и Духовном академијом

⁵⁷⁷ Прес центар УНС – јутуб канал. „Рат против породице у култури: Мрежа невладиних организација у српском образовању“, 08.09.2023. https://www.youtube.com/watch?v=Z3sNJI4S3_I

⁵⁷⁸ Милошевич Зоран (ред.). Православный белорусско-балканский сборник – Материалы международной научной конференции XVI Чтения памяти митрополита Литовского и Виленского Иосифа (Семашко, 1798-1868). Белград : Институт политических исследований ; Жировичи ; Минск : Синодальная историческая комиссия Белорусской Православной Церкви : Минская Духовная семинария : Минская Духовная академия : Центр евразийских исследований Филиала РГСУ, 2024 г. – 236 с.

⁵⁷⁹ Милошевич Зоран, Лазаревич Даяна (ред.). ВЫЗОВЫ православия от митрополита Семашко до наших дней : материалы международной научной конференции XVII Чтения памяти митрополита Литовского и Виленского Иосифа (Семашко, 1798-1868). Белград : Институт политических исследований ; Минск : Синодальная историческая комиссия Белорусской Православной Церкви : Минская Духовная семинария : Минская Духовная академия : Центр евразийских исследований Филиала РГСУ, 2025 г. – 308 с.

у Минску од стране Института за политичке студије први пут потписао директор др Живојин Ђурић 2018. године. Споразум је кроз време доживљавао промене, измене и допуне, а садашњи директор Института, проф. др Миша Стојадиновић, научни саветник, наставио је традицију сарадње и међусобног разумевања (како гласи у тексту споразума).

Из те сарадње је настала и ова научна монографија протојереја Романчука на српском језику, као јединствена историјска књига те врсте у Србији. Нама је, као уредницима едиције „Православље и геополитика” велика част, што је ова књига изашла као друга у оквиру исте, након изузетне монографије-првенца „Пад православне Енглеске” др Владимира Моса.⁵⁸⁰

Овом приликом, ми, уредници Едиције, захваљујемо се свим колегама, из Отаџбине и других држава, који су свих ових годинама били уз нас, делили и успехе и тешке тренутке. Ова књига је наша велика победа. Посебно се захваљујемо Патријаршком егзарху, Митрополиту Минском и Заславском Господину Венијамину, на лепом предговору и благослову да издаје ова књига. А нашем аутору, протојереју Александру Романчуку желимо да остави иза себе кандидатску титулу и заслужи нову, докторску, па да се сарадња настави, још боља него раније.

У Београду,
18. јул 2025.
Дајана Лазаревић

КОРИШЋЕНИ ИЗВОРИ

- Јовановић Наташа. Протојереј Александар Романчук – рат идентитетима // Печат бр. 588, 2019. <https://www.pecat.co.rs/2019/10/protojerej-aleksandar-romancuk-rat-identitetima/>
- Климкович Александр. «Чувствуется атмосфера Сербии, чувствуется теплота и любовь, братское родство наших народов» // Борисовская Епархия. <https://borisovparhia.by/borisovskoe-blagochinie/chuvstvuetsya-atmosfera-serbii-chuvst.html>
- Лазаревић Дајана. Јединствени представник белоруско-српских научних веза – др Зоран Милошевић // Српска политичка мисао, вол. 86, бр. 4, стр. 149-155. DOI: 10.5937/spm86-50382.

⁵⁸⁰ Мос Владимир. Пад православне Енглеске. Београд: Институт за политичке студије, 2024. – 159 стр.

- Лазаревић Дајана. Преносимо: Освећење домовног храма Светог Саве у Борисову // Епархија Ваљевска, 29.01.2020.
<https://www.eparhijavaljevaska.rs/index.php/2020/01/29/prenosimo-osvecenje-domovnog-hrama-svetog-save-u-borisovu/>
- Милошевић Зоран (прир.) Православље и идентитет православних народа: Материјали са националне конференције са међународним учешћем (Београд, 9 – 10. септембар 2019). Београд: Институт за политичке студије, 2019. – 430 стр.
- Милошевић Зоран, Ђурић Живојин. Црквена унија у Ерделском (Трансилванијском) Београду 1700. године и изградња идентитета румунске државе и народа // Православље и идентитет православних народа. Београд, 2019. – стр. 227-254.
- Милошевић Зоран. Историја као инструмент геополитике – Зборник радова са међународне научне конференције одржане у Београду 14 – 15. марта 2022. године. Београд: Институт за политичке студије, 2022. – 705 стр.
- Милошевич Зоран (ред.). Православный белорусско-балканский сборник – Материалы международной научной конференции XVI Чтения памяти митрополита Литовского и Виленского Иосифа (Семашко, 1798-1868). Белград : Институт политических исследований ; Жировичи ; Минск : Синодальная историческая комиссия Белорусской Православной Церкви : Минская Духовная семинария : Минская Духовная академия : Центр евразийских исследований Филиала РГСУ, 2024 г. – 236 с.
- Милошевич Зоран, Лазаревич Даяна (ред.). ВЫЗОВЫ православию от митрополита Семашко до наших дней : материалы международной научной конференции XVII Чтения памяти митрополита Литовского и Виленского Иосифа (Семашко, 1798-1868). Белград : Институт политических исследований ; Минск : Синодальная историческая комиссия Белорусской Православной Церкви : Минская Духовная семинария : Минская Духовная академия : Центр евразийских исследований Филиала РГСУ, 2025 г. – 308 с.
- Миндс. Протоиерей Александр Романчук // Миндс.
<https://minds.by/persons/aleksandr-aleksandrovich-romanchuk/>
- Мос Владимир. Пад православне Енглеске. Београд: Институт за политичке студије, 2024. – 159 стр.
- Прес центар УНС – јутуб канал. „Рат против породице у култури: Мрежа невладиних организација у српском образовању“, 08.09.2023.
https://www.youtube.com/watch?v=Z3sNJI4S3_I
- Романчук Александар. Значај укидања Брестске црквене уније у оквиру Руске империје за Руску православну цркву и белоруски народ // Историја као инструмент геополитике. Београд, 2022. – стр. 455-478.
- Романчук Александр. Высокопреосвященный Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский: очерк жизни и церковно-общественной деятельности. Москва – Минск: Издательство Крутицкого подворья, 2015. – 443 с.

- Романчук Александр. Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский: жизнь и служение. Минск: Братство во имя св. Архистратига Михаила, 2012. – 181 с.
- Романчук Александр. Митрополит Јосиф (Семашко) – лични и религиозни разлози за рад на укидању Брестске уније // Православље и идентитет православних народа. Београд, 2019. – стр. 269-287.
- Романчук Александр. Претпоставке успешног рушења Брестске уније на територији Руске империје 1839. године // Православље и идентитет православних народа. Београд, 2019. – стр. 321-351.
- Шевченко Кирилл. Геноцид славянских народов в XX веке. Международная научная конференция в Белграде 26-27 мая и в Сараево 30 мая 2025 года // Наука, Вера, Культура.
<https://naukaverakuljtura.com/%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d0%be%d1%86%d0%b8%d0%b4-%d1%81%d0%bb%d0%b0%d0%b2%d1%8f%d0%bd%d1%81%d0%ba%d0%bd%d0%b0%d1%80%d0%be%d0%b4%d0%be%d0%b2-%d0%b2-%d1%85%d1%85-%d0%b2%d0%b5%d0%ba%d0%b5-%d0%bc/>

Превела с руског
Зорана Јовановић

Дизајн корица
Дајана Лазаревић

Штампа
Донат Граф
Београд

Тираж
100

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(470):929 Семашко Ј.
271.222(470)-9"18"

РОМАНЧУК, Александр, 1966-

Подвиг светитеља – митрополит литвански Јосиф (Семашко) /
Александар

Романчук ; [превела с руског Зорана Јовановић]. - Београд : Институт за
политичке студије, 2025 (Београд : Донат граф). - 180 стр. : илустр. ; 24
см. - (Едиција Православље и геополитика / [Институт за политичке
студије,
Београд] ; књ. 2)

Превод дела: Иосиф (Семашко), митрополит Литовский и Виленский:
жизнь и

служение /. - Тираж 100. - Стр. 7-9: Предговор / Митрополит мински и
заславски Венијамин, патријаршки егзарх све Белорусије. - Стр. 171-173:
Подвиг аутора у истраживању подвига светитеља / Зоран Милошевић. -
Стр.

173-178: Додатак поговору / Дајана Лазаревић. - Напомене и
библиографске
референце уз текст. - Библиографија: стр. 163-169.

ISBN 978-86-7419-425-6

а) Семашко, Јосиф (1799-1868) б) Руска православна црква -- 19в

COBISS.SR-ID 172766729